

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Greta RIMKUTĖ

Viešojo valdymo studijų programos studentė

VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS
ŠIAULIŲ APSKRITIES SAVIVALDYBĖSE
Magistro darbas

Šiauliai, 2017

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Greta RIMKUTĖ

VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS
ŠIAULIŲ APSKRITIES SAVIVALDYBĖSE

Magistro darbas

Socialiniai mokslai, Viešasis administravimas (N700)

Darbo vadovė:

prof. dr. Aistė LAZAUSKIENĖ

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Viešojo administravimo magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti, yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Rimkutė, G. (2017). **Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas Šiaulių apskrities savivaldybėse**. Magistro darbas. Darbo vadovė prof. dr. Aistė Lazauskienė. Šiaulių universitetas, Viešojo administravimo katedra, 104 p. (117 p.).

Valstybinė kalba dažniausiai mokslininkų analizuojama lingvistikos kontekste, vis dėlto kalba, kaip vienas iš viešųjų visuomeninio gyvenimo objektų, yra ir viešosios politikos problemų lauko elementas. Atlikta mokslinės literatūros analizė parodė, kad valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu ištirtas yra mažai, o viešojoje erdvėje ir politinėje arenoje diskutuojami probleminiai klausimai atskleidžia šios srities analizės būtinybę. Magistro darbu siekiama, ištyrus valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse situaciją, suformuoti ir pagrįsti šios politikos srities įgyvendinimo tobulinimo galimybes.

Savivaldos institucijų vykdomas valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas analizuotas kompleksiskai įvairiais aspektais kaip mokslinės literatūros analizės rezultatai pateikiant valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu hipotetinį modelį. Kaip vienas iš daugiausiai reikšmės valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui savivaldybėse turinčių veiksnių identifiкуotas decentralizacijos procesas, lemiantis savivaldos galių stiprinimą ir laiduojantis kalbinių visuomenės poreikių tenkinimą vietose. Remiantis dalyvavimo, atskaitomybės ir efektyvumo principais hipotetiniame modelyje nustatytos sąsajos tarp valstybinės kalbos politikos subjektų, turinčios tiek vertikalumo, tiek horizontalumo požymių. Visus valstybinės kalbos politikos subjektus modelyje jungia strateginio mąstymo atributas – valstybinės kalbos politikos vizija, siejanti subjektus kartu siekti bendro tikslo, skatinanti prisiimti įsipareigojimus ir dalyvauti kryptingoje veikloje.

Magistro darbe pasitelkta kokybinių tyrimų metodologija siekiant išsamaus supratimo apie valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldoje. Atlikta dokumentų analizė parodė valstybinės lietuvių kalbos politikos įgyvendinimo teisinius ir politinius pagrindus. Pusiau struktūruoto interviu su Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojais ir ekspertais – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos specialistais – duomenys įgalino detalizuoti, patikrinti ir patikslinti hipotetinio modelio struktūrą ir elementų sąsajų specifiką. Tyrimas parodė, kad šiai viešosios politikos sričiai Lietuvoje reikalingi pokyčiai, kurie visų pirma susiję su valstybinės kalbos politikos subjektų tarpusavio santykių teisinio reglamentavimo spragu užpildymu.

Darbą sudaro: santrauka, turinys, įvadas, teorinė, metodologinė ir tiriamoji dalis, išvados, rekomendacijos, naudota literatūra ir priedai.

Pagrindiniai žodžiai: valstybinės kalbos politika, viešasis valdymas, viešoji politika, vietos savivalda.

SUMMARY

Rimkutė, G. (2017). **National Language Policy Implementation in Siauliai district's municipalities**. Master's work. Project leader prof. Dr. Aistė Lazauskienė. Šiauliai University, Department of Public Administration, 107 pages (117 pages).

The official language is mostly analyzed by scientists' in linguistic context, however, the language, as one of the public social life objects, also are one of public policy problem element. An analysis of scientific literature has shown that the implementation of state language policy at the municipal level are studied a little, so it reveals the need for analysis. Master's work aims to study situation of the implementation of state language policy in Siauliai district municipalities', also form and justify this policy implementing opportunities for improvement.

The implementation of state language policy in municipalities' analysis studied in complex ways and various aspects, so because of analysis of scientific literature, master's work present a hypothetical model. Decentralization process is one of the most important factors of the language policy implementation in municipalities, which leads the strengthening of the powers of self-government and ensure the linguistic needs of public. Based on principles like participation, accountability and effectiveness, hypothetical model has interfaces between the language policy subjects with both verticality and horizontality signs. The model combines strategic thinking attribute – the vision of state language policy, which link entities to work together for a common goal to promote their full commitment and participation in purposeful activity.

The thesis used a methodology of qualitative research for a comprehensive understanding of the implementation of state language policy in municipality level. Documents analysis showed legal and political basis of the implementation of state language policy. Semi-structured interviews with language managers from Siauliai district municipalities and experts enabled to specify, verify and clarify the hypothetical model structure and interface elements specifics. The study showed that Lithuanian politics need changes in this public policy area. The first step is legal regulation of filling the gaps of the relationship between the subjects of state language policy.

The work consists of summary, content, introduction, theoretical part, methodological and exploratory parts, conclusions, recommendations, the list of literature and accessories.

Key words: the state language policy, public governance, public policy, local self-government.

TURINYS

ĮVADAS.....	10
I. VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS. TEORINIŲ KONCEPTŲ SISTEMINĖ ANALIZĖ.....	16
1.1. Geras valdymas kaip valstybinės kalbos politikos metodologinis pagrindas.....	16
1.1.1. Decentralizacijos principo esmė: valstybės ir savivaldybių institucijų sąveika	16
1.1.2. Gero valdymo principų taikymas įgyvendinant valstybinės kalbos politiką	19
1.2. Viešoji politika kaip valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo pagrindas	21
1.2.1. Viešosios politikos samprata ir procesas	21
1.2.2. Valstybinės kalbos politikos kaip viešosios politikos problemų lauko dalies samprata	25
1.2.3. Kalbos planavimas kaip kalbos politikos įgyvendinimo pamatas	28
1.2.4. Kalbos politikos klasifikacija.....	29
1.3. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas strateginio valdymo aspektu.....	31
1.3.1. Strateginio valdymo koncepcija ir procesai.....	32
1.3.2. Valstybinės kalbos politikos vieta Baltijos šalių ilgalaikėje strateginėje perspektyvoje	35
1.4. Savivaldos institucijų vaidmuo valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo procese...	38
1.4.1. Savivaldos galios įgyvendinant valstybinės kalbos politiką.....	38
1.4.2. Valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos esmė	41
1.5. Hipotetinis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelis	44
II. VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMO ŠIAULIŲ APSKRITIES SAVIVALDYBĖSE METODOLOGINIAI PAGRINDAI.....	49
2.1. Tyrimo metodologija ir strategija.....	49
2.2. Tyrimo dizainas.....	50
2.2.1. Interviu turinio pagrindimas	51
2.2.2. Tyrimo grafinė schema	52
2.3. Tyrimo metodai	55
2.3.1. Duomenų rinkimo metodai	55
2.3.2. Duomenų analizės metodai	58
2.4. Tyrimo metodologinės kokybės kriterijai	59
2.4.1. Tyrimo pasikliautinumo kriterijai	59
2.4.2. Tyrimo etika.....	59
III. EMPIRINIS VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMO ŠIAULIŲ APSKRITIES SAVIVALDYBĖSE TYRIMAS	61
3.1. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse teisinės bazės analizė.....	61
3.1.1. Valstybinės kalbos statuso ir pagrindinių vartojimo sričių teisinis reguliavimas...	61
3.1.2. Valstybinės kalbos perspektyvos strateginiuose dokumentuose.....	62
3.1.3. Valstybinės kalbos politikos subjektų veiklos teisinis reglamentavimas.....	66
3.2. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė	69
3.2.1. Valstybinės kalbos būklė savivaldybėje	70
3.2.2. Veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką	74
3.2.3. Sąveika su valstybinės kalbos politiką vykdančiomis institucijomis.....	80
3.2.4. Nuomonė apie galimą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformą.....	85
3.3. Ekspertų interviu duomenų analizė	87
3.3.1. Valstybinės kalbos būklė savivaldybėje	87
3.3.2. Veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką	88
3.3.3. Sąveika su savivaldybių kalbos tvarkytojais.....	91
3.3.3. Nuomonė apie galimą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformą.....	95
IŠVADOS.....	96
REKOMENDACIJOS	98

LITERATŪRA	99
PRIEDAI	105

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Kalbos politikos apibrėžimai mokslininkų darbuose.....	26
2 lentelė. Sprendimai, priimami rengiantis pusiau struktūruotam interviu	56
3 lentelė. Informantų sąrašas	58
4 lentelė. Ekspertų sąrašas	58
5 lentelė. Valstybinės lietuvių kalbos teisinis reglamentavimas	61
6 lentelė. Valstybinės lietuvių kalbos vystymosi kryptys planavimo dokumentuose	63
7 lentelė. Gretinamoji Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos uždavinių ir funkcijų lentelė.....	66
8 lentelė. Savivaldybių kalbos tvarkytojų santykis su kitais valstybinės kalbos politikos subjektais teisės aktuose	68
9 lentelė. Bendruomenės požiūris į kalbos tvarkytojo veiklą.....	78
10 lentelė. Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų nuomonė apie galimą reformą.....	85

PAVEIKSLĖLIŲ SĄRAŠAS

1 pav. Decentralizacijos klasifikacija	17
2 pav. Valstybinės kalbos politikos decentralizavimo Lietuvoje schema	18
3 pav. Gero valdymo bruožai	19
4 pav. Svarbiausi politikos požymiai.....	22
5 pav. Stadijinis politikos ciklo modelis.....	23
6 pav. Kalbos planavimo dimensijos.....	28
7 pav. Kalbos politikos klasifikacija	29
8 pav. Valstybinės lietuvių kalbos politikos charakteristika.	30
9 pav. Strateginio valdymo proceso stadijos	32
10 pav. Strateginio valdymo modelis	34
11 pav. Valstybinės kalbos reikšmė Lietuvos pažangos strategijoje.....	36
12 pav. Kontrolės proceso etapai.....	42
13 pav. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu hipotetinis modelis	46
14 pav. Kokybinių tyrimų prielaidos.....	49
15 pav. Tyrimo loginė schema	54
16 pav. Kalbos tvarkytojų funkcijų reikšminių žodžių schema.....	67
17 pav. Savivaldybių kalbos tvarkytojų problemos įgyvendinant valstybinės kalbos politiką.....	71
18 pav. Savivaldybių kalbos tvarkytojų veikla.....	74
19 pav. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų papildomų funkcijų pasiskirstymas ir dažnumas	77
20 pav. Savivaldybių kalbos tvarkytojų sąveika su valstybinės kalbos politikos subjektais	80
21 pav. Valstybinės kalbos inspekcijos ir savivaldybių kalbos tvarkytojų santykių struktūra.....	92

DARBE VARTOJAMOS SĄVOKOS

Decentralizacija – valdymo funkcijų perkėlimas iš nacionalinių valdžios institucijų vietos valdžios vienetams (Feizy ir kt., 2015).

Delegavimas – centrinės valdžios atsakomybės ir galios perdavimas dažnai pusiau autonomiškiems juridiniams valdžios vienetams, aiškiai apibrėžiant atsakomybės ribas (Žigienė, 2012).

Kalbos planavimas – konkrečios kalbos politikos vystymas, įgyvendinimas ir įvertinimas (McCarty, 2014).

Kalbos politika – tai visuma idėjų, įstatymų, taisyklių ir praktinės veiklos, skirtų pasiekti planuotus visuomenės, sistemos ar grupės kalbinius pokyčius (Johnson, 2013).

Strateginis valdymas – tai pagrindinių sprendimų apie tai, kas organizacija yra dabar ir kokia turi tapti ateityje, priėmimas. Strateginis valdymas numato struktūrą, padedančią priimti sprendimus, susijusius su žmogiškaisiais ištekliais, vadovavimu, rizikomis, finansiniais ištekliais, produktais, sistemomis, technologijomis ir pan. Tai lemia, ar organizacija kurs pridėtinę vertę, ir kokia forma pridėtinė vertė pasireikš. Strateginis valdymas taip pat susijęs su valdymo planavimu ir sprendimų priėmimu vidutinės trukmės ir ilgalaikėje perspektyvoje. Strateginiam valdymui rūpi ateities numatymas ir vizijos, kaip organizacija turi vystytis ateityje, nustatymas (Morden, 2016).

Viešasis valdymas – institucijų ir valdžios organų veiklos koordinavimas tam tikroje politikos srityje siekiant kolektyvinių tikslų (Butcher, Gilchrist, 2016).

Viešoji politika – valstybinės valdžios pozicijas užimančių ir joms įtaką darančių subjektų sprendimų, įsipareigojimų ir veiksmų derinys (Gerston, 2014).

Vietos savivalda – įstatymo nustatyto valstybės teritorijos administracinio vieneto nuolatinių gyventojų bendruomenės, kuri turi Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją (Vietos savivaldos įstatymas, 3 str., 2 dalis).

Vizija – bet kurios sąmoningos, nukreiptos į ilgalaikę perspektyvą veiklos pradžia (Korsakienė ir Grybaitė, 2012).

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Valstybinė kalba dažniausiai mokslininkų analizuojama lingvistikos kontekste: nagrinėjami įvairūs kalbos kultūros, stilistikos, norminimo klausimai. Vis dėlto kalba, kaip vienas iš viešųjų visuomeninio gyvenimo objektų, yra ne tik siauro kalbininkų rato prerogatyva, bet ir viešosios politikos problemų lauko elementas. Ager (2001) teigimu, kalbos politika suprantama kaip politinės valdžios vykdomas oficialus planavimas, turintis akivaizdžių panašumų su bet kuria kita viešosios politikos forma. Valstybėje gali būti vykdoma tiek vienos, tiek kelių kalbų politika, bet kai dėmesys koncentruojamas į pagrindinės visose šalies viešojo gyvenimo sferose vartojamos kalbos politiką, turima omenyje valstybinė kalba. Pasak Smetonienės (2003), valstybinės kalbos vartojimas yra privalomas tokiose viešojo gyvenimo sferose kaip: įstatymų leidyba, viešasis administravimas, švietimas, paslaugų teikimas ir pan. Lietuvoje kalbos politika yra sukonzentruota į lietuvių kalbos raidą, o kitas kalbas reguliavimas paliečia tik per santykį su lietuvių kalba. Taigi, kalbant apie oficialios valstybinės kalbos politikos vykdymą, galima vartoti valstybinės kalbos politikos sąvoką.

Valstybinės kalbos reikšmė besikeičiančių visuomenės vertybių sąlygomis iškyla įvairiuose kontekstuose. Pastaruoju metu ypač aktuali tapo skaitmeninės terpės kalbinė aplinka. Europos Sąjunga propaguoja daugiakalbystės principą, kurį materializuoti siekiama plėtojant nacionalines Europos kalbas per daugiakalbes informacines infrastruktūras. Europos Komisija numato iki 2020 m. sukurti daugiakalbystės principu paremtą bendrą skaitmeninę Europos rinką, kuri leistų piliečiams, įstaigoms ir įmonėms pasiekti informaciją ir viešąsias elektronines paslaugas bet kuria oficialiąja (tarp jų ir lietuvių) Europos Sąjungos kalba. Valstybinė lietuvių kalbos komisija 2013 m. pritarė Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairėms, kuriose numatomomis priemonėmis turėtų būti ieškoma būdų daugiakalbėje skaitmeninėje aplinkoje išsaugoti kalbinę ir kultūrinę tapatybę kaip pagrindinę demokratinės visuomenės raidos ir lygiateisio lietuvių kalbos vartojimo sąlygą (2 punktas). Skaitmeninės priemonės turėtų patenkinti kalbininkų jaučiamą didėjančią visuomenės poreikį gauti įvairią kalbinę informaciją ir iš dalies reguliuoti sunkiai kontrolei pasiduodantį elektroninės erdvės diskursą.

Lietuvių kalbos svarbą valstybei ir tautai rodo tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 1 skirsnyje, kuris gali būti keičiamas tik referendumu, deklaruojama: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“ (1 skr. 14 str.). Analizuojant valstybės valdymą, valstybinės kalbos fenomenas yra vienas iš svarbiausių etninio pamato elementų. Vienas iš trijų valstybę sudarančių elementų yra tauta, o etninė tauta yra jungiama bendros kalbos. Įrašas Konstitucijoje nurodo, kad lietuvių kalbai suteikiamas ir įtvirtinamas valstybinės kalbos statusas. Šią Konstitucijos nuostatą išplečia pagrindinis teisės aktas, reguliuojantis kalbos politiką – Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. Lietuvių, kaip valstybinės kalbos, plėtros tendencijos numatytos

2003 m. Seimo patvirtintose Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairėse ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos parengtame Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projekte. 2015 m. patvirtinta Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa, skirta planuoti valstybinės kalbos raidą 2016–2018 m. Programoje apžvelgiant dabartinę lietuvių kalbos padėtį didelis dėmesys skiriamas globalizacijos proceso keliamoms grėsmėms valstybinei kalbai. Tai naujausias valstybinės kalbos raidos planavimo dokumentas Lietuvoje. Teisinę atsakomybę už valstybinės kalbos statuso ir viešosios kalbos taisyklingumo pažeidimus numato Administracinių nusižengimų kodeksas.

Valstybinės kalbos politikos vieta viešosios politikos kontekste sunkiai identifikuojama. Taip yra todėl, kad anot Kėvalienės ir Raipos (2007), kalbos politika yra ne specifinis, akivaizdus, teisiškai pagrįstas įstatymų, taisyklių, nuostatų rinkinys, o labiau numanoma, nerašyta objektyvioji realybė, kurios esmė – kultūros tradicija. Dėl šios priežasties valstybinės kalbos politika yra savita ir nulemta kultūrinės tradicijos tos šalies, kurioje ji gyvuoja. Nuo valstybės individualaus pobūdžio priklauso ir tai, su kokiais problemomis ir sunkumais tenka susidurti įgyvendinant valstybinės kalbos politiką.

Temos iširtumas. Kalbos politikos tyrimų sąsajos su lingvistine ir sociolingvistine tradicija lemia netiesioginį valstybinės kalbos politikos dalyko atribojimą nuo viešojo valdymo tyrimų interesų lauko. Literatūros kalbos politikos klausimais apžvalga leidžia daryti prielaidą, kad dėl šios priežasties kalbos politikos, jos įgyvendinimo tyrimams socialinių ir politikos mokslų specialistai skiria nepakankamai dėmesio. Iš lietuvių autorių, analizavusių valstybinės kalbos politiką, minėtini Kėvalienė ir Raipa (2007), kurie bene vieninteliai Lietuvoje išsamiau apžvelgia pagrindinius valstybinės kalbos politikos bruožus teoriniu lygmeniu iš viešosios politikos ir administravimo perspektyvos. Klimaitė (2004) kiek plačiau apžvelgia teisinius valstybinės lietuvių kalbos reglamentavimo aspektus, Vainiutė (2010) gilinasi į valstybinės kalbos statusą Europos integracijos procese. Valstybinės kalbos politiką ir kai kuriuos jos įgyvendinimo aspektus iš sociolingvistinės perspektyvos aptaria Miliūnaitė (2010), Kalėdienė (2009, 2011), Smetonienė (2003, 2005), Grumadienė (2003), bet šios autorės daugiau dėmesio skiria politikos planavimo procesui, kuris sudaro pagrindą politikos įgyvendinimui.

Magistro darbe remiamasi užsienio mokslininkų: Schiffman (1996), Ricento (2006), Shohamy (2006), Spolsky (2004), Ager (2001) ir kt. darbuose suformuluotais teoriniais kalbos politikos metmenimis. Nagrinėtuose darbuose pateikiama kalbos politikos samprata, pagrindiniai bruožai ir tendencijos. Vis dėlto ir užsienio mokslininkai daugiau dėmesio skiria sociolingvistiniams aspektams, susijusiems su kalbos planavimu, o valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo klausimui dėmesio skiriama sąlyginai mažai.

Tyrimo naujumas. Atlikta mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas valstybės ir savivaldos lygmeniu iširtas yra mažai. Savivaldos institucijų veiklos problematiką savo magistro darbe tyrė Radviliškio rajono savivaldybės kalbos tvarkytoja Eligija Zoltnerienė. 2010 m. Šiaulių universitete apgintame magistro darbe užsimenama ir apie savivaldybių kalbos tvarkytojų vaidmenį. E. Zoltnerienės atlikto tyrimo metu išsiaiškinta, kad Lietuvos savivaldybėse pasitaiko atvejų, kai susiejamos kalbos tvarkytojo ir ryšių su visuomene specialisto funkcijos: devyniose iš 60 savivaldybių kalbos tvarkytojo ir viešųjų ryšių specialisto funkcijos priskiriamos vienam valstybės tarnautojui. Šie rezultatai patvirtina teiginį, kad savivaldybių kalbos tvarkytojai greta savo pagrindinių funkcijų dažnai turi ir kitų veiklos sričių, kurios gali būti ne visada susijusios su valstybinės kalbos politikos įgyvendinimu.

Mūsų valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse tyrimas valstybinės kalbos politikos tyrimų lauke yra naujas, nes orientuotas ne į kalbos politikos planavimą ir formavimą, kaip daugelis artimos tematikos darbų, o į savivaldos galių ir decentralizacijos klausimų sprendimą įgyvendinant valstybinės kalbos politiką.

Tyrimo problema. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu klausimas iškilo į diskusijų lauką ir viešajame diskurse tapo aktualus, kai 2015 m. pradžioje Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą dėl Vietos savivaldos įstatymo 7 straipsnio, nustatančio valstybines (valstybės perduotas savivaldybėms) funkcijas, pakeitimo. Juo siūloma pripažinti netekusiu galios šio straipsnio 13 punktą („valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė“) ir taip savivaldybėse panaikinus kalbos tvarkytojų pareigybes šias funkcijas perleisti Valstybinės kalbos inspekcijos padaliniams.

Valstybinės kalbos politikos formavimu rūpinasi Valstybinė lietuvių kalbos komisija, o už politikos įgyvendinimą atsakinga Valstybinė kalbos inspekcija, pavaldi Kultūros ministerijai. Valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė Vietos savivaldos įstatymu yra pavesta savivaldybėms, kuriose dirba kalbos tvarkytojai. Šiuo metu Lietuvos savivaldybėse dirba 64 kalbos tvarkytojai (Šiaulių apskrities savivaldybėse – 7), kurie įgyvendina valstybės įstatymu vietos savivaldai pavestą kalbos kontrolės funkciją. Vyriausybės siūlymu, panaikinus šiuos iš valstybės biudžeto išlaikomus darbuotojus, būtų įsteigtas 21 naujas etatas Valstybinėje kalbos inspekcijoje. Pirminis reformos įgyvendinimo terminas buvo numatytas nuo 2016-ųjų, vėliau Vyriausybė ją pasiūlė nukelti iki 2017-ųjų pradžios. Reformos iniciavimas ir vėlesnis atidėliojimas signalizuoja apie šioje viešojo valdymo srityje egzistuojančią problemą ir teikia pagrindo analizuoti, kaip vykdomas valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu, su kokiomis problemomis susiduriama ir ką reikėtų tobulinti.

Kiekvienoje Šiaulių apskrities savivaldybėje kalbos tvarkytojo pareigybė priskirta skirtingų skyrių specialistams, kurie greta valstybinės kalbos kontrolės funkcijos įgyvendina ir daugelį kitų

funkcijų pagal skyriaus specifiką. Valstybinės kalbos inspekcijos viešai išsakoma nuomone, tokia darbo tvarka neužtikrina pilnavertiško valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybėse. Smetonienės (2003) teigimu, savivaldybių kalbos tvarkytojų statusas, kompetencijos ir ryšiai su Valstybine lietuvių kalbos komisija ir Valstybine kalbos inspekcija nėra aiškiai apibrėžti, grįžtamasis ryšys tarp valstybinės kalbos priežiūros institucijų, šiuo atveju – savivaldybės kalbos tvarkytojų, ir kalbos standartizavimo ir reguliavimo institucijų yra per silpnas. Autorės teigimu, savivaldybių kalbos tvarkytojų statusas ir kompetencijos nėra tiksliai apibrėžti. Galima daryti prielaidą, kad tobulintina valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo ir priežiūros metodologija neužtikrina tinkamo valstybės savivaldai deleguotos funkcijos įgyvendinimo. Taigi, tyrimo problema gali būti apibūdinta tokiais probleminiais klausimais:

1. Kokia yra valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu situacija Šiaulių apskrities savivaldybėse?
2. Kokios yra galimybės tobulinti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldos lygmeniu?

Tyrimo objektas. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas.

Tyrimo tikslas. Ištyrus valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse situaciją, suformuoti ir pagrįsti šios politikos įgyvendinimo tobulinimo galimybes.

Iškeltam tikslui įgyvendinti keliami tokie **tyrimo uždaviniai**:

1. Atlikus valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo teorinių konceptų sisteminę analizę, suformuoti hipotetinį valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelį.
2. Remiantis hipotetiniu modeliu, išanalizuoti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo situaciją Šiaulių apskrities savivaldybėse.
3. Nustatyti galimas valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo proceso Šiaulių apskrities savivaldybėse tobulinimo kryptis.

Ginamieji teiginiai:

1. Valstybinės kalbos inspekcijos teikiamo metodinio vadovavimo savivaldybių kalbos tvarkytojams stygius ir Savivaldybių administracijų kalbos tvarkytojams priskiriamos savivaldybių dokumentų redaktorių funkcijos turi neigiamos įtakos Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų vykdomam valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui.

2. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu galėtų būti tobulinamas atskiriant kalbos tvarkytojų ir savivaldybės raštų redaktorių funkcijas, didinant kalbos tvarkytojų tarpusavio bendradarbiavimą ir ryšį su valstybiniais subjektais – Valstybine lietuvių kalbos komisija ir Valstybine kalbos inspekcija.

Tyrimo metodologija:

Kokybinių tyrimų metodologija pasitelkta norint pasiekti išsamų supratimą apie valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldoje. Magistro darbo tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar šiuo metu funkcionuojanti sistema yra tinkama ir kaip būtų galima ją tobulinti nevykdant reorganizacijos. Pasitelkus atitinkamus metodus renkami kokybiniai duomenys apie asmenų, atsakingų už valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą – kalbos tvarkytojų – patirtis, jų suvokimą. Šie duomenys papildomi ekspertų įžvalgomis ir dokumentuota informacija.

Siekiant atsakyti į probleminius tyrimo klausimus buvo pasirinkta kokybinio tyrimo strategija, leidžianti ištirti ir suprasti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo problemų įvairovę ir jų priežastis.

Tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros analizė leido apsibrėžti svarbiausius valstybinės kalbos politikos teorinius konceptus ir remiantis jais sudaryti hipotetinį valstybinės kalbos politikos savivaldos lygmeniu modelį;
- dokumentų analizė leido ištirti valstybinės lietuvių kalbos politikos įgyvendinimo teisinius ir politinius pagrindus;
- pusiau struktūruotas interviu su Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojais ir ekspertais – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos specialistais – įgalino detalizuoti, remiantis hipotetiniu modeliu patikrinti esamą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse situaciją ir suformuluoti realias ir pagrįstas rekomendacijas.

Tyrimo teorinis pagrindas

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas analizuojamas viešojo valdymo koncepto plotmėje ypatingą dėmesį atkreipiant į decentralizaciją, kaip vieną iš viešojo valdymo modernizavimo krypčių (Baltušnikienė (2009), Astrauskas (2007), Dafflon ir Madies (2009), Žigienė (2012)). Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui aktualūs gero valdymo bruožai identifikuoti išanalizavus Rothstein ir Teorell (2012), Grindle (2012), Pivoro ir Visockytės (2011), Guogos ir Šilinskytės (2013), Raipos (2009, 2011), Smalskio ir kt. (2015) mokslo darbus. Siekiant identifikuoti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo vietą viešosios politikos procese, aptartas viešosios politikos teorinis kontekstas (Parsons (2001), Dye (2002), Raipa (2002), Birkland (2005), Miller ir McTavish (2014), Vilpišauskas ir Nakrošis (2003)). Valstybinės kalbos politikos, kaip vieno iš viešosios politikos problemų lauko elementų, samprata suformuota remiantis Bugarski (1992), Schiffman (1996), Bakmand (2000), Grumadienės (2003), Kėvalienės ir Raipos (2007), Pupkio (2005), Smetonienės (2005), požiūriu į valstybinės kalbos politiką kaip į viešojo valdymo institucijų veiklą, reguliuojančią valstybinės kalbos egzistenciją. Pagal Korsakienę ir Grybaite

(2012), Petrauskienę (2005), Arimavičiūtę (2005, 2012), West ir Bamford (2010), Baum ir Lampel (2010), Bivainį ir Tunčikienę (2009), Janeliūną ir Kasčiūną (2007) aptarta strateginio valdymo koncepcija, kuri svarbi kalbant apie produktyviam valstybinės kalbos politikos funkcionavimui būtiną strateginį mąstymą ir planavimą. Valstybinės kalbos politikos vieta vietos savivaldoje nustatyta remiantis Žilinsko (2010), Lazauskienės (2013), Astrausko (2004, 2007, 2015), Žigienės (2012) darbais.

Magistro darbo struktūra sudaryta iš šių dalių: santraukos, turinio, įvado, teorinės, metodologinės ir tiriamosios dalies, išvadų, rekomendacijų, naudotos literatūros sąrašo, priedų.

Tyrimo rezultatų sklaida. Magistro darbo tyrimo rezultatai 2016 m. gruodžio 20 d. pristatyti Akmenės rajono savivaldybės administracijos specialistams. Akmenės rajono savivaldybės mero pažymos kopija pridedama (žr. 1 priedą).

I. VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS. TEORINIŲ KONCEPTŲ SISTEMINĖ ANALIZĖ

1.1. Geras valdymas kaip valstybinės kalbos politikos metodologinis pagrindas

Gero valdymo koncepcija – tai svarbus metodologinis pamatas siekiant didinti viešojo sektoriaus efektyvumą. Magistro darbe teorinių gero valdymo principų analizė leido identifikuoti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui svarbius gero valdymo aspektus – tai decentralizacija, kaip pagrindinė viešojo valdymo modernizavimo kryptis, įgalinanti perkelti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą į savivaldos lygmenį, ir dalyvavimas, atskaitomybė bei efektyvumas, laiduojantys visuomenės poreikius tenkinantį šio proceso vykdymą. Šie gero valdymo aspektai svarbūs nustatant ryšius ir sąsajas tarp valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu hipotetinio modelio elementų. Gero valdymo principai implicitiškai ir eksplacitiškai sieja modelio elementus ir sudaro pagrindą viešosios kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu tobulinimo kryptių paieškoms.

1.1.1. Decentralizacijos principo esmė: valstybės ir savivaldybių institucijų sąveika

Viešasis valdymas nuo tradicinio viešojo administravimo nuėjo ilgą kelią. XX a. pabaigoje į viešąjį sektorių aktyviai imtas diegti privačių darinių patyrimas, kai anot Smalskio ir Skietrio (2008), tradicinį norminį viešąjį administravimą ėmė keisti lankstesnis ir geriau prisitaikantis prie naujų modernizavimo iššūkių viešasis valdymas. Šie pokyčiai sietini su viešosios vadybos tradicijų įsigalėjimu viešajame sektoriuje. Autoriai įvardija pagrindines dvi modernizavimo kryptis: *privatizavimą* ir *decentralizavimą*. Raipa (2009) šį sąrašą papildė įvardydamas viešųjų organizacijų funkcinės veiklos tobulinimą, įvairių valdymo ir kontrolės formų modernizavimą, viešojo ir privataus sektoriaus partnerystės plėtojimą, rinkos santykių diegimą viešajame sektoriuje, valdymo demokratizavimo ir piliečių dalyvavimo valdyme galimybių plėtrą.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo kontekste aktualus tampa decentralizacijos procesas. Decentralizacija, kaip ryšių tarp valdžios lygių struktūra, daro įtaką įvairiausiems procesams, taip pat ir valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui. Teoriniame diskurse randama nemažà apibrėžimų, rūšių ir tipų įvairovė, skirta apibūdinti decentralizaciją. Raipos ir Backūnaitės (2004) teigimu, decentralizacija viešajame administravime suprantama kaip valdžios ir atsakomybės už viešųjų funkcijų vykdymą perdavimas iš centrinės valdžios jai pavaldžiai valdžiai. Kadangi decentralizacija suprantama kaip daugiabriaunis reiškinys, ji dar skirstoma į formas ir rūšis. Apibendrinus Baltušnikienę (2009), Astrauską (2007), Dafflon ir Madies (2009), sudaryta decentralizacijos klasifikacija (žr. 1 pav.).

Paveiksle matoma, kad pagrindinės decentralizacijos formos – tai *politinė, fiskalinė ir administracinė decentralizacija*. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui aktuali administracinė

decentralizacija, kuria siekiama valdžios, atsakomybės ir finansinių išteklių, būtinų viešosioms paslaugoms teikti, perskirstymo tarp skirtingų valdžios lygių. Atsakomybės perdavimas apima kai kurių centrinės valdžios viešųjų funkcijų planavimo, finansavimo, valdymo perdavimą kitiems valdžios institucijų vienetams, tarp jų regionų valdžiai ir savivaldybėms. Baltušnikienė (2009) administracinę decentralizaciją apibūdina kaip skirtinguose viešojo valdymo lygiuose ar valstybės valdymo pakopose funkcionuojančių subjektų funkcijų ir atsakomybės perskirstymą. Galima teigti, kad tai atsakomybės vykdyti tam tikras viešąsias funkcijas perdavimas iš centrinių valstybės valdymo subjektų teritoriniams valstybės valdymo subjektams arba vietos ir regioninėms savivaldybėms.

1 pav. Decentralizacijos klasifikacija

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Baltušnikienę (2009), Astrauską (2007), Dafflon ir Madies (2009)

Pagrindinės decentralizacijos rūšys: dekoncentracija, delegavimas ir devoliucija. Toks jų eiliškumas neatsitiktinis – jos išvardytos decentralizacijos laipsnio didėjimo kryptimi. Decentralizacijos laipsnis tuo didesnis, kuo teritoriniai valdymo subjektai turi didesnę diskreciją (veikimo laisvę), daugiau savarankiškų funkcijų, atsakomybės ir išteklių. Astrauskas (2007) pastebi, kad decentralizacijos turinys priklauso nuo to, kokia laisvė spęsti ir veikti yra suteikiama įgaliojimus gavusiems subjektams. Astrauską (2007) papildė Žigienė (2012), kuri aptaria decentralizacijos rūšių klasifikavimą funkcijų ir išteklių perskirstymo aspektais. Jos teigimu, funkcijų paskirstymas preliminariai parodo, kiek galių perduodama iš centrinės valdžios žemesniems valdymo lygmenims, Lietuvos atveju – savivaldybėms. Nuo to, kam kokios funkcijos priskiriamos, priklauso, kiek išlaidų bus patiriama jų atlikimo finansavimui, o toliau – kiek pajamų reikės minėtoms išlaidoms padengti. Taigi, galima teigti, kad decentralizacijos rūšys valstybėje matuojamos tiek kiekybiniais (kiek funkcijų perleidžiama iš centro į teritorinius vienetus), tiek kokybiniais (kiek teritoriniai vienetai turi laisvės veikti ir kokia jų materialinė bazė) rodikliais.

Kalbėdama apie delegavimą, Žigienė (2012) teigia, kad tai centrinės valdžios atsakomybės ir galios perdavimas dažnai pusiau autonomiškiems juridiniams valdžios vienetams, aiškiai apibrėžiant atsakomybės ribas. Šie valdžios vienetai dažnai turi nepriklausomą teisinį statusą ir

savarankišką biudžetą, bet už perduotas funkcijas turi atsiskaityti centrinei valdžiai. Autorė taip pat pažymi, kad valdžios funkcijų devoliucija skatina regionų ar vietos savivaldą. Ji vykdoma perduodant regioninei ar vietos valdžiai funkcijas ir finansinius išteklius nuosavų biudžetų formavimui ir viešųjų vietos paslaugų teikimui. Šios dvi decentralizacijos rūšys yra būdingos Lietuvos savivaldos sistemai.

Funkcijų delegavimą pasitelkia ministerijos, nes nėra pajėgios atlikti visų politikos įgyvendinimo darbų. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas **funkciškai** yra perduotas Valstybinei kalbos inspekcijai prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, kuri kontroliuoja, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo reikalavimus. Valstybinė kalbos inspekcija – Lietuvos Respublikos Vyriausybės įsteigta biudžetinė įstaiga, atskaitinga Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, atsakinga Kultūros ministerijai. Valstybinė kalbos inspekcija įsteigta 1990 m. kaip specializuotas Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos padalinys.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas **teritoriškai** perduotas savivaldybėms (žr. 2 pav.). Kalbos tvarkytojų etatai miestų ir rajonų savivaldybėse pradėti steigti tais pačiais 1990 m., kuriuos galima laikyti kalbos priežiūros sistemos formavimosi pradžia.

2 pav. Valstybinės kalbos politikos decentralizavimo Lietuvoje schema
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

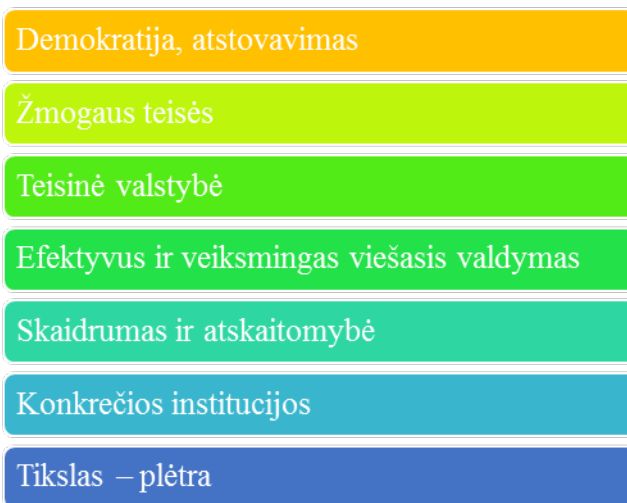
Decentralizacijos fenomenas susilaukia prieštaringų vertinimų. Viena vertus, didesnė teritorinė decentralizacija reiškia, kad vietos valdžia, būdama arčiau žmonių ir reaguodama į jų poreikius, gali priimti geresnius, labiau atspindinčius gyventojų lūkesčius sprendimus nei centrinė valdžia. Kita vertus, decentralizacija lemia viešojo sektoriaus segmentaciją, kuri nėra vertinama teigiamai. Raipa (2010) pažymi, kad pernelyg didelis viešojo sektoriaus segmentavimas sukelia

valdymo aparato gausėjimą, kuriam išlaikyti būtinas solidus papildomas finansavimas. Taip pat decentralizacija negali užtikrinti administravimo efektyvumo, kyla sunkumų perkeliant nacionalinės politikos valdymo funkcijas, kuriant įvairaus lygmens institucijas, perduodant įvairių rūšių valdymo ir administravimo funkcijas subjektams, kurie gali įvairiai interpretuoti valstybinės politikos įgyvendinimą, projektų ir programų administravimą. Kalbos tvarkytojų savivaldybėse naikinimas leistų sumažinti valstybinės kalbos politiką įgyvendinančių segmentų skaičių, o tai reikštų ir finansavimo šiai sričiai mažėjimą. Vis dėlto sutaupyti finansai nebūtinai reiškia viešosios politikos įgyvendinimo efektyvumo didėjimą.

1.1.2. Gero valdymo principų taikymas įgyvendinant valstybinės kalbos politiką

Decentralizacija, kaip viešojo administravimo modernizavimo kryptis, iškilusi su viešąja vadyba, išlieka būdinga ir naujausioms viešojo valdymo tendencijoms. Pastaraisiais metais matomas naujosios viešosios vadybos paradigmos virsmas į naująjį viešąjį valdymą, o dar konkrečiau – į jo pakraipą – gerą valdymą. Raipa (2011) pažymi, kad naujojo viešojo valdymo kokybė smarkiai priklauso nuo vieno iš esminių viešojo administravimo specialiųjų principų – decentralizavimo ir centralizavimo tendencijų valdyme santykio.

Gero viešojo valdymo sąvoką, pasak Raipos (2010), 1989 m. įvedė V. Ostromas, o pastarąjį dešimtmetį ji tapo dažnai sutinkama globaliu mastu. Gero valdymo samprata tapo ir Rothstein, Teorell (2012), Grindle (2012), Pivoro, Visockytės (2011) analizės objektu. Gisselquist (2012) apibendrina pasaulinių organizacijų: Jungtinių Tautų Organizacijos, Pasaulio banko, Afrikos plėtros banko, Azijos plėtros banko, Europos Komisijos Tarptautinio valiutos fondo ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos – dokumentuose pateikiamus gero valdymo apibrėžimus ir išskyrė būdingiausias bruožas (žr. 2 priedą).

3 pav. Gero valdymo bruožai
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Gisselquist (2012)

3 paveiksle pateikiami 7 pagrindiniai gero valdymo bruožai. Iš pateiktų bruožų išryškėja tendencija, kad viešasis valdymas keičia kryptį: nuo privataus sektoriaus ypatybių adaptacijos

sukama prie artimesnio ryšio su sociumu. Akcentuojamas skaidrumas, atvirumas, pilietiškumas, pliuralizmas, demokratija, korupcijos nebuvimas ir aktyvi nevyriausybinių organizacijų veikla, prioritetu tampa aktyvus bendruomenės dalyvavimas valdymo procese (Guogis, Šilinskytė, 2013). Be šių gero valdymo požymių Raipa (2011) akcentuoja kryptingą valdymo demokratizavimą ir strateginiu mastu ir planavimu besiremiantį viešosios politikos rengimą (apie tai plačiau žr. 1.3 skyrių).

Smalskys ir kt. (2015) remdamiesi Europos Komisijos koncepcija pažymi 5 universalius gero valdymo kriterijus: 1) atvirumas ir viešumas; 2) dalyvavimas; 3) atskaitomybė; 4) efektyvumas; 5) darnumas ir integravimas.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo klausimų kontekste svarbūs visi šie kriterijai, bet kaip esminiai išryškėja trys: dalyvavimas, atskaitomybė, efektyvumas. Valstybinės kalbos politika kuriama ir įgyvendinama ne dėl savęs, o siekiant tenkinti visuomenės kalbinius interesus. Įgyvendinant valstybinės kalbos politiką svarbu išgirsti visuomenės balsą, todėl piliečių dalyvavimas – būtina sąlyga. Tiksliai nustatytos atsakomybės ir atskaitomybės ribos tarp atskirų valstybinės kalbos politikos proceso dalyvių – kita sąlyga, leidžianti siekti kryptingo ir sėkmingo veikimo šioje srityje. Kalbant apie efektyvumą, svarbus tampa hierarchinio subsidiarumo principas: aukštesnioji viešojo sektoriaus organizacija nepavalduoja sau pavaldžios žemesnės organizacijos – jų funkcijos yra skirtingos.

Gero valdymo koncepto tikslas – produktyvesnės viešosios politikos paieškos. Raipa (2009) teigia, kad institucijos formuojamos siekiant taupyti išteklius, gerinti viešųjų paslaugų kokybę, tobulinti viešosios politikos formavimą ir įgyvendinimą. Tai galioja visoms viešosios politikos sritims, valstybinės kalbos politika – ne išimtis. Produktyvumo siekti turėtų padėti glaudesnis bendradarbiavimo, atsakomybės ir atskaitomybės laipsnis tarp politikos formuotojų ir vykdytojų. Valstybinės kalbos politikos formuotojai turėtų palaikyti glaudesnius ryšius su jos įgyvendintojais visais lygmenimis – tiek su poministerinėmis institucijomis, tiek su vietos savivalda. Orientuojantis į gero valdymo prioritetus, glaudesnis bendradarbiavimas galėtų užtikrinti koordinuotus veiksmus tarp politikos formuotojų ir įgyvendintojų.

Gero valdymo idėjos persmelkia, verčia atsinaujinti ir modernėti visą viešąjį sektorių. Raipa (2011) kalbėdamas apie geras viešąsias organizacijas įvardija tris jas identifikuoti padedančius indikatorius:

- 1) sprendimų priėmimas konsensuso, o ne hierarchinio valdymo forma (horizontalūs ryšiai);
- 2) atvira ir socialiai atsakinga organizacijos struktūra;
- 3) remiamasi pasitikėjimu, horizontalia informacijos sklaida, įvairių valdymo lygių, organizacijų konsensusu ir įvairias valdymo grandis jungiančiais sprendimais.

Gero valdymo koncepto propaguojamos idėjos – tai postulatai, kuriais remiantis turėtų būti vedamas šiuolaikinis viešasis valdymas. Viešojo sektoriaus decentralizacija, institucijų atskaitomybė tarpusavyje ir prieš visuomenę, valdymo efektyvumas, piliečių įtraukimas, sprendimų priėmimas vietose – tai principai ir kriterijai, kuriuos pasitelkiant turėtų būti sprendžiamos valstybinės kalbos politikos srityje kylančios problemos.

1.2. Viešoji politika kaip valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo pagrindas

Geras valdymas orientuotas į produktyvią viešąją politiką. Valstybinės kalbos politika – ne išimtis. Šiame skyriuje analizuojamas viešosios politikos teorinis diskursas leidžia nustatyti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu vietą viešosios politikos cikle. Politikos įgyvendinimas nėra izoliuotas nuo kitų politikos ciklo dalių, ypač nuo įgyvendintos politikos įvertinimo, kuriam būtinas grįžtamasis ryšys.

Hipotetiniame valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelyje grįžtamasis ryšys numatomas tarp vertikaliai ir horizontaliai bendradarbiaujančių institucijų ir, svarbiausia, tarp politikos vykdytojų ir piliečių, kurių balsas turi būti išgirstas formuojant ir priimant naujus viešosios politikos sprendimus. Modelyje atsispindi veiksmų „iš viršaus“ ir „iš apačios“ įtakos valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui savivaldoje.

1.2.1. Viešosios politikos samprata ir procesas

Į viešojo valdymo sferą pakliūva visos reglamentuotos viešojo gyvenimo sritys, taip pat ir viešas valstybinės kalbos vartojimas, kurį reguliuoja įstatymai. Remiantis viešosios politikos ir viešojo administravimo dichotomijos teorija, galima išskirti du valstybinės kalbos politikos kaip viešojo valdymo sferos objekto poliūs: valstybinės kalbos politikos formavimas, kaip viešosios politikos objektas, ir valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas, kaip viešojo administravimo srities objektas.

Viena iš viešojo valdymo fenomeno dedamųjų yra viešoji politika. Šio koncepto suvokimas būtinas norint nustatyti darbo objekto (valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo), kaip vienos iš visuomeninių problemų, vietą viešosios politikos veikimo sferoje. Parsons (2001), aiškindamas viešosios politikos sąvoką, iškelia binarinę opoziciją tarp viešumo ir privatumo. Pasak jo, viešosios politikos sąvoka suponuoja tai, kad egzistuoja tam tikra gyvenimo sritis, kuri nėra tik privati. Ji aprėpia bendrus visuomenės interesus ir reikalauja valdžios ar visuomenės reguliavimo (Parsons, 2001). Galima teigti, kad kiekviena asmens viešojo gyvenimo sritis, įskaitant ir viešajame gyvenime vartojamą kalbą, nuo gimimo iki mirties yra supama valdžios priimtų sprendimų nulemtos viešosios politikos.

Politinis reguliavimas būtinas tada, kai kyla (ar gali kilti) visuomeninės spręstinos problemos. Anot Raipos (2002), valdžia vykdydama viešąją politiką deda pastangas norėdama sureguliuoti

visuomenėje kylančius konfliktus tarp interesų grupių, skirstyti vertybes ir paslaugas, reguliuoti biudžetą ir finansus. Valdžios priimami sprendimai turi būti motyvuoti, todėl viešosios politikos uždavinys – apibrėžti ir struktūrizuoti racionalų pagrindą veiklumui arba neveiklumui (Parsons, 2001). Panašią nuomonę išreiškia ir Dye (2002). Jis taip pat akcentuoja viešosios politikos dvilypumą. Anot jo, viešoji politika yra tai, ką valdžia daro ar ko nedaro. Šis sąvokos opoziciškumas nurodo į tai, kad viešąją politiką sudaro ne tik valdžios priimami sprendimai, leidžiami teisės aktai, bet ir tai, ko valdžia nesiima kai kuriais klausimais. Jeigu kažkokiai viešajai problemai nuspręsta neskirti dėmesio, tai taip pat yra viešosios politikos dalis.

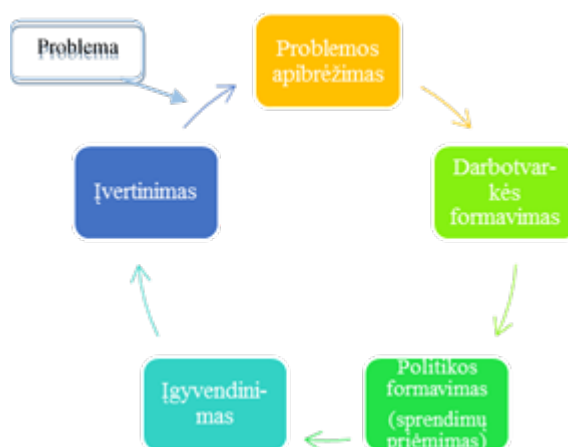
Tam, kad galėtų priimti sprendimus, valdžia turi būti legitimi. Miller ir McTavish (2014) pažymi, kad viešoji politika yra sprendimai, priimti valdžios, turinčios įgaliojimus ir galią priimti ir vykdyti juos. Autoriai, remdamiesi Birkland (2005), apibendrina ir išskyrė penkis svarbiausius viešosios politikos požymius (žr. 4 pav.), kurie apibendrina ir papildo anksčiau minėtas viešosios politikos definicijas.

4 pav. Svarbiausi politikos požymiai
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Miller ir McTavish (2014)

Atsižvelgiant į šiuos požymius, galima teigti, kad viešosios politikos proceso rezultatai yra orientuoti į visuomenės gerovės augimą. Tam visuomenė demokratiniu keliu išsirenka savo atstovus, kurie turi įgaliojimus vykdyti politiką. Sprendimų priėmimo proceso metu valdžia turi monopoliją, bet ją veikia valstybiniai ir nevalstybiniai agentai. O viešosios politikos įgyvendinimą gali perimti įvairūs agentai ir visuomenės grupės. Kaip jau minėta, politika yra tai, ką valdžia daro ir ko nedaro. Valdžios deklaruojama pozicija, ketinimai ir pažadai ne visada gali virsti veiksmis. Tam įtakos turi politinės partijos ir koalicijos. Todėl viešoji politika apima realius politinius veiksmus, o ne ketinimus. Pasirinkimas tam tikrais klausimais nieko nesiimti taip pat yra politinis veiksmas. Jis pasirenkamas, kai nusprendžiama, kad geriausias susidariusios problemos sprendimas – *status quo* išlaikymas.

Magistro darbe siekiama analizuoti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldos lygmeniu, todėl teorinei analizei tikslinga aptarti viešosios politikos įgyvendinimą, kaip viešosios politikos proceso elementą. Analizuojant viešosios politikos procesus reikalingas sisteminis požiūris, leidžiantis rasti analizei reikalingą prieigą, padedančią identifikuoti proceso dalis, priežastinius ryšius. Sisteminis požiūris leidžia eliminuoti atsitiktinių poveikių galimybę. Politikos proceso analizei pasitelkiami įvairūs politikos modeliai, išreiškiantys skirtingus požiūrius į šį procesą. Parsons (2001), Vilpišauskas ir Nakrošis (2003), Birkland (2005), Miller ir McTavish (2014) aptaria ir politikos analizei pasitelkia racionalaus sprendimų priėmimo, arba stadijinį (kartais dar įvardijamą vadovėliniu, angl. *textbook*), politikos ciklo modelį, kuris skaido politikos procesą į atskirus etapus nuo problemos identifikavimo iki priimto problemos sprendimo įvertinimo (žr. 5 pav.).

5 pav. Stadijinis politikos ciklo modelis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Parsons (2001), Vilpišauską ir Nakrošį (2003), Birkland (2005)

Problemos apibrėžimo etapas kai kurių autorių yra išskiriamas, o kitų priskiriamas jau darbotvarkės formavimo etapui. Politikai identifikuoja visuomenei aktualius klausimus kaip problemas. Furman ir Šerikova (2007) teigia, kad „bet kokios socialinės problemos atsiradimo viešosios politikos darbotvarkėje pradžia yra tam tikro klausimo pripažinimas spręstina viešąja problema, kitaip – jos identifikavimas“ (p. 102). Socialinė problema – tai problema, kuri rūpi visai ar didžiąjai visuomenės daliai. Ji egzistuoja ilgą laiką, yra „lėtinė“, tik tam tikri įvykiai, dažniausiai turintys neigiamas konotacijas, socialinę problemą aktualizuoja, priverčia ją paūmėti. Kaip pavyzdį valstybinės kalbos politikos kontekste galima paminėti tautinių mažumų kalbų teises Lietuvoje. Ši problema mažesniu ar didesniu laipsniu egzistuoja nuolatos, bet tam tikri įvykiai, kaip gatvių pavadinimų lentelės lenkų kalba ar reikalavimai rašyti asmenvardžius asmens dokumentuose originalo kalba, paverčia problemą ūmia. Politikai, kaip viešųjų reikalų tvarkytojai, laiko savo pareiga priimti tam tikrus sprendimus šiai problemai pašalinti.

Atrinktos socialinės problemos patenka į *politikos darbotvarkę*. Anot Furman ir Šerikovos (2007), čia patenka tik problemos, kurios yra atsparios konkurencijai. Į darbotvarkės formavimo

procesą įeina alternatyvų analizė. Tuo metu vyksta alternatyvių atsakymų / sprendimų paieška, alternatyvų įvertinimas ir pasirinkimas.

Kai alternatyvos apsvaistytos ir problemos sprendimui reikalingi tam tikri veiksmai, prasideda *politikos formavimo / sprendimų priėmimo etapas*. Analizuojama, kokiais būdais gali būti sprendžiama problema, turi būti numatyta, kokia kiekvieno sprendimo įeiga ir išeiga, atsižvelgiant į turimus resursus. Miller ir McTavish (2014) pastebi, kad tarp trokštamos ir tikėtinos išeigos visada egzistuoja tarpas, todėl svarbu apsvaistyti ribotus faktorius. Vilpišauskas ir Nakrošis (2003) nurodo, kad politikos formavimo etape nustatomi viešosios politikos tikslai, uždaviniai, priemonės, finansavimo šaltiniai. Taigi, priimami sprendimai, kaip problemos sprendimas bus įgyvendintas. Kalbant apie priimamų sprendimų planingumą, Raipa (2010) abejoja viešosios politikos sprendimų racionalumu. Pasak autorių, politinių sprendimų priėmimas daugiausia priklauso nuo trijų veiksnių: politinių ketinimų, aplinkybių ir politinių tikslų.

Politikos įgyvendinimo etapas – tai priimtų sprendimų vykdymas. Pasak Vilpišausko ir Nakrošio (2003), tai praktinė viešosios politikos sfera, nes priimti politiniai sprendimai atitinkamų institucijų yra diegiami praktikoje.

Pagrindinė institucija, atsakinga už politikos įgyvendinimą yra Vyriausybė. Furman ir Šerikovas (2007) teigimu, Vyriausybė dalyvauja viešosios politikos darbotvarkės sudarymo procese šalies mastu ir yra atsakinga už šalies politikos įgyvendinimą. Politikos įgyvendinimas yra tas etapas, kai politiniai pažadai turi virsti realiomis programomis ir veiksmais. Valstybinės kalbos politikos cikle, pasak Schiffman (Language Policy and Linguistic Culture), įgyvendinimas yra silpniausia grandis. Tai sudaro prielaidas nagrinėti, kokios politikos įgyvendinimo problemos trukdo sėkmingam valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui.

Vilpišausko ir Nakrošio (2003) teigimu, bet kokioms politikos įgyvendinimo tyrimai domisi, kokios aplinkybės ar veiksniai lėmė, kad politikos rezultatai neatitiko iškeltų tikslų ir neturėjo planuoto poveikio. Du pagrindiniai požiūriai, padedantys analizuoti politikos įgyvendinimą – tai požiūriai „iš viršaus į apačią“ ir „iš apačios į viršų“. Pirmasis požiūris akcentuoja sprendimo priėmėjų galimybę apibrėžti politikos tikslus ir kontroliuoti įgyvendinimo procesą. Politikos įgyvendinimo kriterijumi tampa veiksmingumas – iškeltų tikslų pasiekimo laipsnis. Pasak Vilpišausko ir Nakrošio (2003), ne visos politikos programos turi aiškius tikslus ir uždavinius. Tokiu atveju pasitelkiamas „iš apačios į viršų“ požiūris. Remiantis juo, įgyvendinimas suvokiamas kaip derybos įgyvendintojų tinkle ir analizuojama, ar viešosios politikos naudos gavėjai yra patenkinti politikos rezultatais.

Kalbant apie valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą, verta kalbėti apie šių dviejų požiūrių kombinaciją. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu priklauso ne tik nuo Kultūros ministerijos suformuotų ir „nuleistų“ politikos tikslų, bet ir nuo „iš apačios“ kylančių

faktorių visumos: visuomenės požiūrio į kalbą ir kalbininkus, savivaldybių bendruomenės įtraukimo į kalbos politikos įgyvendinimą, kalbininkų ir edukologų indėlio, galiausiai – pačių kalbos tvarkytojų.

Sėkmingas ar nesėkmingas politikos įgyvendinimas matuojamas teigiama arba neigiama išeiğa. Tam vykdomas viešosios *politikos įvertinimo etapas*. Vertinami politikos rezultatai ir padariniai. Pagal tai grįžtamojo ryšio proceso metu naudojama patirtis formuojant ir priimant naujus viešosios politikos sprendimus.

Stadijiniame politikos ciklo modelyje gali būti išskiriamas nevienodas etapų skaičius. Glausčiausiai jį mato Vilpišauskas ir Nakrošis (2003), kurie problemos apibrėžimo tarpsnį tapatina su darbotvarkės formavimo etapu. Miller ir McTavish (2014) priešingai, vietoj darbotvarkės formavimo išvelgia tik problemos apibrėžimo tarpsnį, o politikos formavimo etapą (taip, kaip ir Birkland (2005) skaido į du – alternatyvų identifikavimo ir alternatyvų vertinimo etapus. Furman ir Šerikova (2007) po politikos formavimo išvelgia politikos legitimacijos etapą. Nors tarp autorių siūlomų stadijinio politikos ciklo modelių ir matomi nežymūs skirtumai, visi autoriai išskiria ir pažymi politikos įgyvendinimo etapą, kuris iš viso viešosios politikos proceso ciklo yra reikšmingiausias šio darbo analizei.

Stadijinis politikos ciklo modelis, kaip pernelyg supaprastintas viešosios politikos proceso interpretavimas, neretai sulaukia kritikos dėl savo dirbtinio ir nerealistinio pobūdžio. Birkland (2005) pastebi, kad stadijinis politikos ciklo modelis kritikuojamas dėl dviejų pagrindinių dalykų: pirma, šis modelis nenumato to, kad ne visos politinės problemos, pasiekusios darbotvarkės stadiją, keliauja toliau; antra, negalima išskirti politikos įgyvendinimo ir įvertinimo etapų, nes vertinimas vyksta nuolat įgyvendinant politiką. Taigi, kritikų manymu, stadijinis politikos proceso modelis neatspindi tikrojo viešosios politikos proceso vyksmo.

Nepaisant kritikos dėl per didelio politikos proceso supaprastinimo, stadijinis proceso modelis kai kurių autorių, taip pat ir magistro darbo autorės, yra naudojamas dėl jo parankumo struktūruotai žvelgti į viešosios politikos procesą.

1.2.2. Valstybinės kalbos politikos kaip viešosios politikos problemų lauko dalies samprata

Viena iš viešųjų valstybės reikalų sričių, reikalaujanti tvarkymo, teisinio reguliavimo ir reglamentavimo, yra kalbos politika. Pasak Grumadienės (2003), kalbos politika valstybei yra tokia pat būtina kaip ir užsienio, vidaus, švietimo, ekonomikos, kultūros politika. Kalbos politikos sąvoka gali būti suvokiama dvejopai. Siaurąja prasme kalbos politika suprantama kaip kalbos normų formavimas – jos norminimas arba kodifikavimas. Tai yra lingvistų dėmesio ir tyrimų sritis. Plačiąja prasme kalbos politikos formavimas ir įgyvendinimas suprantamas kaip viešojo valdymo procesas. Magistro darbe kalbos politika analizuojama būtent šiuo aspektu.

Tam, kad būtų galima išsamiai aptarti valstybinės kalbos politikos sampratą, pirmiausia reikia apibrėžti, kokios esminės ypatybės yra priskiriamos kalbos politikos definicijai. Susisteminti skirtingų šalių ir mokslo sričių atstovų kalbos politikos apibrėžimai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Kalbos politikos apibrėžimai mokslininkų darbuose

Kalbos politikos apibrėžimas	Autorius / šaltinis
Kalbos politika visų pirma – tai, ką valdžia daro oficialiai – leisdama teisės aktus, įgyvendindama teismo sprendimus, kurdama įvairias valdžios institucijas, kitaip tariant, nustatydamas, kokia turi būti viešojo kalbos (kalbų) vartosenos, ugdydamas kalbos mokėjimo įgūdžius, kurie būtini norint patenkinti valstybės prioritetus, nustatydamas asmenų ar jų grupių teises ir galimybes mokytis, vartoti ir puoselėti savo kalbą (kalbas).	Kėvalienė ir Raipa (2007)
Kalbos politika apima viešosios politikos įgyvendinimą siekiant panaudoti valstybės valdžią reguliuoti įvairius kalbos statuso ir vartojimo aspektus žmonėms, esantiems tos valstybės jurisdikcijoje.	Schmidt (2009)
Kalbos politika – tai valstybės priimami sprendimai (taisyklės, normos, gairės), reguliuojantys kalbos statusą, vartojimo sritis ir teritorijas ir kalbos vartotojų teises.	Language Policy: Introductory Remarks
Kalbos politika yra valstybės valdymo teorijos ir praktikos dalis.	Smetonienė (2005)
Kalbos politikos terminas reiškia visuomeninę politiką kalbinės komunikacijos srityje. Tai pozicijų, principų ir sprendimų rinkinys, atspindintis bendruomenės komunikacinį potencialą.	Bugarski (1992), cituojama pagal Schiffman (1996)
Kalbos politikos terminas suponuoja vienos, pagrindinės, kalbos raidos kryptis valstybėje.	Grumadienė (2003)
Kalbos politika – tai ideologinių orientacijų ir požiūrių išraiška, o kalbos planavimas – tai realūs siūlymai, sudarantys įgyvendinimo pagrindą.	Bakmand (2000)
Oficialūs sprendimai dėl įvairių kalbų, vartojamų daugiakalbėse / heterogeniškoje bendruomenėse, statuso, pavyzdžiui, kuri kalba laikytina valstybine ar oficialiąja, kokios kalbos bus vartojamos regionuose ir koks bus jų statusas.	Department of Arts and Culture (2003)
Kalbos politika – tai politinės ir kalbinės pažiūros į apibrėžtoje erdvėje vartojamas kalbas, kalbos atmainas ir įvairias jos formas, į visą kalbos paveldą ir būdai bei priemonės makro- ir mikrosociolingvistinei situacijai reguliuoti ir kalbos struktūrai kreipti norima linkme.	Pupkis (2005)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Pagrindinis bruožas, kurį autoriai priskiria kalbos politikai, yra jos legitimumas, oficialus ir visuotinis pobūdis. Kalbos politiką vykdo valstybė, o tiksliau – oficialūs valdžios pareigūnai įgyvendindami jiems įstatymo suteiktas teises: vykdydami teisinį reguliavimą. Reguliavimo objektu laikomas kalbos statusas, vartosenos, ugdymas. Schmidt (2009) pažymi, kad šio reguliavimo subjektas yra tik tos valstybės jurisdikcijoje esantys asmenys, vadinasi, kalbos politika veikia valstybės viduje. Be to, valstybinis kalbos politikos reguliavimas turi suteikti piliečiams ne tik pareigas ir apribojimus, bet ir teises bei laisves įgyvendinti savo poreikius, susijusius su kalbos vartojimu.

Kėvalienė ir Raipa (2007) iškelia kalbos politikos savybę atspindėti valstybės prioritetus, susijusius su gyventojų ir kalbos santykiu. Valstybės vykdoma viešojo kalbos politika atskleidžia ne tik tiesioginį interesą tvarkyti kalbos vartojimą viešojoje erdvėje. Ši politikos sritis tiesiogiai ir netiesiogiai susijusi ir turi įtakos daug platesniems politiniams procesams, nes atspindi valstybės politikos požiūrį į valstybingumą, tautinių vertybių ir raidos santykį, integracijos ir globalizacijos procesus. Ši mintis apibendrinama Smetonienės (2005) definicijoje, nurodančioje, kad kalbos politika turi įtakos visai valstybės valdymo teorijai ir praktikai. Galima teigti, kad kalbos politika

svarbi ne tik kalbinių-komunikacinių valstybės reikalų tvarkymui, ji taip pat yra implikuota į kitų valstybės valdymo sričių procesus.

Kalbos politikos sampratą praplečia ir papildo Bugarski (1992) (cit. iš Schiffman (1996) mintis apie bendruomeninių nuostatų, pozicijų, principų pradą kalbos politikoje. Šią mintį straipsnyje „Language Policy and Linguistic Culture“ plėtoja Schiffman atskleisdamas kalbos politikos ir lingvistinės kultūros ryšį. Autorius teigia, kad svarbu žvelgti į kalbos politiką ne tik kaip į oficialų (išreikštą, *de jure*, „iš viršaus į apačią“ vykdomą) politinį reiškinį, bet ir kaip užslėptas (nerašytas, *de facto*, neoficialias) idėjas ir prielaidas, galinčias daryti didesnę įtaką politinio proceso išieigoms nei išreikšti sprendimai. Idėjos, tikėjimai, požiūriai ir visas kitas kultūrinis „bagažas“, kurį su savimi atsineša kalbos vartotojas, dalyvauja jo santykiuose su kalba. Tiek Bugarski, tiek Schiffman mato šio kultūrinio aspekto poveikį kalbos politikai.

Pastarajam požiūriui artima Bakmand (2000) išsakyta mintis, kad kalbos politika – tai ideologinių orientacijų ir požiūrių išraiška. Mokslininkas išskiria du požiūrius į kalbos politiką: pragmatinį ir ideologinį. Šie požiūriai kyla iš skirtingo pačios kalbos supratimo. Pragmatinio intervencionizmo politikos šalininkai kalbą laiko tik komunikacijos priemone, o ideologinės kalbos politikos šalininkai kalbą traktuoja kaip išorinių vertybių simbolį – tam tikros ideologijos simbolį. Praktikoje šios kalbos politikos formos retai kada būna išgrynintos ir atskirtos, jos dažniausiai funkcionuoja kartu. Ideologijos aspektas aktualus ir Blackledge. Jo nuomone, „kalbos ideologija apima vertę, patirtį ir įsitikinimus, susijusius su žmonių kalbos vartoseną ir diskursu, kuris formuoja vertę ir įsitikinimus valstybės, instituciniu, nacionaliniu ir pasauliniu lygiais. Todėl požiūris į kalbą ir įsitikinimai dažnai iš tikrųjų yra susiję ne su kalba, kalbos vartosenos praktika, o su politiniais dalykais. Kalbos ideologijos nuolat kinta, nes patiria socialinių reiškinų ir politikos įtaką“ (cit. iš Buivydienė, 2014, p. 3). Šis požiūris orientuoja į neišreikštą, „povandeninę“ kalbos politikos dalį, kuri susijusi su socialiniais kalbos aspektais.

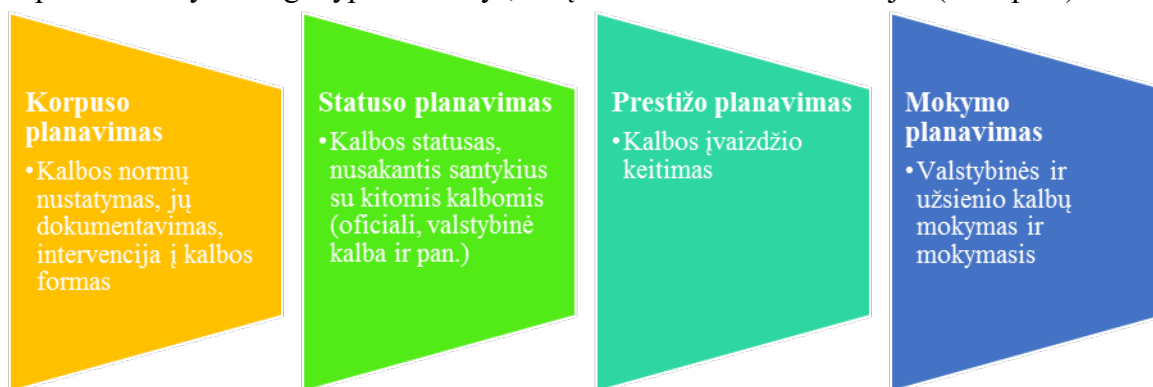
Iki šiol buvo kalbama apie kalbos politiką apskritai neišskiriant fakto, kokį skaičių kalbų ši politika reglamentuoja. Tik Kėvalienės ir Raipos (2007) definicijoje varijuojama daiktavardžio *kalba / kalbos* skaičiaus formomis deklaruojant, kad valstybėje gali būti vykdoma tiek vienos, tiek kelių kalbų politika. Grumadienė (2003) akcentuoja vienos pagrindinės kalbos raidos aspektą kalbos politikoje. Pupkio (2005) teigimu, šiuolaikinės valstybės daugiausiai yra susikūrusios tautiniu pagrindu, valstybės valdžia stengiasi tenkinti tos tautos kalbinius poreikius, todėl tautinei kalbai suteikiamos garantijos – valstybinės kalbos statusas. Tai reiškia, kad valstybė vykdydama kalbos politiką dėmesį skiria vienai – **valstybinei** – kalbai. Tokį apibendrinimą galima daryti tik rezervuotai kalbant apie šalis, tokias kaip Lietuva, turinčias vieną valstybinę kalbą. Čia kalbos politika yra sukoncentruota į lietuvių kalbos raidą, o kitas kalbas reguliavimas paliečia tik per

santykį su lietuvių kalba. Taigi, kalbant apie valstybinės kalbos politikos vykdymą, galima vartoti valstybinės kalbos politikos sąvoką.

Apibendrinant valstybinės kalbos politikos sampratą, galima teigti, kad ji suvokiama kaip valstybinės valdžios institucijų vykdoma veikla, skirta reguliuoti pagrindinės, įstatymų suteiktą statusą turinčios šalies kalbos – valstybinės kalbos – funkcionavimą, raidą, santykį su kitomis kalbomis. Šios viešosios politikos srities formavimui ir įgyvendinimui įtaką daro šalies lingvistinis-kultūrinis pagrindas, o pati valstybinės kalbos politika veikia ne tik šalies kalbinę terpę, bet turi reikšmės valstybės valdymui apskritai.

1.2.3. Kalbos planavimas kaip kalbos politikos įgyvendinimo pamatas

Kalbos politikos sąvoka yra neatskiriama nuo kalbos planavimo. Pasak Pupkio (2005), kalbos planavimo terminu vadinama praktinė veikla, sudaranti svarbią kalbos politikos dalį. Bakmand (2000) teigia, kad šios veiklos tikslas – spręsti kalbines problemas ir išprovokuoti pokyčius visuomenėje. Ferguson (2006), Carroll (2013) planavimo procese išvelgia ne tik praktinius veiksmus, kuriais politikai, lingvistai ir kiti kalbos vartotojai sąmoningai siekia keisti kalbos vartojimą ir jos vidines ypatybes, bet ir teorinę discipliną, kurios objektas yra ta praktinė veikla. Kitais žodžiais tariant – tai kalbos politikos „darymas“, atsakas į opiausias kalbos problemas. Kalbos planavimas yra daugialypis reiškinys, kurį sudaro keturios dimensijos (žr. 6 pav.).

6 pav. Kalbos planavimo dimensijos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Bakmand (2000), Pupkį (2005), Bernini (2013), Miliūnaitę (2010), Wright (2016)

Apibendrinus mokslininkų darbus (Bakmand, 2000, Pupkis, 2005, Bernini, 2013, Miliūnaitė, 2010, Wright, 2016) nustatyta, kad kalbos planavimas susideda iš keturių pagrindinių dimensijų: korpuso, statuso, prestižo ir mokymo planavimo.

Miliūnaitės (2010) teigimu, kalbos korpuso (sandaros) planavimas turi tikslą pakeisti vidines kalbos ypatybes. Korpuso planavimas apima grafizaciją, standartizaciją ir modernizaciją.

Kalbos statuso planavimas susijęs su sprendimais, lemiančiais kalbos padėtį (statusą) prieš kitas kalbas (oficiali, valstybinė kalba ar pan.).

Kalbėdama apie prestižo planavimą Miliūnaitė (2010) pažymi, kad prestižinės kalbos atmaina apibrėžiama remiantis socialiniais ir geografiniais parametrais. Prestižinė kalba sietina su didžiausią

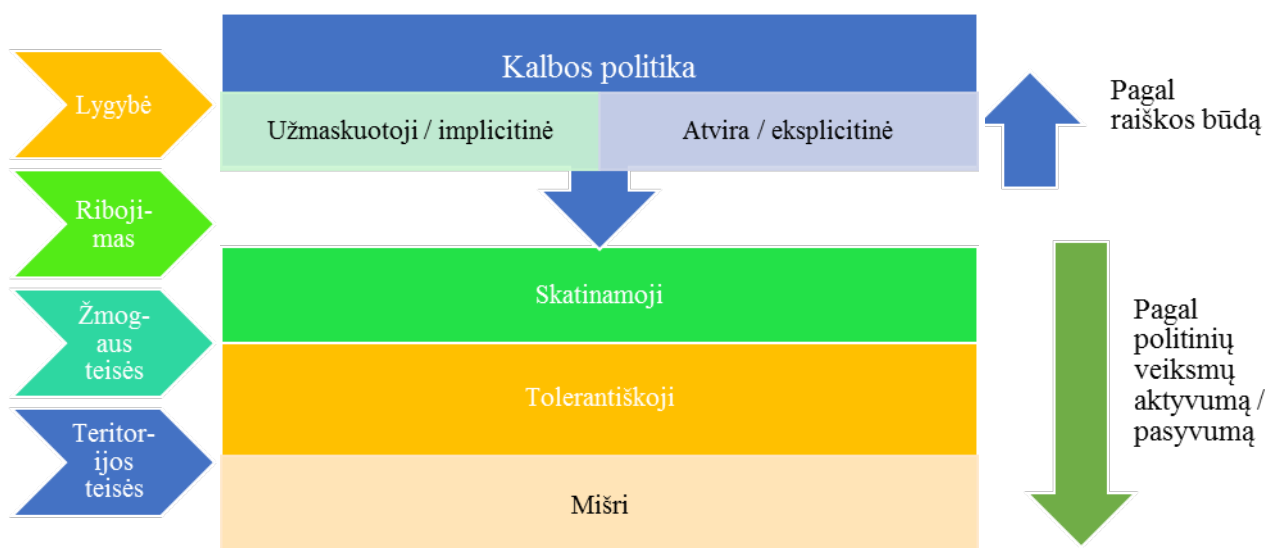
politinę, ekonominę ir kultūrinę galią turinčiu socialiniu sluoksniu, kuris pasirenka vieną kalbą kalbinėje bendruomenėje. Taip pat reikia paminėti ir tai, kad kuo daugiau funkcijų atlieka kalba, tuo ji prestižiškesnė. Lietuvos atveju prestižinės kalbos epitetas taikytinas bendrinei lietuvių kalbai. Labučio (2006) nuomone, kalbos prestižo, kaip vienos iš kalbos planavimo dimensijų, išlaikymas visuomenėje yra savivaldybių kalbos tvarkytojų darbas, bet tam, kad jis būtų efektyvus, reikalinga valstybės ir visuomenės sąveika. Kalbos prestižo išlaikymui skirto organizacinio darbo veiklos neturėtų kratyti švietimo ir kultūros darbuotojai, patriotinių organizacijų nariai.

Paskutinė kalbos planavimo dimensija – mokymo planavimas. Anot Miliūnaitės (2010), tai pastangos valstybės mastu per visuomenės mokymą ir švietimo sistemą paveikti visuomenės raštingumą, kalbos ir jos normų paplitimą, kartu – kalbos statusą.

Iš pateiktos analizės matyti, kad kalbos planavimas yra labai plati ir daugiadisciplinė sfera, kuri yra ne tik kalbos specialistų prerogatyva, bet ir sociologų, teisininkų, politikų ir edukologų veikla. Ši veikla nėra baigtinė, nes kalba yra nuolat kintantis objektas. Kalbos planavimas pakloja pamatus kalbos politikos įgyvendinimui.

1.2.4. Kalbos politikos klasifikacija

Nemažai dėmesio kalbos politikai savo darbuose XX a. antrojoje pusėje yra skyręs amerikiečių mokslininkas H. Schiffman, kurio darbais dažniausiai remiamasi šiandieniniuose kalbos politikos tyrimuose. Schiffman (1996 ir kt.) kalbos politiką analizuoja įvairiais pjūviais (žr. 7 pav.).

7 pav. Kalbos politikos klasifikacija

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Schiffman, H. Language Policy: Introductory Remarks

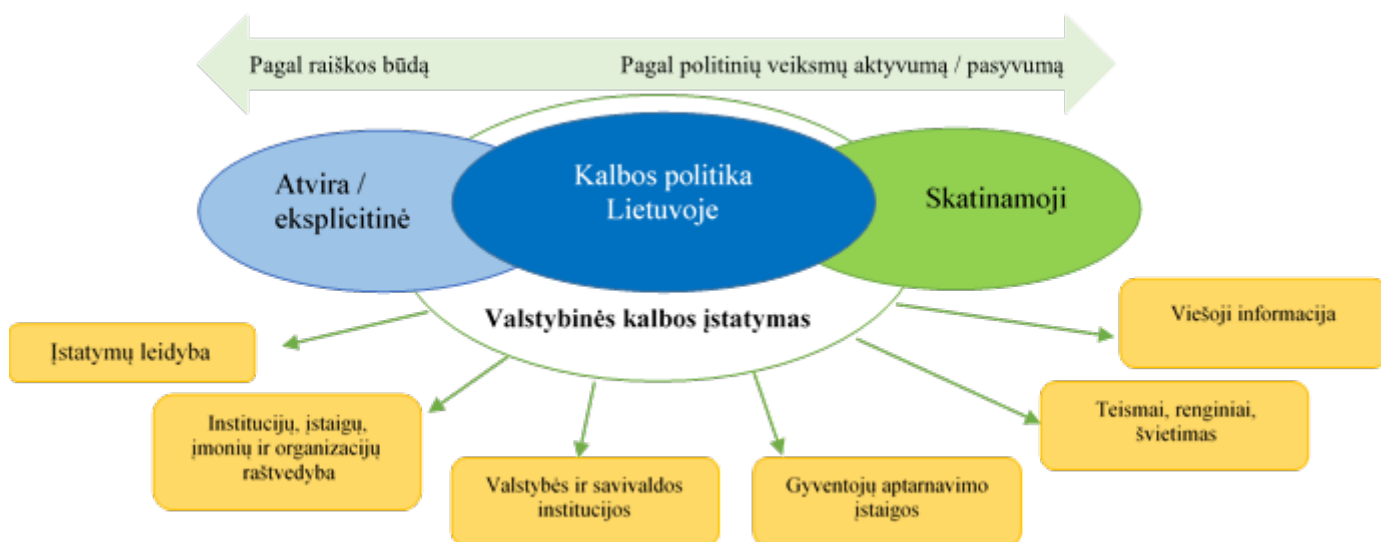
Pagal raiškos būdą skiriama užmaskuotoji (implicitinė) ir atviroji (eksplicitinė) kalbos politika. Esant **užmaskuotajai** kalbos politikai jokiuose įstatymuose, kodeksuose ir kituose teisiniuose dokumentuose neminima jokia konkreti kalba. Kalbinių teisių garantijos numanomos iš kitų politikos sferų, konstitucinių nuostatų, „įstatymo dvasios“ ir pan. Užmaskuotoji politika dar

gali būti skiriama į naikinančią ir sąmoksliškąją. **Atviroji** kalbos politika eksplicitiškai išdėsto vienos ar kelių kalbinių grupių teises vartoti kalbą nurodytose srityse. Schiffman (Language Policy: Introductory Remarks) užmaskuotą ir atvirąją kalbos politikas apibūdina pasitelkdamas ledkalnio metaforą: atviroji politika – tai ledkalnio viršūnė, esanti virš vandens, o povandeninė dalis – tai užmaskuotoji politika, kurios pagrindą sudaro lingvistinė kultūra.

Mokslininko teigimu su užmaskuotosios ir atvirosios kalbos politikos distinkcija sietina *de facto* ir *de jure* politika. Valstybės vykdoma kalbos politika gali būti *de jure* susijusi su viena kalba, bet iš tikrųjų *de facto* kitos kalbos vartojimas yra toleruotinas.

Pagal politinių veiksnių aktyvumą / pasyvumą nagrinėtina skatinamoji, tolerantiškoji ir mišri kalbos politika. Šie kalbos politikos porūšiai galimi vykdant tiek atvirąją, tiek ir užmaskuotąją kalbos politiką. Aktyvia politine elgsena pasižymi **skatinamoji** politika, kuri konstitucinėmis, administracinėmis ir teisinėmis garantijomis skatina vienos tam tikros kalbos vartojimą. Tam skiriami ištekliai (finansiniai, žmogiškieji), nustatomos vartojimo sritys. **Tolerantiškoji** politika pasyvi. Ji leidžia tam tikros kalbos vartojimą, bet neskiria ir nenumato išteklių, laiko, erdvės jų vartojimui. **Mišri** politika toleruoja mažumų kalbas siekiant užtikrinti sklandų politikos funkcionavimą. Pavyzdžiui, mažumų mokyklose leidžiamas dvikalbis švietimas pačių mokyklų ar mokinių tėvų lėšomis, bet viešieji ištekliai kalbos skatinimui neskiriami, ji tik toleruojama.

Daugiakalbėse valstybėse gali būti taikytini **lygybės** arba **ribojimo** kalbos politikos principai. Politika gali vertinti net mažos populiacijos tautinių mažumų kalbas kaip lygiavertes valstybinei kalbai. Valstybė gali leisti ar net garantuoti individams vartoti mažumos kalbą tam tikrose situacijose arba tam tikrose nustatytose teritorijose.

8 pav. Valstybinės lietuvių kalbos politikos charakteristika
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Apibendrinus teorinius kalbos politikos pagrindus, išdėstytus remiantis Schiffman (Language Policy: Introductory Remarks) teiginiais, pagal pateiktą kalbos politikos klasifikaciją (7 pav.) galima identifikuoti valstybinės lietuvių kalbos politikos charakteristiką (žr. 8 pav.).

Mūsų šalyje vykdoma atvira / eksplicitinė valstybinės kalbos politika. Lietuvių kalba *de jure* ir *de facto* yra valstybinė kalba, kurios statusą užtikrina įstatymai. Valstybinės kalbos įstatymas (Žin., 1995, Nr. 15-344) nubrėžia pagrindines lietuvių kalbos vartojimo sritis: įstatymų leidyba, Lietuvos Respublikoje veikiančių institucijų, įstaigų, įmonių ir organizacijų raštvedyba ir kiti dokumentai. Taip pat numatoma, kad valstybės ir savivaldos institucijos, jų vadovai, tarnautojai ir pareigūnai, policijos, teisėsaugos tarnybų, ryšių, transporto, sveikatos ir socialinės apsaugos bei kitų gyventojų aptarnavimo įstaigų vadovai, tarnautojai ir pareigūnai turi mokėti valstybinę kalbą ir užtikrinti, kad gyventojai būtų aptarnaujami valstybine kalba. Remiantis įstatymu, teismo procesas, oficialūs renginiai, švietimas, viešoji informacija taip pat turi būti valstybine kalba. Taigi, įstatymas įtvirtina valstybinės kalbos vartojimą visose visuomeninio gyvenimo srityse. Politinių veiksmų aktyvumo atžvilgiu Lietuvoje vykdoma skatinamoji valstybinės kalbos politika. Ji atvirai išreiškia lietuvių kalbos dominavimą.

Pateiktą valstybinės lietuvių kalbos politikos charakteristiką patvirtina ir Kalėdienė (2009), kuri pažymi, kad Jacques Leclerc 2008 m. atliktoje skirtingų šalių ir kraštų kalbų politiką reglamentuojančių dokumentų analizėje, Lietuvos kalbų politika apibūdinama kaip diferencijuoto teisinio statuso politika: valstybinė kalba turi daugiau teisių nei kitos, taip pat pripažįstamos kalbos. Lietuva vadinama oficialiosios kalbos rėmimo politikos atstove – būdingas kalbinis protekcionizmas. Vis dėlto, nors atrodo aiškiai apibrėžta, Lietuvos kalbų politika susiduria su problemomis. Grumadienės (2003) teigimu, viena didžiausių problemų yra tai, kad neblogai suformuota, turinti visus pagrindinius dėmenis – įstatymus, specialiąsias kalbos tvarkybos, priežiūros, valstybinės kalbos politikos vykdymo institucijas, kalbos politika Lietuvoje dar nespėjo įsitvirtinti taip, kaip senas tradicijas turinčiose valstybėse.

Apibendrinant tai, kas pasakyta apie kalbos politiką, galima teigti, kad kalba – tai asmeninio, socialinio ir ekonominio gyvenimo elementas, todėl optimalus požiūris į kalbos politiką turėtų integruoti vietos ir valstybės lygmenis spręsti bendruomenės problemas. Ši integracija turėtų užtikrinti visų valdžios lygmenų veiksmų koordinaciją.

1.3. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas strateginio valdymo aspektu

Gero valdymo koncepto analizė parodė, kad strateginiu mąstymu ir planavimu besiremiantis viešosios politikos rengimas – vienas iš būdingų šio koncepto bruožų. Gero valdymo kontekste strateginis valdymas užima reikšmingą poziciją, kaip mąstymo būdas, padedantis numatyti ilgalaikę perspektyvą ir efektyviai siekti užsibrėžtų tikslų. Strateginis valstybinės kalbos politikos planavimas

valstybinio lygmeniu tiesiogiai veikia kalbos politikos įgyvendinimą savivaldose, nes planavimo metu apibrėžiama kalbos politikos vizija yra bendra tiek nacionaliniu, tiek vietos lygmeniu.

Šiame skyriuje pateikiama strateginio valdymo koncepto teorinė apžvalga sudaro pagrindą hipotetinio valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelio elementų dinamikai. Ryšiai tarp valstybinės kalbos politikos proceso dalyvių nacionaliniu ir savivaldos lygmeniu turi būti siejami pasidalintos vizijos kryptingam politikos tikslų įgyvendinimui.

1.3.1. Strateginio valdymo koncepcija ir procesai

Naujojo viešojo valdymo paradigma valstybės valdymo struktūrose asimiliavo kai kuriuos privataus sektoriaus veiklos organizavimo, vadybos elementus, tarp kurių yra ir strateginis valdymas. Ši vadybos disciplina, anot Korsakienės ir Grybaitės (2012), gali būti apibūdinama kaip įvairiafunkčių sprendimų, įgalinančių organizaciją pasiekti savo tikslus, formulavimo, įgyvendinimo ir įvertinimo menas ar mokslas. Petrauskienė (2005) apibūdindama strateginį valdymą išskiria viešosios politikos aspektą. Jos teigimu, viešojo administravimo strateginis planavimas yra suprantamas kaip visuma koncepcijų, procedūrų ir priemonių, turinčių padėti politikams, vadybininkams gebėti strategiškai veikti formuluojant ir įgyvendinant viešosios politikos kryptis. Valstybinės kalbos politika – viešosios politikos kryptis, kuriai taip pat svarbus planavimas. Galima teigti, kad strateginis valdymas turi sąsajų ir su viešosios valstybinės kalbos politikos formavimo ir įgyvendinimo veikla. Tam, kad šios sąsajos būtų atskleistos, verta plačiau panagrinėti strateginio valdymo viešajame sektoriuje koncepcijas ir procesus.

Arimavičiūtė (2005) akcentuoja, kad šiandien strateginis valdymas yra tikrai svarbi viešojo sektoriaus veiklos sudedamoji dalis. Autorės teigimu, viešojo sektoriaus institucijos neapsiriboja vien viešųjų paslaugų teikimu, jos ruošia viešosios politikos kryptis, programas ir projektus. Tam reikalingos naujos politinės idėjos, kurias nelengva numatyti ir įgyvendinti, todėl būtina nuolatos mokytis ir tobulinti viešojo sektoriaus strateginio valdymo žinias bei įgūdžius.

Strateginis valdymas mokslininkų yra identifikuojamas kaip procesas, kurio metu strategijos yra plėtojamos, vykdomos ir vertinamos. West, Bamford (2010), analizuodami strateginio valdymo procesą išskiria 4 pagrindines jo stadijas (žr. 9 pav.).

9 pav. Strateginio valdymo proceso stadijos
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal West ir Bamford (2010)

Analizės stadija apima sritis, kurioje siekiama konkuruoti, supratimą ir tyrinėjimą. Taip siekiama išsiaiškinti stiprybes, teikiančias organizacijai konkurencinį pranašumą, ir suvokti, kaip jas

tinkamai išnaudoti. Formulavimo, arba kitaip strateginio planavimo, etape kuriama strategijos ašis – misija ir vizija, nustatomi pagrindiniai tikslai ir nusprendžiama, kokia strateginė prieiga bus naudojama. Įgyvendinimo etape pasirinkta strategija perkeliama į praktinę veiklą, paskirstant resursus, kuriant motyvacines sistemas darbuotojams ir pan. Vertinimas atliekamas viso proceso metu (Bamford, West, 2010). Strateginio valdymo proceso rezultatas yra strategija, įgalinanti efektyvų organizacijos veikimą.

Egzistuoja įvairių požiūrių į strategijas. Baum ir Lampel (2010) remiasi poststruktūralizmo teoriniu požiūriu į strategiją ir strateginį valdymą. Iš poststruktūralizmo perspektyvos, *strategija* yra suprantama kaip žinių laukas, apimantis daugybę „vietinių tiesų diskursų“ (angl. „discourses of local truths“), o ne vieną, universalią tiesą. Taip pat autoriai apžvelgia strategijos ir tapatumo (angl. *identity*) santykį. Strategija gali būti naudojama kuriant stabilų organizacijos tapatybės jausmą, o tapatybė gali būti naudojama aiškinant, kodėl pasirinkta būtent viena ar kita strategija.

Iš visų strateginio valdymo proceso stadijų daugiausia dėmesio susilaukia strateginis planavimas. Bivainis ir Tunčikienė (2009) kalbėdami apie viešojo sektoriaus institucijų strateginį planavimą, jį apibrėžia kaip veiklos ilgalaikės plėtros problemų nustatymą, tokių problemų sprendimo būdų bei priemonių numatymą. Planavimo metu apsisprendžiama dėl institucijos misijos ir vizijos įgyvendinimo strateginių tikslų, jų siekimo būdų ir priemonių. Kaziliūnas (2009) strateginio planavimo stadijoje brėžia takoskyrą tarp dabarties ir ateities: įvertinama dabartis – „kas mes esame“ – ir numatoma ateitis – „kuo mes ruošiamės būti ir kaip tai padarysime“. Strategijoje apibrėžiama, kaip organizacija su turimais ištekliais ketina konkuruoti esamoje ir būsimoje aplinkoje. Galima įžvelgti tam tikras sąsajas tarp strateginio planavimo ir kalbos planavimo, kuris taip pat skirtas numatyti būsimą kalbos būklę ir suplanuoti veiksmus norimai būklei pasiekti.

Iš aptartos strateginio planavimo sampratos galima matyti, kad strategija formuojama remiantis pagrindiniais organizacijos veiklos atspirties taškais – vizija ir misija. Korsakienė ir Grybaitė (2012) viziją apibūdina kaip bet kurios sąmoningos, nukreiptos į ilgalaikę perspektyvą veiklos pradžią. Kurdama savo viziją, organizacija privalo atsakyti į klausimą: „Ką mes norime pasiekti, kokie mes norime būti?“ Aiškiai suvokta organizacijos vizija sudaro prielaidas suformuluoti misiją.

Ieškant tinkamų sprendimų būtina numatyti ateities pokyčius organizacijos aplinkoje ir nustatyti, kas įmanoma ir ką būtina padaryti siekiant gauti didžiausią naudą ar efektą. Autorių minimas numatymas (angl. *foresight*), apimantis nešališką analizę, strateginio planavimo ir prioritetų pasirinkimo politiką ir socialinių grupių įtraukimą į ateities kūrimą, yra neatsiejamas nuo labai artimos prognozavimo (angl. *forecasting*) sąvokos. Bendriausia prasme prognozavimą galima įvardyti kaip galimų objekto būsenų ateityje ir alternatyvių jų egzistavimo būdų ir trukmių vertinimą. Prognozavimu norima nustatyti priežastinius ryšius tarp įvykių, kuriais remiantis būtų

galima numatyti jų ateities būsenas skirtingomis tikimybėmis (Janėliūnas, Kasčiūnas, 2007). Prognozavimas valstybinės kalbos politikoje būtinas norint numatyti kalbos raidos tendencijas, aplinkos poveikį ir veiksnius, galinčius turėti įtakos tiek politikos formavimui, tiek įgyvendinimui.

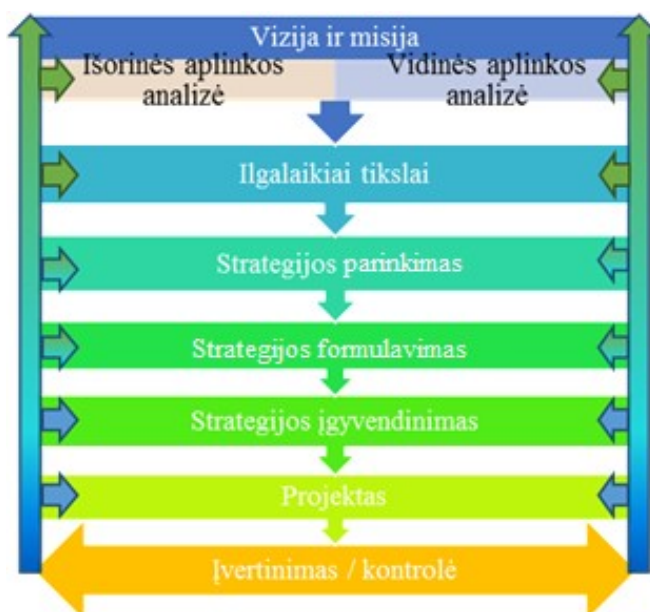
Janėliūno ir Kasčiūno (2007) teigimu prognozavimo metodika yra skirta efektyviau įgyvendinti politikos uždavinius išskiriant tris svarbiausius aspektus:

1) prognozavimas arba „galvojimas apie ateitį“ – prognozavimo ir ateities tyrimų metodų taikymas, siekiant išskirti tyrimo objektų būklės ateityje galimybes (siekiami ne nuspėti ateitį, o nustatyti, kaip ateitis gali keistis priklausomai nuo šiandieninių sprendimų ar veikėjų veiksmų);

2) diskutavimas apie ateitį – partnerių ir visuomenės grupių įtraukimas į ateities vizijų kūrimo ir planavimo procesą;

3) ateities kūrimas – strateginis planavimas ir parama politikos įgyvendintojams, siūlant efektyvius politinius sprendimus, kurie gali padėti siekti norimos, „optimalios“ situacijos ateityje.

Viešojo administravimo institucijų veikla orientuota į viešosios politikos sprendimų įgyvendinimą, kuris vykdomas per įvairias programas. Bivainis ir Tunčikienė (2009) pažymi, kad vienas svarbiausių viešojo sektoriaus institucijų strateginio planavimo elementų yra programos rengimas. Tam, kad būtų parengta tinkamiausia programa užsibrėžtiems tikslams ir prioritetams įgyvendinti, sprendimai turi būti priimami remiantis programos komponentų tikslingumo, efektyvumo ir tinkamumo analizės ir vertinimo išvadomis. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui Valstybinė lietuvių kalbos komisija taip pat yra patvirtinusi Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programą, kuria siekiama užtikrinti lietuvių kalbos kaip valstybinės kalbos statusą ir funkcionalumą visose viešojo gyvenimo srityse.

10 pav. Strateginio valdymo modelis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Korsakienę, Grybaitę, 2012 ir Kaziliūną, 2009.

Apibendrinant teorinėje literatūroje pateikiamą informaciją apie strateginio valdymo konceptus ir procesus, galima sudaryti nuoseklų strateginio valdymo modelį, atspindintį pagrindinius veiksnius, procesus ir etapus, charakteringus strateginiam valdymui (žr. 10 pav.).

Strateginio valdymo diegimas į viešojo administravimo institucijų veiklos organizavimą leidžia didinti viešosios politikos kryptių sprendimų įgyvendinimo efektyvumą ir tikslingumą. Pasitelkiant strateginį valdymą siekiama kuo efektyviau panaudoti šalies ekonominių, mokslinių, technologinių potencialą ir žmogiškuosius išteklius. Strateginis planavimas tiek valstybės, tiek ir savivaldos lygmeniu turėtų gerinti ir valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo efektyvumą. Viešojo administravimo efektyvumo didinimo per strateginį planavimą galimybes numato Raipa (2003) (žr. 3 priedą).

Iš 3 priede pateiktos informacijos galima daryti išvadą, kad strateginis planavimas ugdo viešojo valdymo institucijų kompetencijas ne tik strategiškai mąstyti, bet ir veikti koncentruojant dėmesį į išorinės ir vidinės aplinkos veiksnius ir atsižvelgiant į juos koreguoti pagrindinius organizacijos veiklos orientyrus.

1.3.2. Valstybinės kalbos politikos vieta Baltijos šalių ilgalaikėje strateginėje perspektyvoje

Kalbos politiką Baltijos šalių kontekste analizuoja Latvijos mokslininkė Ina Druvieta (1997, 2002). Išnagrinėjusi Latvijos, Lietuvos ir Estijos kalbos politikos įstatyminę bazę, mokslininkė mato daug panašumų – kalbos politika visose trijose valstybėse yra vienas iš pagrindinių vidaus politikos komponentų. Mokslininkė nurodo, kad pagrindinis Baltijos valstybių kalbos politikos tikslas yra sukurti lingvistiškai normalizuotą visuomenę, kur nominali kalba funkcionuoja kaip tikra valstybinė kalba. Visų trijų Baltijos valstybių kalbos politikos panašumo svarbą pabrėžė Lietuvos ir Latvijos forumo asociacijos pirmininkas prof. Alvydas Butkus (cit. iš Kvašytė, 2016). Mokslininkų matomi Baltijos šalių vykdomų kalbos politikų panašumai leidžia kalbėti ir ieškoti bendrų taškų šių valstybių valstybinės kalbos politikos strateginėje perspektyvoje.

Lietuvoje strateginis valdymas yra reglamentuotas atitinkamais dokumentais. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. patvirtino Strateginio planavimo metodiką (toliau – Metodika), kuri nustato strateginio planavimo sistemą, planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarką, taip pat strateginio veiklos plano vertinimo kriterijų sudarymą, strateginių veiklos planų įgyvendinimo rezultatų stebėseną, programų vertinimą ir atsiskaitymą už rezultatus (Strateginio planavimo metodika, 2010).

Lietuvos Respublikos Seimas 2012 m. patvirtino Valstybės pažangos strategiją „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (toliau – Pažangos strategija), kurioje teigiama, kad šis dokumentas – „tai valstybės vizija ir raidos prioritetai bei jų įgyvendinimo kryptys iki 2030 metų. Tai pagrindinis planavimo dokumentas, kuriuo turi būti vadovaujamosi priimant strateginius sprendimus ir rengiant valstybės planus ar programas“ (Pažangos strategija, 1.2 str.).

Analizuojant Lietuvos politinę raidą pravartu aptarti, kokią vietą Pažangos strategijoje užima valstybinės kalbos objektas, kokios raidos kryptys jam planuojamos ir ar iš viso planuojamos. Kadangi Pažangos strategija turi būti remiamasi kuriant ir trumpesnės trukmės planavimo dokumentus (Vyriausybės programą ir pan.), joje nubrėžtos valstybinės kalbos politikos gairės turėtų būti perkeltos ir į juos.

Reikia pastebėti, kad apie valstybinės kalbos politikos raidą Pažangos strategijoje kalbama labai abstrakčiai, „tarp eilučių“. Galima suvokti, kad kalba, kaip tautinio tapatumo ženklas, yra įpinama į šalies nacionalinio tapatumo sąvoką, kuri akcentuojama Lietuvos valstybės vizijoje iki 2030 m.: „Siekiamo pažadinti visuomenės ir kiekvieno jos nario kūrybiškumą, susitelkti prie idėjų, kurios padėtų Lietuvai tapti modernia, veržlia, atvira pasauliui, **puoselėjančia savo nacionalinį tapatumą** šalimi“ (Pažangos strategija, 4.1 str.). Pažangos strategijos 5.7 str. konkretizuoja kalbos aspektą ir teigia, kad „Lietuvos tauta yra gyvų tradicijų visuomenė. Ji semiasi stiprybės iš praeities, tausoja ir kuria lietuvių kalbą ir kultūrą, puoselėja kitas tradicines Lietuvos kalbas ir kultūras“ (Pažangos strategija). Atsižvelgiant į šias mintis, suprantama, kad Lietuvos raida ilguoju laikotarpiu yra orientuota į nacionalinio tapatumo, besiremiančio kalbos ir kultūros tradicija, išsaugojimą.

Pagal analizuotą Pažangos strategijos medžiagą galima sudaryti modelį (žr. 11 pav.), atspindintį, kaip Lietuvoje traktuojama valstybinės kalbos reikšmė valstybės raidai.

11 pav. Valstybinės kalbos reikšmė Lietuvos pažangos strategijoje

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ duomenimis.

Raipos ir Pauliukevičiūtės (2009) teigimu, globalizacijos ir internacionalizacijos sąlygomis kalbosauga suvokiama ne tik kaip kalbos paveldo išsaugojimas, bet ir kaip kalbos funkcionalumo didinimas, siekiant patenkinti visuomenės informacinius ir kultūrinius poreikius. Būtent šie strateginiai siekiai iš Pažangos strategijos turėtų atsispindėti ir būti perkelti į kitus Lietuvos viešojo valdymo struktūrų strateginius dokumentus.

Mūsų kaimyninių valstybių, Latvijos ir Estijos, ilgalaikio planavimo dokumentuose valstybinės kalbos politikos raidos akcentavimas nėra vienodo lygio. Latvijos darnaus vystymosi strategijoje „Latvija 2030“ pažymima, kad pasaulio ir Europos kultūrinės įvairovės kontekste

Latvijai svarbu išsaugoti ir plėtoti savo tapatybę, kalbą, nacionalinės kultūros ir gyvenimo būdo vertybes, formuojančias Latvijos kultūrinę erdvę. Kaip viena iš prioritetinių ilgalaikių veiksmų kryptių nurodomas priklausomybės Latvijos kultūrinei erdvei jausmas. Vis dėlto nacionalinio tapatumo, vystomo per valstybinę kalbą, puoselėjimą riboja Europos Sąjungos brėžiamos multikultūralizmo ribos. Strategijoje „Latvija 2030“ nurodoma, kad kalbų įvairovės išsaugojimas yra viena iš esminių Europos Sąjungos sąlygų. Modernios ir kompleksiškai vartojamos latvių kalbos plėtra yra Latvijos valstybės atsakomybė. Latvijos kultūrinė erdvė pasižymi kalbų, rašybos ir net abėcėlės įvairove. Strategija „Latvija 2030“ numato galimybę latvių ir kitų kalbų koegzistencijos išsaugojimą ir vystymą, kalbų įvairovę panaudoti kaip valstybės vystymosi išteklių. Semantinis kalbų suderinamumas ir išverčiamumas yra skaitmeninių technologijų naudojimo pamatas. Naudojant natūralius Latvijos privalumus – kalbinės, kultūrinės ir regioninės įvairovės koegzistenciją, būtų galima sukurti pasaulinį kalbinių kognityvinių technologijų mokslinių tyrimų centrą. Akivaizdu, kad Latvijos ilgalaikė raidos strategija skiria daug dėmesio valstybinės kalbos aspektams. Tam, matyt, reikšmės turi Latvijos kultūrinė įvairovė ir aktyvi tautinių mažumų politika.

Estijos nacionalinėje tvaraus vystymosi strategijoje „Sustainable Estonia 21“ („Tvari Estija 21“) teigiama, kad Estijos tvarumas išreiškiamas per Estijos kultūrinės erdvės, apibrėžiamos kaip socialinio gyvenimo tvarka, besiremiančios estų kalba ir tradicijomis, išsaugojimą. Ši kultūra skatina žmones, identifikuojančius save kaip estus, bendrauti estų kalba.

Ankstesniais metais estai buvo sukūrę Estų kalbos plėtros strategiją (toliau – EKPS), nustatančią valstybinės estų kalbos plėtros prioritetus 2004–2010 m. laikotarpiui. Pagrindinis strategijos tikslas, anot Rannut (2004), realizuoti Konstitucijos ir kitų teisės aktų numatytas galimybes siekiant užtikrinti estų valstybinės kalbos apsaugą, tvarumą, plėtrą ir vartojimą visose gyvenimo srityse. Vyriausybė, ministerijos, savivaldybės, švietimo, mokslinių tyrimų ir plėtros institucijos turėtų vadovautis EKPS planuodamos ir organizuodamos su kalba susijusią veiklą.

Rannut (2004) teigimu, EKPS greta tradicinių užduočių, tokių kaip kalbos kodifikavimas ir statuso planavimas, mokslo kalbos ir kalbų technologijų kūrimas, buvo įvesta nauja, kalbos rinkodaros, sritis. Kalbos rinkodara (prestižo planavimas) yra susijusi su motyvacija naudoti *gerą* estų kalbą visose gyvenimo srityse, kalbinių kriterijų taikymu darbo konkursuose, sudarant sutartis ir pan., estų kalbos mokslo stimuliacija, moksliniais tyrimais ir pramogomis, įskaitant populiariąją muziką estų kalba, motyvacija naudoti programinę įrangą estų kalba informacinių technologijų srityse. Kalbos rinkodaros užduotis yra stiprinti kalbos supratimą, formuoti kalbinius požiūrius ir populiarinti geros kalbos vartojimą visuomenėje siekiant užtikrinti palankią kalbos reputaciją tarp vartotojų ir aukštą kalbos statusą visuomenėje apskritai.

Estijoje išvystytas pakankamai platus kalbos politikos formavimu ir įgyvendinimu besirūpinančių institucijų tinklas ir sukurta svari teisinė bazė bei planavimo dokumentai. Toks

dėmesys valstybinės kalbos politikai parodo valstybinės valdžios požiūrį į kalbą, kaip į svarbų valstybės gyvenimo ir identiteto elementą, kuriam reikalingas planavimas, tikslų ir uždavinių nustatymas ir bendra valstybinė vizija.

Visų trijų Baltijos valstybių ilgalaikio planavimo dokumentuose išskyla panašus valstybinės kalbos politikos, kaip nacionalinio tapatumo šaltinio, modelis. Šiame diskurse valstybinė kalba suvokiama kaip tautinio identiteto dalis, siejanti su tautos tradicijomis ir siekiant nenutautėti globalėjančiame pasaulyje ypač saugotina. Kaip tai turi būti padaryta, konkretesnių strateginių planų turi Latvija, kurią jos teritorijoje koegzistuojančių kultūrų konkurencija verčia ieškoti kelių, kaip išsaugoti ir sustiprinti valstybinės latvių kalbos pozicijas. Estija taip pat rūpinasi kalbos politika atkreipdama dėmesį į sąlyginai naują kalbos politikos planavimo kryptį – kalbos prestižo planavimą. Lietuvos Respublikos valstybiniuose strateginio planavimo dokumentuose valstybinė kalba turi savo nišą. Išsamesnė Lietuvos Respublikos valstybinių strateginio planavimo dokumentų analizė pateikiama 3.1.2 poskyryje.

1.4. Savivaldos institucijų vaidmuo valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo procese

Decentralizacijos lemiamas savivaldos galių stiprėjimas įgalina Lietuvos savivaldybes priimti Vietos savivaldos įstatymo valstybės joms perduotas funkcijas, viena iš kurių yra valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė. Šiame skyriuje pateikiama savivaldos institucijų funkcionavimo bendrame valstybės viešojo valdymo kontekste analizė sudaro prielaidas hipotetiniame valstybinės kalbos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelyje apibrėžti savivaldybių kalbos tvarkytojų santykį su savivaldos organais ir kalbos tvarkytojų veiksmus įgyvendinant valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkciją.

1.4.1. Savivaldos galios įgyvendinant valstybinės kalbos politiką

Ankstesniame skyriuje, aptarus teorinius decentralizacijos pagrindus viešojo valdymo paradigmu kontekste, nustatyta, kad decentralizacija yra vienas iš gero valdymo atspirties taškų. Viena iš valstybiniu lygmeniu taikomos decentralizacijos formų yra įgaliojimų perdavimas (delegavimas) vietos savivaldybėms, t. y., valstybė savivaldybėms perduoda kai kurias kompetencijas.

Lietuvoje Konstitucijos nuostatos įtvirtina demokratinę decentralizuotą viešojo valdymo sistemą. Jos sudėtinė dalis yra ir vietos savivalda – specifinė viešojo administravimo sistema, tiesiogiai nepavaldi valstybės valdžiai. Konstitucijos 119 str. skelbia, kad „[s]avivaldos teisė laiduojama įstatymo numatytiems valstybės teritorijos administraciniam vienetais. Ji įgyvendinama per atitinkamas savivaldybių tarybas“, o 120 str. papildo, kad „[s]avivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai“ (Žin., 1992, Nr.

33-1014 (1992-11-30). Taigi, pagrindinis šalies įstatymas sudaro teisinį pamatą ir garantijas savarankiškai savivaldybių veiklai.

Savivaldos samprata apibrėžta įstatymuose ir moksliniame diskurse, tačiau ne visada vienodai interpretuojama. Žilinskas (2010), interpretuodamas Konstitucijos nuostatas, atskiria vietos savivaldos ir vietos valdymo sąvokas. Jis teigia, kad pagrindiniame šalies įstatyme vietos savivalda nėra tapatinama su valstybės valdymo sudėtine dalimi – vietos valdymu, kurį autorius supranta kaip centrinės valdžios valdymo funkcijų vykdymą administraciniame teritoriniame vienetuose (vietoje) (vykdomoji valdžia regionuose). Vietos savivaldą Žilinskas (2010) traktuoja kaip vietos valdymo administraciniuose vienetuose veikiančią teritorinių (vietos) bendruomenių valdžią, organizaciniu ir teisiniu aspektais besiskiriančią nuo valstybės valdymo. Tokia traktuotė atrodo nevisiškai pagrįsta atsižvelgiant į plačią savivaldą aptariančio Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo nuostatas. Šis įstatymas vietos savivaldą vadina įstatymo nustatyto valstybės teritorijos administracinio vieneto nuolatinių gyventojų *bendruomenės savitvarka ir savaveiksmiškumu* pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją, o savivaldybę apibrėžia kaip valstybės teritorijos administracinį vienetą, kurio bendruomenė turi Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, įgyvendinamą per to vieneto nuolatinių gyventojų išrinktą savivaldybės tarybą, kuri sudaro jai atskaitingas vykdomąją ir kitas savivaldybės institucijas ir įstaigas įstatymams, Vyriausybės ir savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti (Žin., 1994-07-20, Nr. 55-1049). Šią įstatymo definiciją apibendrina Lazauskienė (2013) teigdamą, kad vietos savivalda gali būti traktuojama kaip gyventojų teisė patiems tvarkyti reikalus per savo išrinktus atstovus. Kitaip tariant – tai arčiausiai žmonių veikianti valdžia. Būtent šia formuluote vadovaujasi magistro darbe.

Egzistuoja įvairūs savivaldos modeliai, kurių klasifikavimui autoriai yra sukūrę ne vieną koncepciją. Pagrindinis kintamasis, kuriuo vadovaujantis dažniausiai klasifikuojamos savivaldos institucijos – kaip centrinė valdžia paskirsto galią valstybėje. Lazauskienė (2013) pažymi, kad savivaldybės institucinė sistema sudaro tam tikrą institucinį modelį, apibrėžiantį savivaldybės politines ir viešojo administravimo funkcijas atliekančius vietos savivaldos subjektus. Kaip pagrindinį visų modelių skirtumą galima nurodyti vyriausiojo savivaldybės pareigūno rinkimus: jis renkamas tiesiogiai gyventojų ar jį renka gyventojų išrinktas atstovaujamosios organas. Iš Astrausko (2004) minimų šešių klasikinių savivaldybės institucinės struktūros modelių Lietuvos savivaldai nuo 2015 m. taikytinas savivaldybės tarybos ir tiesiogiai renkamo mero modelis. Lazauskienės (2013) teigimu, šis modelis vertinamas dėl mero atskaitingumo jį rinkusiai bendruomenei, didesnių savivaldybės dinamiškumo galimybių ir mero veiklos matomumo. Įvedant šį modelį stiprinama vietos politinė vykdomoji valdžia.

Astrausko (2007) nuomone, savivaldybė taip, kaip ir valstybė, turi hierarchinę struktūrą, sudarytą iš 3 elementų: 1) tai elementai, kuriuose svarstomi ir priimami politiniai sprendimai (savivaldybės taryba, komitetai, komisijos), 2) elementai, kuriuose atliekamos viešojo administravimo funkcijos (savivaldybės vykdomoji institucija, savivaldybės administracija ir pan.), 3) elementai, kurie skirti tiesiogiai teikti viešąsias paslaugas (savivaldybių įstaigos, įmonės ir pan.). Išvardytiems elementams pagal jų veiklos pobūdį priskirtinos šios funkcijos: vietos valdžios, viešojo administravimo ir viešųjų paslaugų teikimo.

Vertinant sprendimų priėmimo laisvės aspektu savivaldybės Lietuvoje turi dvejopas funkcijas: savarankiškasias ir valstybines (valstybės perduotas savivaldybėms). Arimavičiūtės (2004) teigimu, tik savarankiškosios funkcijos savivaldybei suteikia sprendimų iniciatyvą, jų priėmimo ir įgyvendinimo laisvę. Žigienė (2012) papildė savarankiškujų savivaldybių funkcijų sampratą teigdama, kad jei įstatymu priskirta savivaldybei funkcija bus pateikta kaip savarankiška, bet savivaldybė neturės savarankiškumo priimti sprendimų dėl funkcijos įgyvendinimo, standartų, finansavimo pritraukimo, tokia funkcija faktiškai negali būti vertinama kaip savarankiška.

Valstybinės (valstybės perduotas savivaldybėms) funkcijos Vietos savivaldos įstatymo 5 straipsnio 2 dalyje apibrėžtos kaip „valstybės funkcijos, pagal įstatymus perduotos savivaldybėms atsižvelgiant į gyventojų interesus. Savivaldybės, įgyvendindamos šias funkcijas, turi įstatymų nustatytą sprendimų priėmimo laisvę. Savivaldybių veiklą įgyvendinant šias funkcijas riboja valstybės institucijų ir (arba) pareigūnų sprendimai“ (Žin. 1994-07-20, Nr. 55-1049). Įgyvendindamos valstybines funkcijas savivaldybės vadovaujasi sprendimais, „nuleistais iš viršaus“, todėl efektyviam ir kryptingam savivaldybėms perduotų funkcijų įgyvendinimui reikalingi aiškūs formalizuoti nurodymai (įstatymai, nutarimai, nuostatai, metodikos ir pan.), kuriais remiantis funkcijos turėtų būti įgyvendinamos.

Žvelgiant retrospektyviai, reikia pastebėti, kad ši funkcijų klasifikacija yra kintanti. Šiuo metu, remiantis Astrausko (2015) trijų etapų Lietuvos savivaldos raidos koncepcija, Lietuvos valdymo sistema išgyvena trečiąjį vietos savivaldos raidos etapą, prasidėjusį 2000 m., kai įsigaliojo nauja Vietos savivaldos įstatymo redakcija. Astrauskas (2015) pastebi, kad tais metais atsižvelgiant į Europos vietos savivaldos chartijos reikalavimus Lietuvos savivaldybių funkcijos buvo pradėtos skirstyti į savarankiškas, ribotai savarankiškas ir valstybės perduotas funkcijas, o nuo 2008 m. vėl sugrįžta prie skirstymo į dvi grupes – savarankiškasias funkcijas ir valstybės pavestąsias (valstybines) funkcijas.

Astrausko (2015) teigimu, vietos savivaldos įstatyme nustačius savivaldybių kompetenciją ir ją padalijus į savarankišką ir valstybės perduotą, iš pradžių dominavo savarankiška kompetencija. Tačiau ilgainiui Vyriausybė ir ministerijos pradėjo dėti pastangas, kad savivaldybių kompetencijos grupių santykis keistųsi valstybės perduotų funkcijų naudai. Dar iki 2008 m. spalio 1 d. naujos

Vietos savivaldos įstatymo redakcijos (Žin., 2008, Nr. 113-4290 (2008-10-01), kol buvo remtasi skirstymu į keturias grupes, savivaldybių savarankiškumo laipsnis buvo kur kas mažesnis nei dabar: 13 savarankiškųjų funkcijų, 62 ribotai savarankiškos ir valstybinės. Šiuo metu kiekybiniu požiūriu savarankiškųjų funkcijų Vietos savivaldos įstatyme numatyta daugiau: 43 savarankiškosios ir 37 valstybės perduotos. Poslinkis funkcijų perskirstyme rodo, kad savivaldai perkeliamas didesnis valdžios laipsnis, decentralizacijos svarstyklės krypsta nuo centro link regionų.

Žigienė (2012), analizavusi savivaldybių funkcijų tipų ryšį su decentralizacijos dedamosiomis – devoliucija ir delegavimu – nustatė, kad savarankiškos savivaldybių funkcijos priskirtinos devoliucijai. Tai turėtų reikšti, kad savivaldybės institucijos pačios gali priimti sprendimus dėl savarankiškų funkcijų atlikimo, derinti juos pagal gyventojų poreikius ir prioritetus. Valstybinės funkcijos priskirtinos delegavimui: centrinė valdžia perduoda sprendimų priėmimo laisvę ir viešųjų funkcijų administravimą vietos valdžiai, ar pusiau savarankiškomis organizacijoms, kurios nėra visiškai kontroliuojamos centrinės valdžios, bet yra jai atskaitingos. Jei funkcijos aiškiai apibrėžtos taisyklėmis ir reguliavimais, konkrečios paslaugos teikimas yra kontroliuojamas. Autorė pabrėžia fiskalinį savivaldybių funkcijų klasifikacijos aspektą. Ji teigia, kad funkcijas paskirstyti yra svarbu ne tik tam, kad kiekvienas valdymo lygmuo aiškiai žinotų savo pareigas ir atsakomybę, bet ir dėl to, kad funkcijų priskyrimas reiškia ir lėšų toms funkcijoms atlikti poreikį, jų finansavimo būdus.

Žigienės (2012) atliktos analizės rezultatai parodė, kad Lietuvos savivaldybių funkcijų klasifikavimas iki šiol nėra iki galo sutvarkytas: Vietos savivaldos įstatyme savarankiškos (devoliucija) ir valstybės perduotos savivaldybėms (delegavimas) funkcijos pateikiamos be jokios loginės sistemos ir neatitinka jokios klasifikacijos, ne visos savarankiškos savivaldybių funkcijos iš tiesų tokios ir yra. Dar rimtesnę išvadą apie Lietuvos savivaldos reglamentavimą pateikė Astrauskas (2015) pabrėždamas, kad apie dabartiniame vietos savivaldos raidos etape egzistuojančias problemas signalizuoja Europos Tarybos Regionų ir vietos valdžios kongreso 2012 m. priimta rekomendacija Lietuvai Nr. 321, kurioje nurodyta, kad Lietuvoje neoptimaliai nustatyta savivaldybių kompetencija tiek jos imties, tiek skirstymo į grupes, tiek nustatymo būdo (taikytino teisinio reguliavimo principo ir (ar) metodo) aspektais. Galima daryti išvadą, kad Lietuvoje vykdoma decentralizacija vis daugiau valdžios ir įgaliojimų iš centro perleidžiant regionams – savivaldybėms – vadovaujasi gero valdymo orientyrais, tačiau dabartinė savivaldybių padėtis nėra iki galo aiškiai apibrėžta: stinga konkretaus savivaldybių kompetencijų apibrėžimo, išbaigtos ir sistemiškos funkcijų klasifikacijos.

1.4.2. Valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos esmė

Viena iš valstybės perduotų savivaldybėms funkcijų yra valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė (Vietos savivaldos įstatymas, 7 str., 13 dalis), Vietos savivaldos įstatyme

užfiksuota 2000 m. priėmus naują įstatymo redakciją (Žin., 2000, Nr. 91-2832). Siekiant suprasti šios funkcijos turinį, pravartu išsiaiškinti jos dedamąsias. Išanalizavus valstybinės kalbos politikos sampratą, buvo apibrėžta, kad ji gali būti suvokiama kaip valdžios institucijų vykdoma veikla, skirta reguliuoti pagrindinės tos šalies kalbos, įstatymu įgijusios valstybinės kalbos statusą, funkcionavimą, raidą, santykį su kitomis kalbomis. Valstybinės kalbos vartojimas ir taisyklingumas – tai šio subjekto pritaikymas visuomeniniame gyvenime laikantis oficialiai nustatytų normų. Daugiausia klausimų kyla dėl paskutinės funkcijos dedamosios – kontrolės – sampratos. Kontrolės, kaip proceso, esmę yra aptaręs Želvys (2003). Jo teigimu, kontrolė – tai vertinamasis procesas, kurio metu nustatoma, kiek atliktoji veikla atitiko laukiamus rezultatus. Tai viena iš pagrindinių vadybos funkcijų, kuri padeda išsiaiškinti, kiek veiksmingas buvo planavimas, organizavimas ir vadovavimas. Autorius išskiria 4 kontrolės proceso etapus (žr. 12 pav.).

12 pav. Kontrolės proceso etapai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Želvį (2004)

Šiuos vadybinės kontrolės proceso etapus galima su tam tikromis išlygomis adaptuoti ir norint apibrėžti savivaldybių įgyvendinamos valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos turinį (įgyvendinimo modelį) (žr. 4 priedą).

4 priede pateiktas keturių žingsnių modelis bendriausia prasme atskleidžia valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos turinį, kurį turi išpildyti savivaldybės siekdamas įgyvendinti valstybės joms pavestą funkciją.

Problema, susijusi su šios savivaldybės perduotos funkcijos įgyvendinimu, yra kalbos tvarkytojų atskaitomybė. VKI viršininko pavaduotojo Arūno Dambrausko teigimu, dabartinė valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė neefektyvi, nes savivaldybių kalbos tvarkytojai nėra niekam atskaitingi. Turi būti parengta atsiskaitymo tvarka, kad valstybė žinotų, kur yra panaudojamos jos skiriamos lėšos savivaldybių kalbos tvarkytojams išlaikyti, kiek ir ko jie sukontroliuoja, patikrina ir koks to efektyvumas (Kalbos sargybiniai nusitaikė..., 2015). Būtent toks požiūris į šiuo metu Lietuvoje veikiančią valstybinės kalbos kontrolės sistemą paskatino Lietuvos Respublikos Vyriausybę priimti 2015 m. gegužės 27 d. nutarimą Nr. 529 „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-533 7 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 2467 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ (TAR, 2015-05-30, Nr. 8500). Nutarimo rengėjai aiškinamajame rašte nurodo, kad teisės aktų pakeitimai reikalingi, nes „dabartinė valstybinės kalbos vartojimo ir

taisyklingumo kontrolės sistema, kurią sudaro du savarankiški, jokiais valdymo santykiais nesusieti lygmenys – valstybės (Valstybinė kalbos inspekcija) ir savivaldybių (savivaldybių kalbos tvarkytojai), neužtikrina kontrolės kokybės ir visuotinumą.“ Dėl šios priežasties Savivaldybėms perduota valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcija turėtų būti perduodama Valstybinei kalbos inspekcijai.

Už įstatymo projekto parengimą atsakingi Kultūros ministerijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos specialistai aiškinamajame rašte taip pat pažymi, kad dabartinė kalbos kontrolės sistema nėra veiksminga dėl nevienodo savivaldybių administracijų požiūrio į valstybinės kalbos apsaugą: kai kuriose iš jų valstybinės kalbos viešojo vartojimo priežiūra ignoruojama, todėl kalbos tvarkytojai *de facto* eina tik savivaldybės dokumentų redaktorių pareigas, o valstybinės kalbos viešojo vartojimo kontrolės funkcija nevykdoma arba vykdoma tik iš dalies. Dabartinis valstybinės kalbos viešojo vartojimo kontrolės modelis ydingas dar ir ekonominiu požiūriu: lėšos kalbos tvarkytojų etatams išlaikyti skiriamos iš valstybės biudžeto, tačiau didelė jų dalis panaudojama ne pagal paskirtį.

Aptartas problemas eliminuoti planuota priėmus įstatymų pakeitimus ir iš esmės performavus valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo sistemą, kai Valstybinė kalbos inspekcija savo funkcijas vykdytų per teritorinius skyrius – valstybinės kalbos vartojimą ir taisyklingumą savivaldybių teritorijose kontroliuotų kalbos inspektoriai. Manoma, kad taip būtų sukurta veiksminga, vientisa ir lanksti valstybinės kalbos vartojimo ir jos taisyklingumo kontrolės sistema, apimanti visą šalies teritoriją ir leidžianti racionaliai ir tolygiai, atsižvelgiant į kontrolės apimtį, paskirstyti kontrolės pajėgas.

Esminiai teigiami pakeitimai, susiję su Valstybinės kalbos inspekcijos veikla, leistų šiai institucijai ne tik vykdyti tų viešojo valstybinės kalbos vartojimo sričių, kurioms netaikytinas teritorinis principas, kontrolę, bet ir **vykdyti kontrolės proceso valdymo bei koordinavimo funkciją, stiprinti kontrolės metodinę bazę, atlikti visuomenės kalbinės elgsenos stebėseną, būtiną kalbos politikos strategijai tobulinti.**

Nors šio Vietos savivaldos įstatymo ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo įstatymo projekto Seimas dar nesvarstė ir artimiausiu metu kardinalių pokyčių nevertėtų tikėtis, problemos išdėstytos aiškinamajame rašte egzistuoja. Esant atskaitomybės spragoms, kyla pavojus, kad kalbos politika įgyvendinama neefektyviai. Centriniai valdžios subjektai neturi grįžtamojo ryšio su regionais. Šiai problemai išspręsti reikalingi atitinkami teisės aktai, reglamentuojantys savivaldybių kalbos tvarkytojų atskaitomybę. Aiškus reglamentavimas ne tik užtikrintų veiksmų koordinuotumą tarp centro ir regionų, bet ir motyvuotų savivaldybių kalbos tvarkytojus aktyviau vykdyti savo funkcijas.

Apibendrinant tai, kas buvo išdėstyta, galima daryti išvadą, kad kalbos politika apima procesus iš centro į regionus ir iš regionų į centrą. Šių procesų metu politikos tikslai ir veiksmai išgryninami ir tampa geriau visiems suprantami, politikos dalyvių atrasti kūrybingi sprendimai padeda pamatyti naujas perspektyvas ir originalias idėjas. Efektyviam kalbos politikos įgyvendinimui išpildant valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos turinį iki šiol stinga kai kurių teisės aktų, nurodančių aiškias savivaldybių kalbos tvarkytojų veiklos gaires ir atsiskaitymo už veiklą centrinės valdžios organams tvarką.

1.5. Hipotetinis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelis

Atlikta teorinių konceptų sisteminė analizė leido valstybinės kalbos politikos fenomeną analizuoti kaip bendros viešojo valdymo sistemos dalį – atskleisti jo santykius su kitomis socialinėmis probleminėmis situacijomis. Susistemintą informaciją buvo suformuotas hipotetinis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelis (žr. 13 pav.).

Valstybinės kalbos politikos subjektai

Modelyje išskirti valstybinės kalbos politikos subjektai skirstomi į centrinius – Lietuvos Respublikos Seimas, Kultūros ministerija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir Valstybinė kalbos inspekcija – ir savivaldos subjektus – savivaldybių kalbos tvarkytojai. Centrinį valdžios subjektų veikla magistro darbui svarbi tik tiek, kiek ji susijusi savivaldybių kalbos tvarkytojų veikla, todėl gilesnė centrinės valdžios subjektų analizė nėra atliekama. Savivaldybių kalbos tvarkytojai yra hipotetinio modelio centrinis elementas. Modelis nėra konstruojamas hierarchiniu principu „iš viršaus į apačią“, nes valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui priimtinesnė požiūrių „iš viršaus į apačią“ ir „iš apačios į viršų“ kombinacija, kai politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu priklauso ne tik nuo Kultūros ministerijos suformuotų ir „nuleistų“ politikos tikslų, bet ir nuo „iš apačios“ kylančių faktorių visumos (žr. 1.2.1 poskyrį).

Valstybinės kalbos politikos subjektų veikla

Remiantis pagrindiniais viešosios politikos dėsniais, aptartais 1.2.1 poskyryje, modelyje nurodyta centrinį valdžios subjektų veikla. Seimas atsakingas už valstybinės kalbos politikos formavimą, o Vyriausybė – už tos politikos įgyvendinimą. Centriniam politikos subjektams priskiriama strateginio planavimo funkcija. Gero valdymo kontekste strateginis valdymas užima reikšmingą poziciją, kaip mąstymo būdas, padedantis numatyti ilgalaikę perspektyvą ir efektyviai siekti užsibrėžtų tikslų (žr. 1.3 skyrių). Strateginis valstybinės kalbos politikos planavimas valstybiniu lygmeniu tiesiogiai veikia kalbos politikos įgyvendinimą savivaldose, nes planavimo metu apibrėžiama kalbos politikos vizija yra bendra tiek nacionaliniu, tiek vietos lygmeniu, todėl modelyje nuo centrinį link savivaldos subjektų krypta vizija.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą į savivaldos lygmenį perkelti įgalina decentralizacijos procesas. Būtent decentralizacija įvardijama kaip vienas iš būdingų gero valstybės

valdymo bruožų (žr. 1.1.1 poskyrį). Kultūros ministerija pasitelkusi vieną iš decentralizacijos rūšių – delegavimą – funkciškai perduoda valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą Valstybinei kalbos inspekcijai, o teritoriškai – savivaldybėms, kuriose įgaliojimus veikti gauna kalbos tvarkytojai.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija kolegialiai sprendžia Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo, kalbos politikos, lietuvių kalbos norminimo ir kitus klausimus. Valstybinė kalbos inspekcija – priežiūros institucija. Ji kontroliuoja, kaip laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo reikalavimus.

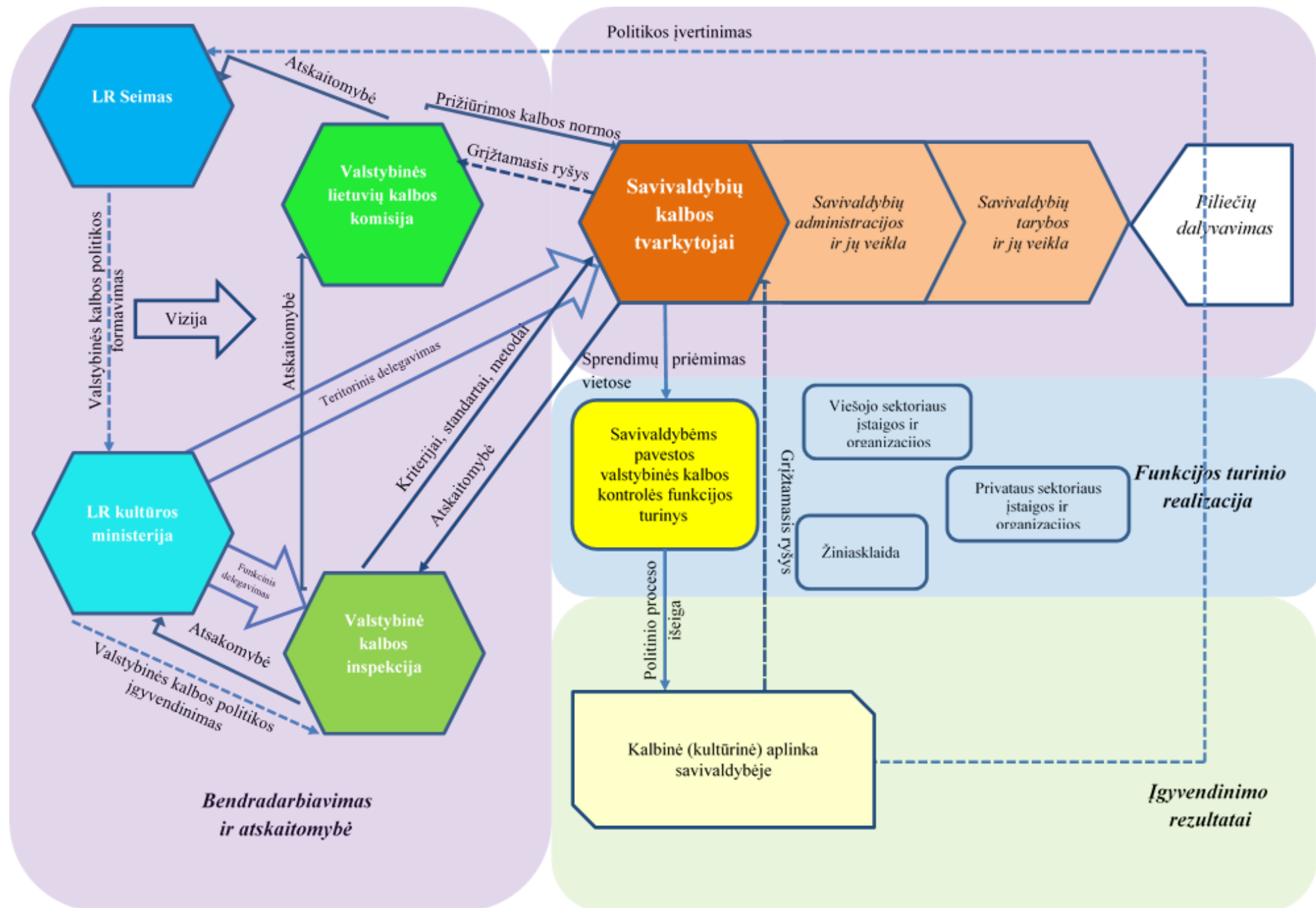
Analogišką kontrolės funkciją vykdo ir savivaldybių kalbos tvarkytojai (apie tai plačiau 1.4 skyriuje). Jie prižiūri, kaip vartojama valstybinė kalba ir kaip laikomasi jos taisyklingumo reikalavimų savivaldybės teritorijoje, Valstybinės kalbos inspekcijos vardu nagrinėja administracinių teisės pažeidimų bylas, konsultuoja kalbos klausimais. Hipotetiniame modelyje savivaldybių kalbos tvarkytojų veikla abstrakčiai įvardijama kaip savivaldybėms pavestos valstybinės kalbos kontrolės funkcijos turinys, nes ši funkcija daugialypė ir niekas nenumato, kaip ji turėtų būti įgyvendinama.

Subjektų sąsajos ir ryšiai

Valstybinės kalbos politikos subjektai tarpusavyje susieti įvairiais ryšiais. Vieni jų ekspllicitiniai, aiškiai reglamentuoti, kiti implicitiniai, tik numanomi ir keliantys nemažai painiavos. Valstybinė kalbos inspekcija yra atsakinga Kultūros ministerijai ir atskaitinga Valstybinei lietuvių kalbos komisijai. Pastaroji atskaitinga savo steigėjui – Seimui.

Savivaldybių kalbos tvarkytojų santykis su centriniais subjektais yra menkai reglamentuotas. Teisės aktai nurodo tik tai, kad savivaldybių kalbos tvarkytojai teikia savo veiklos ataskaitas Valstybinei kalbos inspekcijai, todėl hipotetiniame modelyje tarp šių subjektų nurodytas atskaitomybės ryšys. Remiantis kontrolės proceso analize, atlikta 1.4.2 poskyryje, nustatyta, kad tinkamam valstybinės kalbos kontrolės funkcijos atlikimui kalbos tvarkytojai turi turėti metodines nuorodas, kaip tai atlikti. Jas teikianti institucija – Valstybinė kalbos inspekcija.

Savivaldybės kalbos tvarkytojų ryšys su Valstybine lietuvių kalbos komisija labiau latentinis. Komisija formuoja kalbos normas, kurių laikymąsi prižiūri kalbos tvarkytojai. Cikliškas požiūris į politikos procesą (žr. 1.2.1 poskyrį) suponuoja grįžtamojo ryšio būtinybę: jei savivaldybių kalbos tvarkytojai įgyvendina kalbos politiką vadovaudamiesi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimais įvairiais kalbos vartojimo klausimais, tai minėta institucija iš kalbos tvarkytojų turėtų sulaukti grįžtamojo ryšio, kaip realioje vartosenoje šie nutarimai veikia.

13 pav. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu hipotetinis modelis
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Literatūros analizė (1.4.2 poskyris) atskleidė, kad šiuo metu egzistuojanti pagrindinė valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybių lygmeniu problema kyla dėl menkai reglamentuotų santykių tarp centrinių ir savivaldos valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės sistemos lygmenų, todėl neužtikrinama kontrolės kokybė ir visuotnumas. Dėl šios priežasties hipotetiniame valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo modelyje akcentuojami abipusiai vertikalūs ir horizontalūs ryšiai tarp valstybinės kalbos politikos lauke veikiančių institucijų.

Svarbūs ir kalbos tvarkytojų santykiai su tiesioginiu darbdaviu – savivaldybės administracija. Reikia paminėti, kad savivaldybių kalbos tvarkytojai veikia ne tik kaip valstybinės kalbos politiką įgyvendinantys subjektai, bet ir kaip savivaldybių administracijų valstybės tarnautojai, atliekantys jiems savivaldybių administracijų pavestus uždavinius. Administracija iš kalbos tvarkytojų sulaukia konsultacijų ir kitos kalbinę situaciją gerinančios veiklos.

Savivaldybių administracijos įgyvendina savivaldybių tarybų sprendimus, o pastarosios atstovauja piliečių interesus. Per šias netiesiogines sąsajas į valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu procesą įtraukiamas piliečių dalyvavimas. Kalbos tvarkytojų atskaitomybė piliečiams pasiekama per savivaldybės veiklos ataskaitas.

Aptarti hipotetinio modelio subjektų ryšiai remiasi pagrindiniais gero valdymo koncepto bruožais. Visuomenės poreikius tenkinanti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu proceso vykdymą laiduoja piliečių dalyvavimas, subjektų atskaitomybė tarpusavyje ir prieš visuomenę, sprendimų priėmimas vietose, efektyvumas, reiškiantis, kad kalbos politikos problemos turi būti sprendžiamos tuo lygmeniu, kuriame ir kyla: savivaldybės lygmens problemas sprendžia savivaldybių kalbos tvarkytojai, valstybinio lygmens – Valstybinė kalbos inspekcija.

Kontekstas

Savivaldybių kalbos tvarkytojai nėra izoliuoti ir nuolat kontaktuoja su visuomene, kuri nėra homogeniška. Atlikdami valstybinės kalbos kontrolę kalbos tvarkytojai susiduria su viešojo ir privataus sektoriaus įstaigomis ir organizacijomis, žiniasklaida. Nuo tų sąsajų kokybės priklauso valstybinės kalbos politikos proceso išėiga, t. y. galutinis rezultatas – kalbinė (kultūrinė) aplinka savivaldybėje. Savivaldybės gyventojų kalbinė aplinka ir elgsena yra visos valstybės kalbinės elgsenos elementas, turintis įtakos tolimesniam valstybinės kalbos politikos formavimui ir kalbos planavimui. Veiksniai, kurie inspiruoja valstybinio lygmens politinę elgseną kalbos klausimais – tai „iš apačios“ kylančių faktorių visuma: visuomenės požiūris į kalbą ir kalbininkus, savivaldybių bendruomenės įtraukimas į kalbos politikos įgyvendinimą, kalbininkų ir edukologų indėlis.

Struktūriniai-teminiai blokai

Hipotetinis modelis padalintas į tris struktūrinius-teminius blokus: bendradarbiavimas ir atskaitomybė, funkcijos turinio realizacija, įgyvendinimo rezultatai. Bendradarbiavimo ir

atskaitomybės blokas apima centrinių ir savivaldos valstybinės kalbos politikos subjektų tarpusavio ryšius ir sąveikas. Funkcijos turinio realizacijos blokui priskiriama savivaldybės kalbos tvarkytojų vykdoma veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką. Įgyvendinimo rezultatų blokas apibūdina kalbinę situaciją savivaldybėje.

II. VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMO ŠIAULIŲ APSKRITIES SAVIVALDYBĖSE METODOLOGINIAI PAGRINDAI

2.1. Tyrimo metodologija ir strategija

Magistro darbe siekiant ištirti, kaip Šiaulių apskrities savivaldybėse įgyvendinama valstybinės kalbos politika, ir identifikuoti galimas šio proceso tobulinimo kryptis, pasitelkta kokybinių tyrimų metodologija.

Ritchie ir Spencer (2002) pažymi, kad kokybiniai tyrimai yra pasitelkiami siekiant ištirti ir suprasti socialinio gyvenimo ir viešosios politikos problemų įvairovę, suprasti sudėtingą elgesį, poreikius, sistemas ir kultūras. Rovai, Baker ir kt. (2013) teigia, kad kokybiniai tyrimai skirti tirti socialinius reiškinius, siekiant pasiekti išsamų supratimą apie žmogaus elgesį ir motyvus, lemiančius tokį elgesį. Remiantis nestruktūruotos informacijos analize, siekiama išsiaiškinti „kodėl“, o ne „kaip“ vyksta konkretūs fenomenai. Creswell (2012), Denzin ir Lincoln (2000) identifikuojamos kokybinių tyrimų prielaidos (žr. 14 pav.) pagrindžia kokybinių tyrimų metodologijos tinkamumą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse tyrimui.

14 pav. Kokybinių tyrimų prielaidos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Creswell (2012) ir Denzin ir Lincoln (2000)

Magistro darbo tyrimas orientuotas į valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo procesą, jo organizavimą, ryšius tarp skirtingo lygio institucijų. Svarbu išsiaiškinti, ar šiuo metu funkcionuojanti sistema yra tinkama, kodėl ją norima keisti savivaldybėms paskirtą funkciją perduodant Valstybinei kalbos inspekcijai, kaip būtų galima šią sistemą tobulinti nevykdant reorganizacijos. Taigi, būtent į procesą, o ne rezultatus fokusuojamas tyrimas. Pasitelkus atitinkamus metodus renkami kokybiniai duomenys, apie asmenų, atsakingų už valstybinės kalbos

politikos įgyvendinimą – kalbos tvarkytojų – patirtis, jų suvokimą, šiuos duomenis papildant ekspertų įžvalgomis. Darbo autorė, tyrėja, pati būdama kalbos tvarkytoja, rinkdama ir apdorodama duomenis gali remtis savo asmenine patirtimi ir taip pasiekti gilesnio suvokimo apie analizuojamą problemą. Taip pat kasdienis darbas valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldoje kontekste leidžia natūralioje aplinkoje stebėti tiriamą konceptą gilinant supratimą apie jį.

Tyrimui pasirinkta kokybinės turinio analizės strategija, kuri remiasi teksto pavidalu išreikštos pirminės informacijos interpretavimu mokslo srities, krypties, ar šakos kategorijų kontekste (Bitinas ir kt., 2008). Remiantis šia strategija sudaroma tikslinė informantų imtis, renkantis tiriamos srities specialistus, kurie yra kompetentingi pateikti problemos analizei reikalingą informaciją.

Hsieh ir Shannon (2005) išskiria tris skirtingus požiūrius į kokybinę turinio analizę: tradicinį, kryptingą ir apibendrinamąjį. Visi trys požiūriai yra naudojami interpretuojant teksto duomenų turinio prasmę, skiriasi tik kodavimo schemas, kodų kilmė ir patikimumo grėsmės. Pasitelkus tradicinę turinio analizę, kodavimo kategorijos yra gaunamos tiesiogiai iš teksto duomenų. Remiantis kryptinguoju požiūriu, analizė prasideda nuo teorijos ar svarbių tyrimų rezultatų, kurie atstoja gaires pradiniam kodams. Apibendrinančioji turinio analizė apima raktinių žodžių skaičiavimą ir palyginimą, po to juos interpretuojant.

Kokybinė turinio analizė gali būti naudojama tiek indukciniu, tiek dedukciniu būdu. Elo ir kiti (2014) nurodo, kad indukciniai ir dedukciniai turinio analizės procesai apima tris pagrindinius etapus: pasirengimą, organizavimą ir rezultatų pateikimą. Pasirengimo etapas susideda iš tinkamų turinio analizei duomenų rinkimo, jų suvokimo ir analizės vienetų pasirinkimo. Remiantis indukciniu metodu, organizavimo etapas apima atvirą kodavimą, kategorijų išskyrimą ir duomenų išskirstymą. Dedukcinėje turinio analizėje, organizavimo etapas apima kategorijų matricos parengimą, pagal kurią visi duomenys peržiūrimi ir koduojami remiantis panašumu į nustatytą kategorijų pavyzdžius. Kategorijų matrica gali būti laikoma validžia, jei kategorijos tinkamai reprezentuoja sąvokas ir, validumo požiūriu, kategorijų matrica tiksliai fiksuoja tai, kam buvo skirta. Rezultatų pateikimo etape rezultatai aprašomi pagal kategorijas naudojant pasirinktą metodą (dedukcinį ar indukcinį).

Šiam tyrimui pasirinkta kryptinguoju požiūriu ir dedukcine prieiga besiremianti kokybinė turinio analizė: magistro darbo tyrimo metu surinktais duomenimis tikrinamas ir detalizuojamas teorinių konceptų analizės pagrindu parengtas hipotetinis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelis.

2.2. Tyrimo dizainas

Atlikus mokslinės literatūros valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo tematika analizę ir susistemintus teorinius duomenis, buvo sudarytas hipotetinis valstybinės kalbos politikos

įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelis, sudarantis pagrindą tyrimo dizainui. Siekiant tyrimo išsamumo ir patikimumo, duomenys renkami pasitelkus du skirtingus metodus: dokumentų analizę ir pusiau struktūruotą interviu.

Iš pradžių atliekama dokumentų analizė, leidžianti iširti valstybinės lietuvių kalbos politikos įgyvendinimo teisinį reglamentavimą. Šie duomenys suteikia informacijos rengiantis interviu klausimyno kūrimui ir leidžia tirti santykį tarp teisinio reglamentavimo ir savivaldybės kalbos tvarkytojų realiai vykdomos veiklos įgyvendinant valstybinės kalbos politiką.

Pusiau struktūruotas interviu su Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojais leidžia išsiaiškinti, kokia šiuo metu yra valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo situacija Šiaulių apskrities savivaldybėse ir kokios gali būti šio proceso tobulinimo galimybės.

Ekspertų interviu skirtas susidaryti visapusišią tiriamos situacijos vaizdą. Ekspertai – Valstybinės kalbos inspekcijos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos atstovai – taip pat yra valstybinės kalbos politikos proceso (įgyvendinimo ir formavimo) dalyviai, matantys valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu problematiką ir galintys suteikti duomenų iš valstybinių institucijų perspektyvos.

2.2.1. Interviu turinio pagrindimas

Hipotetinio valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelio struktūra leido identifikuoti ir padalyti jį į tris struktūrinius-teminius blokus: 1) bendradarbiavimas ir atskaitomybė, 2) funkcijos turinio realizacija ir 3) įgyvendinimo rezultatai. Remiantis šiais blokais formuojamas interviu klausimynas.

Bendradarbiavimas ir atskaitomybė. Šio struktūrinio-teminio bloko esmė – ryšiai tarp skirtingo lygmens institucijų įgyvendinant valstybinės kalbos politiką. Reglamentuoti ir nereglamentuoti savivaldybių kalbos tvarkytojų santykiai su centrinėmis institucijomis – Valstybine kalbos inspekcija ir Valstybine lietuvių kalbos komisija – tai svarbus veiksnys, leidžiantis identifikuoti valstybinės kalbos politikos problemas ir sudarantis prielaidas savivaldybių kalbos tvarkytojų darbui. Teorinį pagrindą šiam blokui sudaro medžiaga, pateikiama 1.1, 1.2, 1.3 skyriuose.

Funkcijos turinio realizacija. Savivaldybių kalbos tvarkytojai valstybinės kalbos politiką įgyvendina vykdydami valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkciją. Šios funkcijos turinys, t. y. kaip teoriškai ji turėtų būti įgyvendinama, buvo atskleistas 1.4 skyriuje. Nuo to, kaip savivaldybių kalbos tvarkytojai vykdo jiems pavestą funkciją, priklauso paskutinis teminis struktūrinis blokas.

Įgyvendinimo rezultatai. Tai pasiekti pokyčiai savivaldybės kalbinėje (kultūrinėje) aplinkoje. Kalbos tvarkytojai, kaip arčiausiai žmonių esantys valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo proceso atstovai, savo darbu formuoja savivaldybės gyventojų santykį su valstybine

kalba, jų nuostatas ir pozicijas kalbos klausimais. Tai prisideda prie bendro šalies kalbinio klimato kūrimo ir sudaro prielaidas tolesniems politikos formuotojų veiksams.

Savivaldybių kalbos tvarkytojams skirto interviu turinio pagrindimas pateikiamas 5 priede. Ekspertų interviu turinio pagrindimas pateikiamas 6 priede.

2.2.2. Tyrimo grafinė schema

Visos tyrimo struktūrinės dalys privalo būti tikslingai tarpusavyje susietos loginiais ryšiais. Tyrimo grafinė schema (žr. 15 pav.) vaizduoja šio tyrimo struktūrinių dalių seką ir loginius tarpusavio ryšius:

1. Teorinių konceptų, susijusių su valstybinės kalbos politikos įgyvendinimu, sisteminė analizė atliekama pasitelkus mokslinę literatūrą.

Decentralizacijos, kaip vienos iš viešojo valdymo modernizavimo krypčių, samprata suformuota remiantis Baltušnikienės (2009), Astrausko (2007), Dafflon ir Madies (2009) teorinėmis išvalgomis, papildyta Žigienės (2012) mintimis apie delegavimo svarbą vietos savivaldos plėtrai.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo metodologinio pagrindo – gero valdymo – bruožai identifikuoti išanalizavus Rothstein ir Teorell (2012), Grindle (2012), Pivoro ir Visockytės (2011), Guogos ir Šilinskytės (2013), Raipos (2009, 2011) mokslo darbus. Smalskio ir kt. (2015) išskirti universalūs gero valdymo kriterijai tapo atspirtimi nustatant ryšius tarp hipotetinio valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelio elementų.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas neatsiejamas nuo viešosios politikos teorinio konteksto, kuriam nustatyti buvo pravartūs Parsons (2001), Dye (2002), Raipos (2002), Birkland (2005), Miller ir McTavish (2014), Vilpišausko ir Nakrošio (2003) darbai. Autorių išsakytas požiūris į viešąją politiką kaip į ciklišką procesą leido identifikuoti politikos įgyvendinimo vietą šiame procese.

Valstybinės kalbos politikos, kaip vieno iš viešosios politikos problemų lauko elementų, samprata suformuota remiantis Bugarski (1992), Schiffman (1996), Bakmand (2000), Grumadienės (2003), Kėvalienės ir Raipos (2007), Pupkio (2005), Smetonienės (2005) požiūriu į valstybinės kalbos politiką kaip į viešojo valdymo institucijų veiklą, reguliuojančią valstybinės kalbos egzistenciją. Daugiausia reikšmės turėjo Schiffman (1996) kalbos politikos koncepcija, sudariusi prielaidas nustatyti Lietuvoje vykdomos valstybinės kalbos politikos charakteristiką.

Analizuojant gero valdymo koncepciją, nustatyta, kad produktyviam viešosios politikos funkcionavimui didelę reikšmę turi strateginis mąstymas ir planavimas, todėl pagal Korsakienę ir Grybaitę (2012), Petrauskienę (2005), Arimavičiūtę (2005, 2012), West ir Bamford (2010), Baum ir Lampel (2010), Bivainį ir Tunčikienę (2009), Janeliūną ir Kasčiūną (2007) aptarta strateginio valdymo koncepcija, o atsižvelgus į Druviete (1997, 2002) ir Kvašytės (2016) mokslines

publikacijas, analizuota valstybinės kalbos politikos vieta Baltijos šalių ilgalaikėje strateginėje perspektyvoje.

Žilinsko (2010), Lazauskienės (2013), Astrausko (2004, 2007, 2015), Žigienės (2012) įvairiais rakursais ir pjūviais atlikta vietos savivaldos funkcionavimo problemų analizė padėjo suformuoti požiūrį į valstybinės kalbos politikos vietą savivaldoje, o Želvio (2003) aptarta kontrolės proceso sandara leido išskleisti savivaldybių kalbos tvarkytojų vykdomos valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos turinį.

2. Teorinių įžvalgų pagrindu suformuotas hipotetinis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelis, fiksuojantis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Lietuvoje procesus, institucijų tarpusavio ryšius ir sąlygas, kuriomis valstybinė kalbos politika įgyvendinama savivaldoje. Šiame modelyje išskiriami trys struktūriniai blokai: bendradarbiavimas ir atskaitomybė, funkcijos turinio realizacija, įgyvendinimo rezultatai.

3. Atlikus teorinio diskurso analizę, numatomi metodologiniai tyrimo pagrindai, kuriamas tyrimo instrumentas.

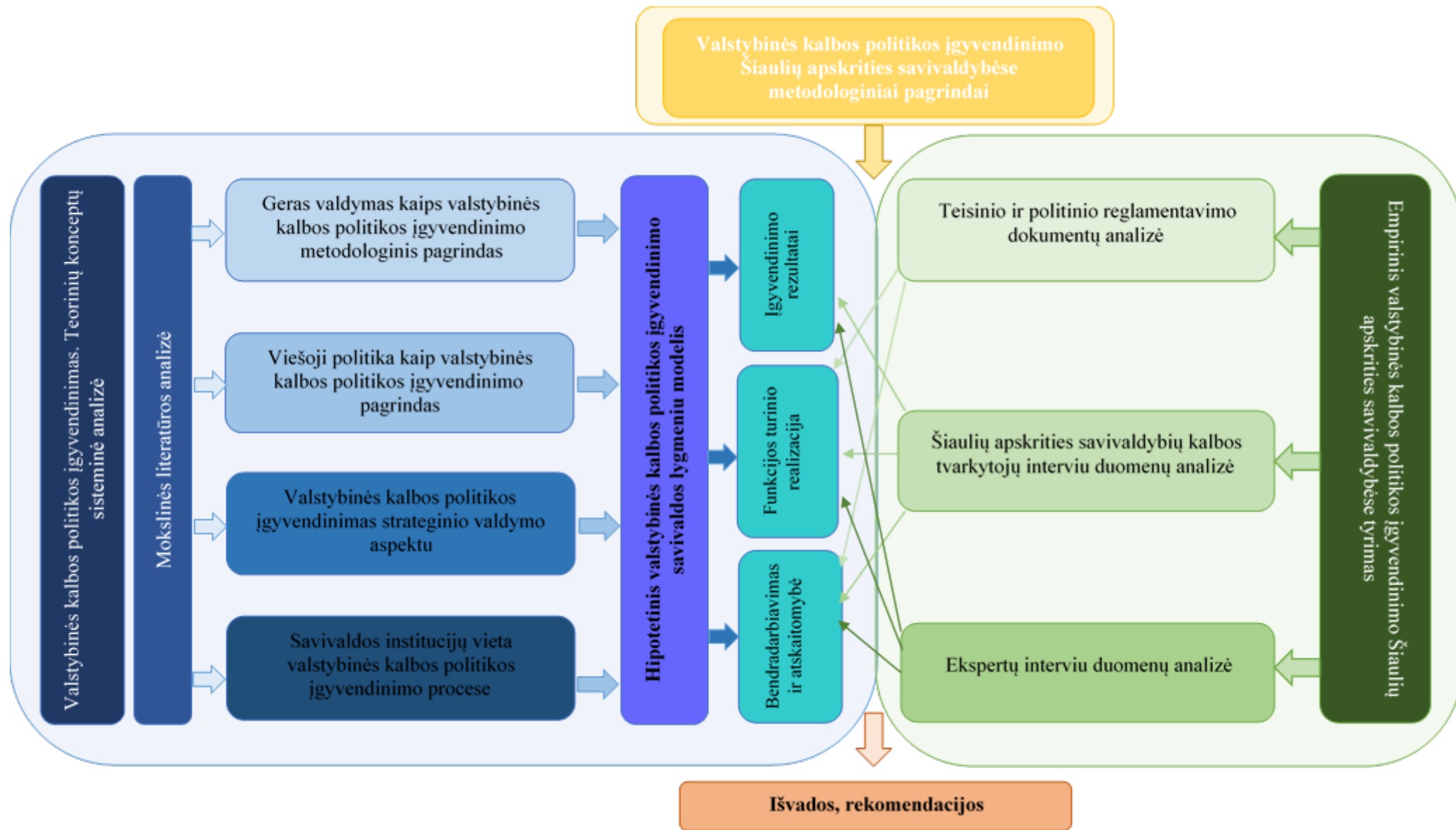
4. Empirinis valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse tyrimas sudarytas iš trijų dalių:

4.1. Teisinės ir politinės bazės analizė suteikia informacijos rengiantis antrajai tyrimo daliai – interviu. Teisinės ir politinės bazės analizė suteikia duomenų bendradarbiavimo ir atskaitomybės bei funkcijos turinio realizacijos klausimais.

4.2. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė suteikia informaciją visų trijų blokų klausimam;

4.3. ekspertų interviu duomenų analizė taip pat atsako į visų trijų blokų klausimus.

5. Apibendrinus teorinės ir empirinės dalies duomenis pateikiamos glaustos išvados ir rekomendacijos, kaip būtų galima tobulinti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą Šiaulių apskrities savivaldybėse.

15 pav. Tyrimo loginė schema
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

2.3. Tyrimo metodai

2.3.1. Duomenų rinkimo metodai

Tyrimui, skirtam išanalizuoti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo situaciją Šiaulių apskrities savivaldybėse ir nustatyti galimybes tobulinti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldos lygmeniu, pasirinkti kokybinių duomenų rinkimo metodai – interviu ir dokumentų turinio analizė. Anot Creswell (2003), kokybinius metodus tyrėjui tikslinga rinktis tada, kai reiškinys yra mažai ištirtas ir jo suvokimui trūksta duomenų. Šis požiūris naudingas, nes analizei pasirinkta tema yra nauja ir analizė iki šiol netaikyta pasirinktai geografinėi teritorijai.

2.3.1.1. Dokumentų analizė

Dokumentų analizė – tai duomenų rinkimas apie oficialiai veikiančius teisinius svertus, reguliuojančius valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą Lietuvoje. Teisinio reglamentavimo kokybė ir turinys turi įtakos valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui savivaldos lygmeniu. Siekiant įvertinti reglamentavimo atitiktį realiai įgyvendinamoms savivaldybių kalbos tvarkytojų funkcijoms, naudinga pasitelkti valstybės ir savivaldybių priimtų teisės aktų – įstatymų, nutarimų, programų ir t. t. – analizę.

Dokumentų analizė suteikia informacijos rengiantis kitam tyrimo etapui – interviu. Anot Bitino ir kt. (2008), vyriausybė dokumentacija pateikiama įvairiu pavidalu: strategijų, nutarimų, veiklos ataskaitų, planų ir pan. Šios dokumentacijos viešinimas susijęs su visuomenės demokratizacija, valdžios atsiskaitomumo didinimu ir piliečių informuotumo gerinimu. Tai objektyvi patikima informacija. Tyrime analizuoti laisvai prieinami tekstiniai ir elektroniniai dokumentai – įstatymai, vyriausybės, savivaldybių teisės aktai, nutarimai, programos ir kiti dokumentai, tiesiogiai ar netiesiogiai reglamentuojantys valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą:

1. Įstatymai:

Lietuvos Respublikos konstitucija;

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas;

Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas;

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas;

Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas;

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas;

Lietuvos Respublikos teismų įstatymas;

Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas;

Administracinių nusižengimų kodeksas..

2. Valstybiniai planavimo dokumentai:

Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programa;

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės;

Nacionalinės pažangos programa;

Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“.

3. Kalbos politikos planavimo dokumentai:

Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės;

Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas;

Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa 2016–2018 m.;

Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa;

Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės.

4. Savivaldybių dokumentai:

Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų pareigybių aprašymai.

2.3.1.2. Pusiau struktūruotas interviu

2.3.1.2.1. Metodo pasirinkimo pagrindimas

Tyrimui pasirinktas pagrindinis duomenų rinkimo metodas – interviu. Luobikienės (2010) teigimu, interviu galima laikyti viena iš svarbiausių duomenų rinkimo priemonių kokybiniame tyrime, nes tai labai geras priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžimo ir realybės konstravimo būdas. Kiekvienas informantas savo nuomonę tiriamu klausimu išsako savo žodžiais, kurie koduoja ne tik tiesiogines, atvirai išreikštas, eksplikitines, reikšmes, bet ir implicitinį turinį, kurį tyrėjui svarbu atkoduoti.

Interviu tipologija yra įvairialypė, remiasi skirtingais grupavimo kriterijais. Atsižvelgiant į struktūravimo kriterijų šiam tyrimui aktualus pusiau struktūruotas, o pagal informantų skaičių – individualus interviu tipas. Griffée (2005) pusiau struktūruotą interviu apibūdina kaip tokį, kurio klausimai yra suplanuoti ši anksto, bet tyrėjas bet kada gali informanto paprašyti savo atsakymus pakomentuoti plačiau. Pusiau struktūruoto interviu duomenų rinkimo metodas leidžia tyrėjui iš anksto pasiruoštus klausimus pritaikyti prie esamos situacijos interviu metu, keisti jų tvarką priklausomai nuo informantų atsakymų ir kitaip varijuoti, o tai, anot Turner (2010), leidžia atskleisti labiau asmenišką informantų požiūrį į tyrimo objektą. Rengiantis atlikti pusiau struktūruotą interviu, anot Griffée (2005), turi būti priimti 5 pagrindiniai sprendimai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Sprendimai, priimami rengiantis pusiau struktūruotam interviu

	Sprendimai, kuriuos reikia priimti	Magistro darbo tyrimo atveju priimti sprendimai
1.	Nuspręsti, kas bus informantai. Tai turi būti asmenys, tiesiogiai susiję su tirama situacija ir galintys skirti pakankamai	Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai yra būtent tie asmenys, kurie tiesiogiai atsakingi už valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savo

	laiko apklausai.	savivaldybėse ir gali pateikti daugiausia informacijos tyrimui rūpimais klausimais, todėl jie pasirinkti tyrimo informantais. Siekiant duomenų išsamumo ir patikimumo, pasitelkiama ir ekspertų apklausa interviu metodu. Tokiu būdu apklausiami Valstybinės kalbos inspekcijos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos atstovai.
2.	Pasirinkti, kada sustabdyti tam tikrą interviu, nuspręsti, kiek interviu tyrimui pakanka.	Siekiant iširti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldos lygmeniu Šiaulių apskrityje, pakanka apklausti visų 7 Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojus. Kadangi darbo autorė patenka į galimų informantų skaičių, bus apklausiami 6 savivaldybių kalbos tvarkytojai. Apklaunami 3 ekspertai: du iš Valstybinės kalbos inspekcijos ir 1 iš Valstybinės lietuvių kalbos komisijos.
3.	Pasirinkti interviu vietą.	Interviu atliekamas vykstant į informantų darbo vietą iš anksto suderintu laiku. Ekspertai apklausiami telefonu.
4.	Nuspręsti, kuriuos klausimus užduoti, skirti laiko klausimų formavimui, užsirašyti juos iš anksto.	Klausimai užrašomi iš anksto, parengiamas klausimynas, kuris pateikiamas magistro darbo prieduose.
5.	Apsvarstyti, kaip duomenys bus renkami: pavyzdžiui, tik klausytis, klausytis ir užsirašinėti vietoje, klausytis ir užsirašinėti vėliau, arba daryti interviu įrašą.	Duomenys bus renkami darant garso įrašą ir po to jį stenografuojant.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Griffie (2005)

Priėmus sprendimus rengiantis pusiau struktūruotam interviu, nustatyti interviu dalyviai: informantai – Šiaulių miesto, Šiaulių rajono, Radviliškio rajono, Pakruojo rajono, Joniškio rajono ir Kelmės rajono savivaldybių kalbos tvarkytojai, ir 3 ekspertai – Valstybinės kalbos inspekcijos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos darbuotojai, interviu ėmimo vieta, klausimų ir duomenų fiksavimo metodai.

2.3.1.2.1. Tyrimo imties charakteristika

Tyrimui pasirinkta tiriamųjų grupė – 7 Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai. Akmenės rajono savivaldybę iš tyrimo imties tenka eliminuoti, nes darbo autorė dirba šios savivaldybės kalbos tvarkytoja, todėl imtį sudaro 6 informantai: 5 moterys ir 1 vyras. Kelmės rajono savivaldybės kalbos tvarkytojai kategoriškai atsisakius dalyvauti tyrime imtis sumažėjo iki 5 dalyvių: 4 moterų ir 1 vyro. Informantai pasirinkti atsižvelgiant į jų kompetenciją atsakyti į tyrimui aktualius klausimus. Laikantis tyrimo etikos informantų vardai ir pavardės nebus atskleidžiamos. Atliekant tyrimo analizę asmenys koduojami: Informantas 1 – I1; Informantas 2 – I2; Informantas 3 – I3; Informantas 4 – I4; Informantas 5 – I5. *Siekiant užtikrinti informantų konfidencialumą, kodai jiems suteikti atsitiktine tvarka, 3 lentelėje išvardytų informantų eiliškumas neatitinka kodų sekos.*

Kad būtų galima visapusiškai įvertinti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse situaciją ir tobulinimo galimybes atliekama ekspertų apklausa. Ekspertai apklausiami interviu metodu.

Informantų sąrašas

Pareigybė	Savivaldybės kalbos tvarkytojo darbo patirtis
Joniškio rajono savivaldybės kalbos tvarkytojas	14 m.
Pakruojo rajono savivaldybės kalbos tvarkytojas	3 m.
Radviliškio rajono savivaldybės kalbos tvarkytojas	14 m.
Šiaulių rajono savivaldybės kalbos tvarkytojas	3 m.
Šiaulių miesto savivaldybės kalbos tvarkytojas	23 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Tyrimui pasirinkti trys ekspertai, savo darbu tiesiogiai susiję su valstybinės kalbos politikos įgyvendinimu ir galintys kompetentingai vertinti situaciją: 2 Valstybinės kalbos inspekcijos inspektoriai ir 1 Valstybinės lietuvių kalbos komisijos darbuotojas. Ekspertai koduojami: Ekspertas 1 – I6; Ekspertas 2 – I7; Ekspertas 3 – I8 (žr. 4 lentelę).

Ekspertų sąrašas

Informantas	Pareigybė	Darbo patirtis įgyvendinant valstybinės kalbos politiką
I6	Valstybinės kalbos inspekcijos inspektorius	20 m.
I7	Valstybinės kalbos inspekcijos inspektorius	20 m.
I8	Valstybinės lietuvių kalbos komisijos darbuotojas	20 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

2.3.2. Duomenų analizės metodai**2.3.2.1. Dokumentų analizės metodai**

Dokumentų, reglamentuojančių valstybinės kalbos politiką, analizė atlikta pasitelkiant aprašomąją turinio analizę ir matricų metodą. Šie instrumentai, anot Denscombe (2014), yra paprasčiausi ir dažniausiai naudojami dokumentų analizei. Dokumentų turinio analizė atliekama pagal šias procedūras: analizei tinkamų dokumentų pavyzdžių atranka, atidus jų skaitymas, atrinktų teksto pavyzdžių skaidymas į mažesnes sudedamąsias dalis; duomenų konvertavimas į informaciją, tinkamą užpildyti duomenų matricoms. Procedūrų laikymasis leido išvengti paviršutiniškumo nagrinėjant tekstą.

2.3.2.2. Interviu duomenų analizės metodai

Interviu metu surinkti duomenys apdorojami. Griffie (2005) teigimu, interviu metu gauti duomenys yra ne tik pažodžiui užfiksuoti informanto atsakymai, bet ir tyrėjo prielaidos, šališkumas ir klausimai. Interviu sukuriamas tarp tyrėjo ir informanto. Interviu konkrečią formą suteikia analizė, vadinama interpretacija.

Duomenys apdoroti remiantis kokybinės turinio analizės metodu, kuris, pasak Bitino ir kt. (2008), palengvina teksto prasmų suvokimą per iškylančias temas. Žydžiūnaitė ir kt. (2004) išskiria keturis kokybinės turinio analizės žingsnius: 1) daugkartinį teksto skaitymą, 2) kategorijų išskyrimą remiantis reikšminiais žodžiais, 3) kategorijų turinio skaidymą į subkategorijas, 4) kategorijų ir subkategorijų interpretavimą bei pagrindimą iš teksto paimtais įrodymais.

Transkribuoti interviu tekstai apdorojami naudojantis kompiuterine programa NVivo 10. Ši programa leidžia tyrėjui koduoti gautus duomenis, skirstyti į kategorijas ir subkategorijas, surinktą medžiagą analizuoti ir vizualizuoti.

2.4. Tyrimo metodologinės kokybės kriterijai

2.4.1. Tyrimo pasikliautinumo kriterijai

Telešienės (Kokybinių duomenų..., 2008) teigimu, tam, kad būtų įsitinkinta, ar galima pasikliauti tyrimo rezultatais, tikrinamas tyrimo pasikliautinumas. Jo įvertinimui naudojami keturi kriterijai:

- 1) įtikinamumas;
- 2) perkeliamumas;
- 3) patikimumas;
- 4) patvirtinamumas.

Mūsų tyrimo rezultatų pasikliautinumas užtikrinamas pasitelkiant du pirmuosius kriterijus: įtikinamumą ir perkeliamumą.

Tyrimo rezultatų įtikinamumui užtikrinti naudotas ilgalaikis įsitraukimas. Darbo autorė (tyrėja) tiriamame valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu lauke praleido 10 mėnesių pati dirbdama kalbos tvarkytojos darbą. Tai leido geriau pažinti tiriamąjį objektą, su juo susijusias problemas ir kontekstą. Užimamos kalbos tvarkytojo pareigos taip pat leido užmegzti artimesnį ryšį su tiriamaisiais, pasiekti didesnio jų atvirumo.

Siekiant tyrimo rezultatų įtikinamumo konsultuotasi su kolegomis, kurie nedalyvauja tyrime. Žvilgsniu iš šalies siekta atskleisti tyrimo netikslumus, kurie gali atsirasti dėl tyrėjo tendencingumo ar subjektyvumo.

Perkeliamumo kriterijui užtikrinti pasitelktas išsamus teorinio pagrindimo aprašymas. Atlikta teorinių konceptų valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo tema analizė, leido sudaryti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu hipotetinį modelį, kuris gali būti taikomas tiriant ne tik magistro darbo tyrimui pasirinktas Šiaulių apskrities savivaldybes, bet ir bet kurią kitą Lietuvos savivaldybę.

2.4.2. Tyrimo etika

Atliekant tyrimą svarbu laikytis tyrimo etikos. Pasak Miller ir kt. (2012), kokybiniuose tyrimuose etikos klausimai tampa vis svarbesni. Tyrimo etika apima dilemas, susijusias su tuo, kiek informacijos, kam ir kokiame kontekste atskleisti, kaip nyksta privatumo ribos – informacijos prieiga ir sklaida turi ryšį su daugeliu visuomenės narių, ne tik mokslo pasaulio atstovais. Tai reiškia, kad visi tampa atsakingi, turi sekti ir rūpinis, kokią informaciją ir kokiomis sąlygomis atskleidžia.

Silverman (2016) mini tris svarbiausias mokslinių tyrimų etikos gaires:

- sutikimą;
- konfidencialumą;
- pasitikėjimą.

Pirmasis, **sutikimo**, principas reiškia, kad mokslinių tyrimų subjektai turi teisę žinoti, kad jie yra tiriami, teisę būti informuoti apie tyrimo pobūdį ir teisę atsisakyti dalyvauti tyrime bet kuriuo metu. Magistro darbo tyrimo subjektai nepatenka į pažeidžiamų visuomenės grupių sąrašą, todėl pakanka jų žodinio sutikimo dalyvauti tyrime. Su informantais buvo susisiekiama iš anksto, supažindinta su tyrimo tikslais ir pobūdžiu, gautas sutikimas dalyvauti tyrime ir susitarta dėl interviu laiko.

Kaip teigia Silverman (2016), **konfidencialumas** reiškia, kad tyrėjas privalo apsaugoti kiekvieno tyrimo dalyvio tapatybę, tyrimo vietą ir jo koordinatas. Magistro darbo tyrimo dalyviai informuoti, kad bus užtikrintas jų konfidencialumas, vardai ir pavardės nebus atskleidžiami ir tyrimo analizėje įvardijami. Konfidencialumas būtinas, nes tyrime keliami jautrūs klausimai, susiję su tyrimo dalyvių darbiniais interesais. Jei atvirai išreikšta nuomonė bus susieta su konkrečiu asmeniu, tai gali pakenkti to asmens darbinei padėčiai.

Pasitikėjimas nurodo santykį tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvių ir įpareigoja tyrėją nesugadinti jo ta prasme, kad ateityje kitiems mokslininkams atliekant tyrimus potencialūs tyrimų dalyviai neatsisakytų juose dalyvauti (Silverman, 2016). Pasitikėjimas taip pat apima tyrimo rezultatų pristatymo standartus, apibrėžiančius tyrėją ir tyrimą kaip patikimus. Šis principas įpareigoja pateikti tikslią ir neklaidinančią informaciją, pateikti informantų duomenis autentiškus ir objektyvius.

III. EMPIRINIS VALSTYBINĖS KALBOS POLITIKOS ĮGYVENDINIMO ŠIAULIŲ APSKRITIES SAVIVALDYBĖSE TYRIMAS

3.1. Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse teisinės bazės analizė

3.1.1. Valstybinės kalbos statuso ir pagrindinių vartojimo sričių teisinis reguliavimas

Valstybinės kalbos politikos – valstybės priimamų sprendimų dėl kalbos statuso, vartosenos, vartojimo sričių ir vartojimo teisių – apsauga ir plėtra yra valstybės viešosios politikos dalis. Atlikus įstatyminės bazės analizę (duomenų matrica pateikiama magistro darbo prieduose, žr. 7 priedą), buvo nustatyta, kad valstybinė lietuvių kalba yra minima ne viename Lietuvos Respublikos įstatyme, kuriuose įtvirtinamas jos statusas, nurodomos pagrindinės reglamentuojamos vartojimo sritys, apsauga ir atsakomybė už įstatymų normų laužymą. 5 lentelė atskleidžia, kokios valstybinės lietuvių kalbos sritys yra reglamentuojamos įstatymų.

5 lentelė

Valstybinės lietuvių kalbos teisinis reglamentavimas

Pagrindinės reglamentuojamos sritys	Teisės aktai
Statusas	Konstitucija, Valstybinės kalbos įstatymas, ANK
Švietimas	Valstybinės kalbos įstatymas, Švietimo įstatymas
Teisė	Konstitucija, Valstybinės kalbos įstatymas, Viešojo administravimo įstatymas, Teismų įstatymas, ANK
Pilietybė	Pilietybės įstatymas
Dokumentai	Valstybinės kalbos įstatymas, ANK
Sandoriai	Valstybinės kalbos įstatymas
Renginiai	Valstybinės kalbos įstatymas
Viešieji užrašai, masinės informavimo priemonės	Valstybinės kalbos įstatymas, ANK
Apsauga	Valstybinės kalbos įstatymas, ANK

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Iš 5 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad be valstybinės kalbos statuso apskritai įstatymai numato valstybinės kalbos vartojimą švietimo, teisės, viešosios vartosenos (užrašai, pavadinimai, žiniasklaida) srityse, valstybinė kalba vartojama oficialiuose dokumentuose, sudarant sandorius, renginiuose, o už šių nuostatų nesilaikymą Administracinių nusižengimų kodeksas numato teisinę atsakomybę.

Lietuvių kalbos statusą įtvirtina Konstitucijos nuostata: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“ (1 skr. 14 str.). Konstitucinis valstybinės kalbos statuso reglamentavimas Lietuvoje turi analogų kitų Europos valstybių įstatyminėje bazėje. Kalbų statusą įtvirtinančios nuostatos numatytos Estijos, Latvijos, Lenkijos konstitucijose.

Konstitucinį valstybinės kalbos statusą veikti įgalina 1995 m. priimtas Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas (Žin., 1995, Nr. 15-344), kuriame numatyti valstybinio kalbos statuso įgyvendinimo būdai – kalbos ugdymo ir kultūros kėlimo priemonės. Valstybinės kalbos įstatymas „nustato valstybinės kalbos vartojimą viešajame Lietuvos gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą,

kontrolę ir atsakomybę už Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimus“ (1 str.). Įstatyme minimos ir savivaldos institucijos. Nustatoma, kad Lietuvos savivaldos institucijos tarpusavyje susirašinėja valstybine kalba, savivaldos institucijų, įstaigų, tarnybų vadovai, taip pat tarnautojai ir pareigūnai, turi mokėti valstybinę kalbą pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytas kalbos mokėjimo kategorijas, turi būti užtikrintas gyventojų aptarnavimas valstybine kalba. Šiame įstatyme minimos visos 5 lentelėje išskirtos pagrindinės valstybinės lietuvių kalbos vartojimo sferos: švietimas, teisė, pilietybė, dokumentai, sandoriai, renginiai, viešieji užrašai, masinės informavimo priemonės.

Valstybinės kalbos vartoseną atskirose visuomeninio gyvenimo srityse reglamentuoja kiti įstatymai. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Žin., 2011, Nr. 38-1804) įpareigoja savivaldybes užtikrinti asmenų ugdymąsi ir jų teisę mokytis valstybine kalba, taip pat visiems Lietuvos piliečiams ir užsieniečiams, turintiems teisę gyventi Lietuvoje, garantuojamas mokymas valstybine kalba ir valstybinės kalbos mokymasis. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (Žin., 2002, Nr. 17-649) nurodo, kad Teismo procesas Lietuvoje turi vykti valstybine kalba (8 str.). Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (Žin., 2010, Nr. 144-7361) numato, kad viena iš būtinų sąlygų norint gauti Lietuvos Respublikos pilietybę – valstybinės kalbos egzamino laikymas. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (Žin., 1999, Nr. 60-1945) sako, kad administracinės procedūros vykdomos valstybine lietuvių kalba (33 str.).

Teisinę atsakomybę už valstybinės kalbos statuso pažeidimus ir viešosios kalbos taisyklumą numato Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (TAR, 2015-07-10, Nr. 11216). 497–502 ir 568 straipsniai straipsniai nurodo, kokios administracinės nuobaudos gali būti taikomos už valstybinės kalbos normų pažeidimus nevarojant valstybinės kalbos tarnybinių pareigų atlikimo metu, raštvedyboje ir susirašinėjant šalies viduje, pateikiant dokumentus nevalstybine kalba, nevarojant autentiškų ir oficialių Lietuvos vietovardžių formų, neverčiant į valstybinę kalbą televizijos ir radijo laidų, televizijos, kino ir videofilmų, nevykdant Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir Valstybinės kalbos inspekcijos pareigūnų nurodymų.

Atlikta įstatyminės bazės analizė leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra sukurti teisiniai valstybinės kalbos politikos pagrindai. Svarbiausiame šalies dokumente, Konstitucijoje, įteisintas valstybinės kalbos statusas, kiti įstatymai numato viešojo gyvenimo sritis, kuriose reguliuojamas valstybinės kalbos vartojimas. Taip pat numatytos ir sankcijos už netinkamą valstybinės kalbos vartojimą.

3.1.2. Valstybinės kalbos perspektyvos strateginiuose dokumentuose

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo strateginio valdymo aspektu teorinių konceptų analizė sudarė teorinį pagrindą tirti Lietuvos Respublikos valstybės lygmens planavimo dokumentus ir išsiaiškinti, kokios juose numatomos valstybinės lietuvių kalbos raidos tendencijos.

Analizuoti 7 planavimo dokumentai, kuriuose išsamiai ar fragmentiškai aptariama valstybinės lietuvių kalbos ateities vizija: Nacionalinės pažangos programa, Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės, Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas, Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa, Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa, Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programa, Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės.

Valstybinės kalbos politikos tendencijos ilgalaikio planavimo strateginiame dokumente – Pažangos strategijoje – buvo aptartos 1.3.2 poskyryje. Čia valstybinė kalba išskiriama kaip nacionalinio tapatumo sudedamoji dalis ir numatomos dvi stambios opoziciškos jos tolimesnio funkcionavimo kryptys: išsaugojimas ir raida. Atlikus minėtų septynių planavimo dokumentų analizę taip pat buvo identifikuotos pagrindinės valstybinės kalbos vystymosi kryptys, kurios 6 lentelėje klasifikuojamos pagal Pažangos strategijos kryptis.

6 lentelė

Valstybinės lietuvių kalbos vystymosi kryptys planavimo dokumentuose

Valstybinės kalbos vystymosi kryptys Pažangos strategijoje		
<i>Išsaugojimas</i>	<i>Raida</i>	
Valstybinės kalbos vystymosi kryptys planavimo dokumentuose		Planavimo dokumentai, kuriuose identifikuotos kryptys
	Skaitmeninė terpė	Nacionalinės pažangos programa Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės
	Kalbos išteklių (skaitmeninių) plėtra	Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas
	Elektroninės paslaugos	Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės
Moksliniai tyrimai	Moksliniai tyrimai	Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės
	Funkcionalumas	Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa
	Funkcionalumas daugiakalbėje aplinkoje	Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa
	Eurointegracija	Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės
Paveldas		
	Teisinis reguliavimas	Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas
Prestižas		Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa
	Kalbos plėtra	Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa

Kalbinis sąmoningumas		
	Kaita	Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa
Kalbos puoselėjimas		Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programa

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad planavimo dokumentuose užfiksuota valstybinės lietuvių kalbos vystymosi perspektyva daugiau dėmesio skiria raidai negu išsaugojimui. Valstybinės kalbos raida orientuota į skaitmeninę terpę, skaitmeninių kalbos išteklių gausinimą, elektroninių paslaugų teikimą valstybine lietuvių kalba, kalbos funkcionalumo visose visuomeninio gyvenimo srityse, turint omenyje daugiakalbę aplinką, didinimą, mokslinius tyrimus, eurointegracijos proceso kalbai keliamus iššūkius, kaitą, reikalingą prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios aplinkos. Kalbinio paveldo išsaugojimo gali būti siekiama pasitelkus mokslinius tyrimus, keliant kalbos prestižą, didinant kalbinį visuomenės sąmoningumą ir puoselėjant valstybinę kalbą.

Daugiausia planavimo dokumentų (4 iš 7 analizuotų) kalba apie valstybinės lietuvių kalbos funkcionalumo didinimą visose viešojo gyvenimo srityse. Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programoje šis siekis sukonkretinamas pateikiant tam tikrą kontekstą – keliamas tikslas „plėtoti ir skatinti lietuvių kalbos funkcionavimą daugiakalbėje aplinkoje“. Daugiakalbystė – tai viena iš globalizacijos proceso keliamų grėsmių valstybinei lietuvių kalbai. Ją „atakuoja“ ne tik tradicinės tautinių mažumų kalbos, anglų kalba, bet ir naujausių emigracijos procesų į Lietuvą atvestų trečiųjų pasaulio šalių gyventojų kalbos.

Globalizacijos proceso valstybinei kalbai keliamoms grėsmėms didelis dėmesys skiriamas 2015 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimu Nr. N-2(157) patvirtintoje Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programoje, kuri skirta planuoti valstybinės kalbos raidą 2016–2018 metais. Programa numato įgyvendinti du lituanistikai reikšmingus strateginius tikslus: 1) kurti žinių visuomenę ir 2) visuomenės poreikius tenkinančią infrastruktūrą (duomenų sklaida moderniomis priemonėmis, skaitmeniniai ištekliai). Programa šiuo metu yra naujusias ir valstybinės kalbos politikai aktualiausias tokio pobūdžio planavimo dokumentas. Tiesa, Programos priemonės labiau orientuotos į valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą valstybiniu lygmeniu. Savivaldybių kalbos tvarkytojams aktualus gali pasirodyti 4 priemonės „Užtikrinti veiksmingą visuomenės kalbinį švietimą ir ugdymą“ 6 uždavinys: „Organizuoti seminarus, konferencijas, konkursus ir kitus renginius kalbos vartosenos ir funkcionavimo klausimais“.

Vis daugiau visuomenei svarbios informacijos perkeliama į skaitmeninę erdvę, ši funkcionavimo sritis tampa aktuali ir valstybinei kalbai. Nacionalinės pažangos programa ir Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės numato poreikį

užtikrinti visavertį lietuvių kalbos vartojimą skaitmeninėje terpėje, kurti ir tobulinti su kalba susijusius informacinių technologijų sprendinius ir išteklius, diegti lietuvių kalbos skaitmeninius produktus viešosiose elektroninėse paslaugose.

Į mokslinius tyrimus orientuotas ilgalaikio planavimo dokumentas – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2010 m. nutarimu Nr. N-1 (118) patvirtinta Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa. Jos priemonėmis siekiama pasitelkus šiuolaikinius kalbotyros ir socialinių mokslų metodus surinkti reprezentatyvių duomenų apie lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimą ir kaitą, užtikrinti tyrimų rezultatų sklaidą ir prieinamumą visuomenei. Ši programa skirta „plėtoti ir skatinti lietuvių kalbos funkcionavimo daugiakalbėje aplinkoje, lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų kaitos ir sąveikos procesų tyrimus, užtikrinti jų rezultatų sklaidą“ (1 skyrius, 2 dalis).

Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projektas atkreipė dėmesį į tai, kad siekiant gerinti valstybinės lietuvių kalbos funkcionavimą visose viešojo gyvenimo srityse ir plėtoti jos raiškos galimybes būtina stiprinti valstybinės kalbos viešojo vartojimo teisinius pagrindus. Deja, šis planavimo dokumentas dėl pasyvaus politikų požiūrio į valstybinės lietuvių kalbos plėtrą taip ir nebuvo patvirtintas Seimo.

Kalbos prestižo, kalbinio sąmoningumo ir pačios kalbos puoselėjimas – tai valstybinės kalbos vystymosi kryptys, orientuotos į kalbos išsaugojimą formuojant valstybinei kalbai palankų visuomenės požiūrį. Šie orientyrai užfiksuoti Valstybinės kalbos politikos gairių 2009–2013 m. projekte, Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programoje. Aliuzijų į valstybinės kalbos puoselėjimą randama ir trumpesnio laikotarpio strateginio planavimo dokumente – Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programoje. Pirmame Programos skyriuje, kuriame įvardijamos Vyriausybės vertybės, teigiama: „Lietuvos kultūros plėtojimas, kultūros paveldo išsaugojimas, lietuvių kalbos puoselėjimas yra valstybės atsakomybė savo piliečiams ir pasaulio bendruomenei“ (1 skyrius, 10 dalis). Ši programos nuostata parodo, kad Vyriausybės vykdoma politika turėtų remtis lietuvių kalbos puoselėjimo idėjomis.

Konkretesni veiksmai tam pasiekti nurodomi Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinėse priemonėse, patvirtintose Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 228 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių patvirtinimo“. Švietimo ir mokslo ministerija atsakinga už 2013–2016 m. lituanistinio švietimo gerinimą, pilietiškumo ir tautinės tapatybės stiprinimą, įgyvendinant Lietuvių kalbos ugdymo bendrojo lavinimo programas vykdančiose mokyklose 2010–2014 metų strategiją. Susisiekiama ministerija ir Informacinės visuomenės plėtros komitetas 2015 m. buvo įpareigoti sukurti ir įdiegti naujus, pažangius lietuvių

kalbos vartojimo informacinių ryšių technologijomis sprendimus, siekiant užtikrinti visavertę lietuvių kalbos (rašytinės ir šnekamosios) funkcionavimą visose valstybės gyvenimo srityse.

Apibendrinant analizuotus planavimo dokumentus, galima teigti, kad valstybinės kalbos politikos vystymosi kryptys juose nubrėžiamos pakankamai aiškiai ir puikiai integruojasi į Pažangos strategijoje identifikuotas valstybinės kalbos išsaugojimo ir raidos kryptis. Planavimo dokumentuose daugiau dėmesio skiriama valstybinės kalbos raidai atsižvelgiant į laikmečio aktualijas – globalizacijos procesų nulemtą daugiakalbystę, eurointegraciją ir visaapimančią skaitmeninę erdvę.

3.1.3. Valstybinės kalbos politikos subjektų veiklos teisinis reglamentavimas

Teorinės medžiagos analizė leido identifikuoti pagrindinius valstybinės kalbos politikos subjektus – Valstybinę lietuvių kalbos komisiją, Valstybinę kalbos inspekciją ir savivaldybių kalbos tvarkytojus. Analizuojant teisės aktus, siekiama nustatyti, koks šių institucijų veiklos pobūdis ir kaip reglamentuojamas jų tarpusavio santykis.

Valstybinės kalbos įstatyme įvardytos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos esminės funkcijos. Šių institucijų veikla reglamentuojama Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymu (Žin., 1993, Nr. 11-265) ir Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymu (Žin., 2001, Nr. 111-4027). Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos pagrindinės funkcijos atsispindi gretinamojoje lentelėje (žr. 7 lentelę). Iš pateiktos informacijos matyti esminis šių institucijų veiklos sričių skirtumas: Valstybinė lietuvių kalbos komisija rūpinasi kalbos planavimo-norminimo klausimais, o Valstybinė kalbos inspekcija kontroliuoja, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose, įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo.

7 lentelė

Gretinamoji Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos uždavinių ir funkcijų lentelė

Valstybinė lietuvių kalbos komisija:	Valstybinė kalbos inspekcija:
1) sprendžia Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimus; 2) teikia Seimui, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei siūlymus kalbos politikos ir Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo klausimais, teikia Seimui išvadas dėl teisės aktų kalbos; 3) teikia valstybės institucijoms ir įstaigoms išvadas dėl teisės aktų projektų, kuriuose yra nuostatų, reglamentuojančių valstybinės kalbos vartojimą; 4) nustato lietuvių kalbos tvarkybos kryptis, sprendžia lietuvių kalbos norminimo ir kodifikavimo klausimus; 5) vertina ir tvirtina svarbiausius norminamuosius kalbos veikalus (žodynus, žinytus, vadovus, vadovėlius); 6) rūpinasi lietuvių kalbos diegimu į informacijos technologijas; 7) rūpinasi svetimybų keitimu lietuviškais	1) nagrinėja jos įgaliojimų sričiai priskirtas administracinių teisės pažeidimų bylas; 2) pagal savo įgaliojimus nagrinėja skundus ir prašymus; 3) konsultuoja valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų įstaigų kalbos tvarkytojus; 4) imasi priemonių, kad būtų išvengta Valstybinės kalbos įstatymo pažeidimų; 5) informuoja visuomenę apie Kalbos inspekcijos veiklą; 6) atlieka kitas teisės norminiuose aktuose nustatytas funkcijas.

<p>atitikmenimis, tarmių ir etninių vietovardžių išsaugojimu, tvirtina lietuvių, latvių, prūsų ir kitų baltų etninių žemių lietuviškų tradicinių vietovardžių sąrašą ir nustato tradicinių vietovardžių vartojimo Lietuvos Respublikoje tvarką;</p> <p>8) rūpinasi visuomenės kalbos kultūra – kalbos būkle švietimo įstaigose, visuomenės informavimo priemonėse (žiniasklaidoje), leidyboje, mokslo veikloje, viešajame gyvenime ir kitose srityse;</p> <p>9) svarsto visuomenės keliamus svarbius kalbos vartosenos ir norminimo klausimus ir priima dėl jų sprendimus;</p> <p>10) tvirtina Kalbos komisijos pajamų ir išlaidų sąmatą;</p> <p>11) tvirtina Kalbos komisijos sekretoriato nuostatus, jo sandarą ir pareigybių sąrašus;</p> <p>12) nustato bendruosius kalbos tvarkytojų kvalifikacinius reikalavimus</p>	
--	--

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymu (Žin., 1993, Nr. 11-265), Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymu (Žin., 2001, Nr. 111-4027).

Be šių dviejų institucijų kalbos priežiūros funkcijos priskirtos ir trečiajai – savivaldybių kalbos tvarkytojams. Vietos savivaldos įstatymo (Žin., 1994, Nr. 55-1049) 7 straipsnio 13 punktas nurodo, kad valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolė yra viena iš valstybės perduotų savivaldybėms funkcijų. Vietos savivaldos įstatyme teigiama, kad „[s]avivaldybės, įgyvendindamos šias funkcijas, turi įstatymų nustatytą sprendimų priėmimo laisvę. Savivaldybių veiklą įgyvendinant šias funkcijas riboja valstybės institucijų ir (arba) pareigūnų sprendimai“ (5 str. 1 dalis).

16 pav. Kalbos tvarkytojų funkcijų reikšminių žodžių schema

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų pareigybių aprašymais

Savivaldybių kalbos tvarkytojų veiklos pobūdis geriausiai atskleidžiamas jų pareigybių aprašymuose. Pasitelkus „žodžių debesies“ (angl. *word cloud*) metodą buvo atlikta Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų pareigybių aprašymų diskurso analizė. Jos metu iš visų

septynių savivaldybių kalbos tvarkytojų funkcijas aprašančių tekstų išskirta 100 dažniausiai pasikartojančių žodžių (eliminuoti jungtukai ir kiti dažnai pasitaikantys pagalbiniai žodžiai). Iš šių žodžių suformuota žodinė schema (žr. 16 pav.). Schemoje nuo žodžių pasikartojimo dažnio proporcingai priklauso jų dydis: nusakant kalbos tvarkytojų funkcijas dominuojantys žodžiai pavaizduoti didžiausiu šriftu.

Analizuojant schemą matyti, kad reikšmingiausia kalbos tvarkytojų funkcija yra savivaldybės valstybinės kalbos taisyklingumo kontrolė. Kalbos tvarkytojai konsultuoja administracijos darbuotojus, rajono įstaigas, įmones ir gyventojus lietuvių kalbos vartojimo klausimais, prižiūri, kaip laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo ir kitų su valstybinės kalbos vartojimu susijusių nutarimų, savivaldybės teritorijoje prižiūri viešųjų užrašų kalbą, derina viešųjų iškabų reklamų tekstus, rengia administracijos direktoriaus įsakymus, savivaldybės tarybos sprendimų projektus pagal savo kompetenciją ir atlieka kitas panašias funkcijas.

Hipotetiniame valstybinės kalbos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelyje svarbią vietą užima valstybinės kalbos politikos subjektų tarpusavio ryšiai. Kaip savivaldybių kalbos tvarkytojų santykį su kitais valstybinės kalbos politikos subjektais reglamentuoja teisės aktai, atskleidžia 8 lentelės duomenys.

8 lentelė

Savivaldybių kalbos tvarkytojų santykis su kitais valstybinės kalbos politikos subjektais teisės aktuose

Dokumentas	Dokumento ištrauka	Institucija	Sąsaja
Valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas	Konsultuoja valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų įstaigų kalbos tvarkytojus	VKI	Konsultavimas
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas	Kalbos komisija dirba bendradarbiaudama su <...> valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų kalbos tvarkytojais...	VLKK	Bendradarbiavimas
Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuostatai	Nustato bendruosius kalbos tvarkytojų kvalifikacinius reikalavimus	VLKK	Kvalifikaciniai reikalavimai
Atsiskaitymo už valstybės perduotos savivaldybės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos atlikimą ir gautas lėšas tvarkos aprašas	Savivaldybių administracijos valstybės perduotos funkcijos atlikimo metines ataskaitas Inspekcijai pateikia po ataskaitinių metų iki kiekvienų metų sausio 10 d., ketvirtines ataskaitas – pasibaigus ataskaitiniam ketvirčiui iki kito mėnesio 8 dienos. Ataskaitos sudaromos pagal paskutinės ataskaitinio laikotarpio dienos duomenis.	VKI	Atskaitomybė

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Savivaldybių kalbos tvarkytojų santykiai su kitais valstybinės kalbos politikos subjektais fragmentiškai minimi 4 teisės aktuose. Su Valstybine lietuvių kalbos komisija savivaldybių kalbos tvarkytojus sieja bendradarbiavimas, taip pat Kalbos komisija rengia bendruosius kalbos tvarkytojų kvalifikacinius reikalavimus. Jie pavirtinti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. N-9(98). Reikalavimai numato savivaldybių kalbos tvarkytojams būtiną išsilavinimą, būtinas teises žinias ir gebėjimus, susijusius su kalbos tvarkytojo pareigų vykdymu

(Kalbos tvarkytojų bendrųjų kvalifikacinių reikalavimų aprašas pateikiamas darbo prieduose, žr. 8 priedą).

Kalbos tvarkytojų ir Valstybinės kalbos inspekcijos santykis apibrėžiamas per konsultavimą, atstovavimą ir atskaitomybę. Kalbos inspekcija turi konsultuoti savivaldybių kalbos tvarkytojus. Savivaldybių kalbos tvarkytojai du kartus per metus privalo teikti Inspekcijai savo veiklos ataskaitas pildydami Inspekcijos viršininko įsakymu nustatytą formą (žr. 9 priedą).

Atlikta analizė rodo, kad savivaldybių kalbos tvarkytojų ir valstybinės kalbos politikos subjektų santykiai reglamentuojami gana fragmentiškai. Šių institucijų santykių nuosekliai ir iš esmės neaprašo nei vienas teisės aktas, matomi tik pavieniai bandymai nustatyti sąveikos formas.

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse teisinės bazės analizė leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra suformuoti pakankamai tvirti valstybinės kalbos politikos pagrindai, įgalinantys valstybinės lietuvių kalbos funkcionavimą visose viešojo gyvenimo srityse. Vertinant valstybinės kalbos politiką strateginio valdymo aspektu, reglamentavimo taip pat nestinga – valstybinės kalbos politikos vystymosi kryptys valstybiniuose planavimo dokumentuose nubrėžiamos aiškiai ir deri su Pažangos strategijoje identifikuotomis valstybinės kalbos vystymosi kryptimis. Teisinio reglamentavimo spragos jaučiamos kalbant apie savivaldybių kalbos tvarkytojų ir kitų valstybinės kalbos politikos subjektų santykių reglamentavimą – jis nėra išsamus ir nuoseklus, pasižymi fragmentiškumu ir neišbaigtumu.

3.2. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė

Iš Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų šių metų spalio 17–24 d. buvo imti interviu valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybėse tema. Atlikus kokybinę interviu duomenų analizę buvo sudarytos duomenų matricos. Išskirtos 4 pagrindinės temos:

- valstybinės kalbos būklė savivaldybėje;
- veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką;
- sąveika su valstybinės kalbos politiką vykdančiomis institucijomis;
- nuomonė apie galimą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformą.

Pirmosios trys temos koreliuoja su valstybinės kalbos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu hipotetinio modelio teminiais-struktūriniais blokais. Valstybinės kalbos būklės savivaldybėje tema atsako į „Įgyvendinimo rezultatų“ bloko klausimus, veiklos įgyvendinant valstybinės kalbos politiką tema atsako į „Funkcijos realizacijos“ bloko klausimus, sąveikos su valstybinės kalbos politiką įgyvendinančiomis institucijomis tema atsako į „Bendradarbiavimo ir atskaitomybės“ bloko klausimus. Paskutinė tema skirta atskleisti kalbos tvarkytojų požiūrį į centrinių valstybinės kalbos politikos subjektų gvildenamą šios politikos srities reformos galimybę: valstybės perduotą

savivaldybėms valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkciją perleisti Valstybinės kalbos inspekcijos padaliniams.

3.2.1. Valstybinės kalbos būklė savivaldybėje

Viešajame diskurse valstybinės kalbos politika Lietuvoje dažniausiai siejama su Vilniaus rajono aktualijomis ir tautinių mažumų kalbų teisėmis, bet tai tik viena iš šios srities problemų, kuri aktuali tik nedidelei Lietuvos regionų daliai. Kokia valstybinės kalbos situacija yra nuo šalies sostinės nutolusiose Šiaulių apskrities savivaldybėse, geriausiai žino ir gali pasakyti tik patys kalbos tvarkytojai.

Esama padėtis

Paprašyti įvertinti savo kontroliuojamų savivaldybių kalbinės aplinkos būklę, informantai I2 ir I3 ją apibūdino kaip „*prastoką*“ ir teigė, kad „*klaidų daroma nemažai: vieniems sunkiau sekasi rašyti, kitiems skryba, o treči nesusitvarko su stiliumi, gramatinėmis klaidomis*“ (I2). Informantas I3 neslėpė, kad retai tenka pamatyti paties rajono kalbinę situaciją, darbo specifika jį verčia daugiau laiko praleisti savivaldybės administracijoje, bet tenykštė situacija taip pat apibūdinama neigiamai: „*Mažai susiduriu apskritai su rajonu. Ne tiek daug tenka važinėti ir tikrinti. Daugiau laiko tenka praleisti savivaldybėje ir su tuo susidurti kiekvieną dieną. Žmonės daro tikrai daug klaidų.*“

Kaip anksčiau minėta, svarbi valstybinės kalbos politikos problemų lauko dalis – kitakalbystės problema. Ši problema ne tik valstybės, bet ir pasaulio mastu nulemta vis labiau globalėjančios visuomenės. Informantai I4 ir I5 džiaugiasi, kad jiems, priešingai nei kolegoms iš kitų rajonų, ši problema nėra aktuali ir tai iš dalies palengvina darbą: „*sudėtingų situacijų nėra, nes nėra kitakalbystės*“ (I4), „*Situacija nebloga. Nėra didelės kitų kalbų įtakos. Labai didelės kontrolės vykdyti nėra reikalo. Tiesiog kartas nuo karto pereinu pagrindines gatves, pasižiūriu iškabų taisyklingumą*“ (I5).

Problemos

Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų buvo teirautasi, su kokiomis problemomis / kliūtimis jie susiduria įgyvendindami valstybinės kalbos politiką savo savivaldybėse. 17 pav. schematiškai pavaizduotas savivaldybių kalbos tvarkytojams kylančių problemų laukas.

Fenomenas, su kuriuo kasdieniame darbe tenka susidurti ne vienam iš informantų, tai žemas visuomenės raštingumo lygis: „*Jei laikraštyje rašė beraščiai žurnalistai, tai ir rašo, nes neturi redaktoriaus*“ (I5). Šią problemą lydi žmonių nenoras keistis, mokytis ir nebedaryti klaidų. Informantas I3 teigė, kad jam „*nelabai pavyksta išmokyti, kad tos klaidos nesikartotų vėl ir vėl. Yra žmonių, kurie rimtai atsižvelgia į duotas pastabas ir daugiau tų pačių klaidų nebekartoja, bet yra ir tokių, kurie tiesiog kartoja tas pačias klaidas. Nežinau, kaip tai paaiškinti: ar jie nenori mokytis, ar neturi laiko, ar iš principo. Nežinau.*“

17 pav. Savivaldybių kalbos tvarkytojų problemos įgyvendinant valstybinės kalbos politiką
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal interviu duomenis

Iš atliktos kalbos tvarkytojų pareigybių aprašymų analizės (žr. 3.1 skyrių) paaiškėjo, kad viena iš kalbos tvarkytojo pareigų – savivaldybės viešųjų užrašų priežiūra. Interviu duomenys parodė, kad ši sritis kelia pakankamai problemų: „*Niekaip nesusitvarkome su viešaisiais užrašais, su reklama*“ (I4), „*Nelabai yra lankstinukų, kuriuose nebūtų nė vienos klaidos. Kartais tai tiesiog smulkmenos, tas pats kompiuterinis raštingumas*“ (I3).

Vienas iš sunkumų, trukdančių tinkamai prižiūrėti viešuosius užrašus, pasak informanto I5, yra laiko stygius vaikščioti gatvėmis ir tikrinti reklamas: „*Yra sudėtinga išeiti į įstaigas ir į gatves, nes nėra tam laiko*“ (I5). Kitas sunkumas – reglamentavimo stygius. Kalbos tvarkytojams trūksta teisinio pagrindo, kuriuo būtų galima remtis tam tikrais su reklamos tikrinimu susijusiais atvejais: „*Atsiranda sunkumų kalbant apie ant stiklų priklijuotą reklamą: kontroliuoti ar nekontroliuoti ją, kiek ją kontroliuoti. Labai trūksta reglamentavimo, nes kyla neaiškumų. Yra buvęs kuriozas: ant stiklo kabėjo reklama, bet kadangi ji buvo užklijuota iš vidaus, teismas nusprendė, kad tai vidinė reklama. Bet transliacija tai į išorę?!*“ (I4).

Probleminę valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės situaciją savivaldybėse abstrakčiau įvertino informantas I1. Jo teigimu, valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldybėse nėra organiškai valstybės mastu vykdomos politikos elementas: „*Vykdamas VKI planus ir Savivaldybės vadovų užduotis, koncentruojamasi tik į konkrečios funkcijos atlikimą, o ne į globalius valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo klausimus.*“ Tai rodo, kad hipotetiniame modelyje pažymėta centrinių valstybinės kalbos politikos subjektų pasidalinta vizija, savivaldybių subjektų nepasiekia. Informantas I1 pažymi, kad problemas padėtų spręsti finansavimo tvarkos pokyčiai: „*Finansavimas, kuris visiškai užtikrintų ne tik kalbos kontrolės funkcijos vykdymą, bet būtų skirtas ir savivaldybės dokumentų redaktoriaus etatui išlaikyti.*“

Ryšys su bendruomene

Kalbos tvarkytojų darbo specifika pasižymi tuo, kad būtina palaikyti ryšį su savivaldybės bendruomene, nes tai terpė, kurioje funkcionuoja kalba. Hipotetiniame modelyje numatoma, kad iš

kalbinėje (kultūrinėje) savivaldybės aplinkoje gyvenančių žmonių kalbos tvarkytojai, atlikę savo darbą, sulaukia grįžtamojo ryšio.

Kalbinti Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai stengiasi tą ryšį išlaikyti. Informantas I3 pastebi, kad norint sukurti ryšius su bendruomene būtina tam tikra **prieiga prie žmonių**, t. y. kalbos tvarkytojas privalo prisiimti draugo, konsultanto, o ne griežto kalbos prižiūrėtojo rolę: „*Aš esu labiau už prevenciją ir draugišką bendradarbiavimą, nei už grasinimą ar ėjimą per prievartą*“, „*Atsiunčia raštą, kad pasitaisė klaidas, ir dar tame rašte randu klaidų, tai tada rašau elektroniniu paštu, kad „pastebėjome klaidelę, gal galėtumėte pasitaisyti...“*, kad nebūtų labai oficialu.“ Apie ryšį per konsultavimą kalba ir informantas I2, kuriam žmonės „*drąsiai skambina ir konsultuojasi įvairiais kalbos vartojimo klausimais.*“

Kitas būdas sulaukti grįžtamojo ryšio iš bendruomenės – tai gauti jų **skundų dėl valstybinės kalbos taisyklingumo**. Vienintelis informantas I3 teigė skundų ar atsiliepimų nesulaukiantis. Informantai I1, I4, I5 minėjo, nors ir retai, bet sulaukiantys skundų iš gyventojų: „*Skundų būna labai retai*“ (I4), „*Žmonės reaguoja*“ (I5). Kaip pagrindinis skundų objektas išskiriami viešieji užrašai: „*Dažniausiai reiškiamas nepasitenkinimas dėl užsienio kalbos viešuosiuose užrašuose*“ (I1), „*Kartais ateina, pasiskundžia dėl viešųjų užrašų, dėl interneto svetainės*“ (I4). Informantas I5 išskyrė situaciją, kai skundai dėl viešųjų užrašų nebuvo pateikti tiesiogiai kalbos tvarkytojui, bet pavišinti žiniasklaidos priemonėmis: „*Vieną kartą gyvenime „Šiaulių kraštas“ yra išspausdinęs straipsnelį, kad vienoje iškaboje trūko kablelio. Matyt, kad neturėjo, ką rašyti, ar labai krito į akis. Nufotografavo tą iškabą ir klausė, kur kalbos tvarkytoja. Kalbos tvarkytoja iš karto atsirado ir parašė raštą įstaigai, kad užsidėtų kablelį, kur reikia. Taip ir padarė.*“

Taigi, kaip ir pažymima hipotetiniame modelyje, grįžtamasis ryšys su savivaldybių bendruomene egzistuoja. Galima išskirti dvi jo pakraipas: konsultavimas ir skundų sprendimas. Pirmajai iš jų reikalinga atitinkama kalbos tvarkytojo prieiga prie žmonių, kuri sukurtų pasitikėjimą juo, eliminuotų barjerus, distanciją ir baimę klausti, jei ko nors nežinai. Abi ryšio pakraipos yra sveikintinos, nes rodo savivaldybių bendruomenių suinteresuotumą valstybine kalba.

Pokyčiai

Kalbinė (kultūrinė) aplinka savivaldybėje – tai tiesioginis kalbos tvarkytojo darbo objektas, o jos pokytis – darbo rezultatas. Kalbos tvarkytojai buvo paprašyti įvardyti, kokių pokyčių savivaldybės kalbinėje aplinkoje per savo darbo metus pasiekė.

Nepaisant ilgesnio ar trumpesnio informantų darbo stažo, visi jie pasiekė tam tikrą teigiamą valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo pokyčių. Apskritai **padidėjusį žmonių raštingumą** pastebi informantas I5: „*patikrinimai duoda naudos, nes žmonės pasidarė raštingesni, suteikėme daugiau žinių. Jei yra žmonių, kurie atėję po vidurinės mokyklos, kaip rašė, taip ir rašo, gavę vieną, antrą, trečią mano raštą, žiūri, kad reikia pasitaisyti*“. Informantai I2, I3, I4 pastebėjo, kad jų

veikla davė naudos savivaldybės administracijos, jos padalinių ir įstaigų raštvedybai: „*Rajono seniūnijos, savivaldybės įstaigos ir įmonės buvo supažindintos su Dokumentų rengimo taisyklėmis*“ (I2), „*Yra pokytis dėl dokumentų rengimo, dėl siunčiamų raštų*“ (I3), „*Seniūnijų kalba keičiasi. Ten, kur patikrinta, matosi, kad pasikeitė*“ (I4).

Pokyčių viešųjų užrašų priežiūros srityje pasiekė informantas I4. Pradėjęs dirbti savivaldybėje kalbos tvarkytoju drauge su architektais inicijavo visų savivaldybės išorinių reklamų inventorizaciją, po kurios žmonės į reklamos derinimą ėmė žiūrėti atidžiau: „*Labai ryškus pokytis – reklama. Po inventorizacijos pasikeitė kiekiai. Per metus vietoj 12–15 užrašų atsirado 100.*“

Informantas II pasirūpino **teisiniu pagrindu**, kuris padeda vykdyti valstybinės kalbos priežiūrą: „*Savivaldybės teisės aktuose įteisinti reikalavimai, kurie padeda prevenciškai kontroliuoti tam tikras viešosios kalbos vartojimo sritis.*“

Geroji patirtis

Gerosios patirties sklaida svarbi siekiant ieškoti valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybėse tobulinimo krypčių, deja, pasidalinti gerąja patirtimi galėjo ne visi informantai.

Informantas II patvirtino anksčiau išreikštą mintį, kad siekiant užmegzti ryšį su kalbos vartotojais ir taip sėkmingiau vykdyti savo funkcijas kalbos tvarkytojui būtina rasti **tinkamą prieigą prie žmonių**. Informanto II teigimu, „*geranoriškumas ir empatija vykdant kalbos kontrolės funkciją ir bendraujant su kalbos vartotojais*“ yra jo sėkmingo darbo pagrindas.

Informantas I5 nurodo, kad jam vykdyti valstybinės kalbos kontrolės funkciją padeda **prevencinė veikla**, t. y. klaidos taisomos dar prieš joms patenkant į viešumą. Tokiu būdu sutaupomi kalbos vartotojų piniginiai ir laiko ištekliai, nes nereikia taisyti jau išplatintos reklamos, lankstinuko su klaidomis ar pan. Informanto teigimu, pačiam kalbos tvarkytojui nuo to tik padaugėja darbo, bet rezultatas pateisina sugaištą laiką: „*Labai gerai jas [iškabas, plakatus, kultūros centro renginių afišas] suderinti iš anksto, nereikia po to raštų rašyti. Žmonės pamato savo klaidas ir jų nebedaro. Prevencinis darbas yra labai gerai.*“

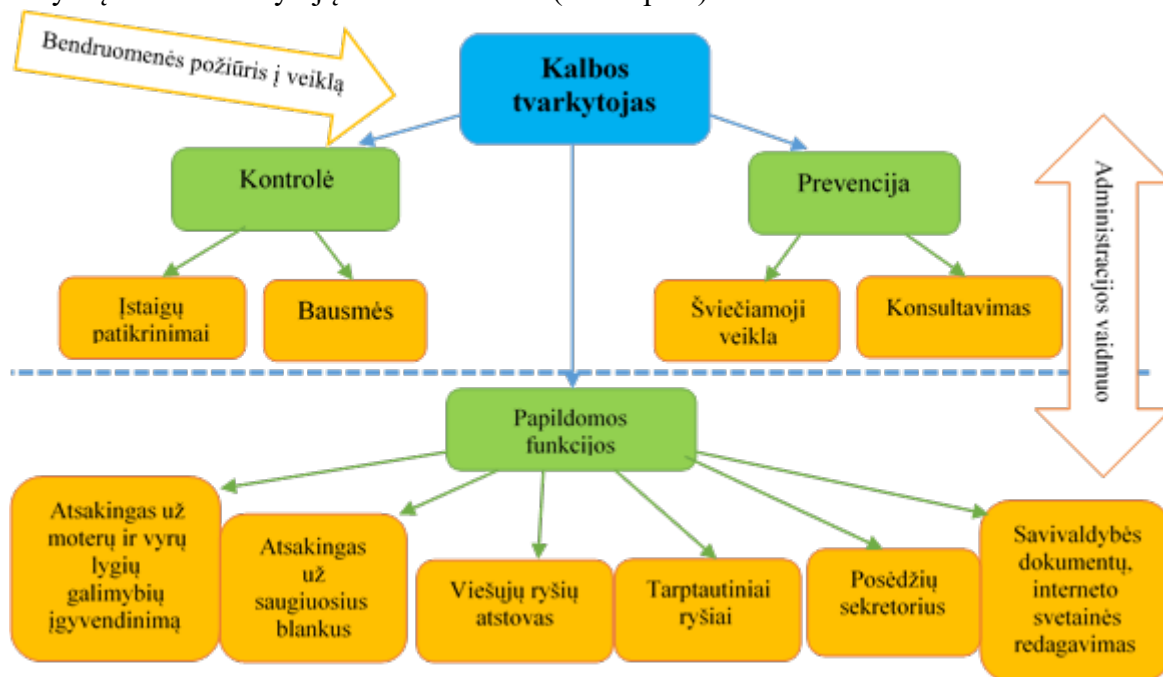
Dar vienas būdas siekti efektyvesnio funkcijos atlikimo – tai **alternatyvių informacijos sklaidos būdų paieška**. Informantas I3 dalijosi patirtimi, kaip sėkmingai rado būdą skleisti naudingą informaciją apie kalbą savivaldybės administracijos darbuotojams: „*Savivaldybės svetainėje yra valstybinės kalbos skyrelis, bet pastebėjau, kad niekas jo neskaito ir labai mažai kas žino apie jį. Jei mes su skyriaus vedėja bendradarbiaudamos parašome kokią nors atmintinę, tai parašome tarnybinį pranešimą, išsiunčiame susipažinti skyrių vedėjams, kad jie išplatintų skyrių darbuotojams.*“

Informantų pateikti duomenys apie valstybinės kalbos būklę Šiaulių apskrities savivaldybėse apibūdina valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu rezultatus. Interviu duomenų analizė parodė, kad čia kalbos tvarkytojų darbas yra reikalingas, dalies visuomenės

raštingumo lygis dar gana žemas ir ši problema ypač atsiskleidžia per klaidas daromas viešuosiuose užrašuose. Atlikdami savo funkcijas kalbos tvarkytojai pastebi teigiamų savivaldybių kalbinės (kultūrinės) aplinkos pokyčių, kurie prasideda nuo pačių savivaldybių administracijų raštų kalbos. Informantų pateikti duomenys patvirtina hipotetinio modelio prielaidą, kad tarp savivaldybių kalbos tvarkytojų ir kalbinės bendruomenės egzistuoja grįžtamasis ryšys.

3.2.2. Veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką

Kasdienė veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką parodo, kaip praktikoje realizuojama valstybės savivaldybėms perduota valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcija. Atlikus Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizę buvo sudaryta savivaldybių kalbos tvarkytojų veiklos schema (žr. 18 pav.).

18 pav. Savivaldybių kalbos tvarkytojų veikla
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal interviu duomenis

Kontrolė

Pagrindinė kalbos tvarkytojų veiklos sritis įgyvendinant valstybinės kalbos politiką yra įvardijama kaip kontrolė. Šis funkcijos pavadinimas atsispindi ir Vietos savivaldos įstatyme, ir Valstybinės kalbos įstatyme. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė atskleidė dvi kalbos tvarkytojų vykdomos kontrolės pakraipas: įstaigų patikrinimus ir bausmes už valstybinės kalbos normų pažeidimus.

Visi kalbinti informantai teigė, kad valstybinės kalbos kontrolę vykdo lankydamiesi ir tikrindami įstaigas ir organizacijas: „Lankausi įstaigose, įmonėse, tikrinu dokumentus, pastebėtas klaidas iš karto aptariu su specialistais, rengiančiais dokumentus“ (I2), „Daugiausia tikrinu įstaigas. Patikrinus dokumentus, pasitaiko raštų ne lietuvių kalba, bet daugiau nieko ypatingo. Kadangi vykdau kontrolės funkciją, kitokio pobūdžio kontakto nepalaikau: arba aš tikrinu, arba su manim konsultuojasi“ (I4).

Įstaigų patikrinimai vykdomi pagal iš anksto parengtą, su administracijos direktoriumi suderintą planą: „*Įmones, įstaigas ir organizacijas tikrinu pagal planą – po penkias per metus*“ (I5). Patikrinimų planai yra rengiami pagal Valstybinės kalbos inspekcijos pateiktus metodinius nurodymus, kiek pagal savivaldybės dydį objektų per metus turėtų būti patikrinama. Toks kiekybinis veiklos matavimas ne visiems informantams yra priimtinas: „*Be to daugiausiai keblumų sudaro įstaigų tikrinimas [...] Ir konkretaus skaičiaus nurodymas plane (pvz., turiu per metus patikrinti 11 įstaigų): savivaldybė maža, o savivaldybės įstaigų įmonių ne tiek ir daug. Pernai patikrinau visų švietimo įstaigų ir kt. interneto svetaines. Šiais metais peržiūrėjau tų, kuriose buvo pastebėta nemažai klaidų. Tai kitais metais vėl iš naujo tikrinti?*“

Išryškėjo tendencija, kad kalbos tvarkytojams paprasčiau savo veiklą vykdyti viešojo sektoriaus įstaigose ir organizacijose. Savivaldybės įmonės ir įstaigos, kultūros namai, bibliotekos priima juos geranoriškai: „*Jie priima geriau, nes žino, kad ateisiu iš savivaldybės, nenurodėsiu, gražiai pasakysiu*“ (I3). Privataus sektoriaus įstaigos, priešingai, nėra linkusius bendradarbiauti įgyvendinant kalbos politiką. Informantas I3 išreiškė net baimę eiti tikrinti privačių įstaigų.

Valstybinės kalbos kontrolė gali būti vykdoma ir bausmių principu. Iki 2017 m. sausio 1 d. galiojęs Administracinių teisės pažeidimų kodeksas suteikė kalbos tvarkytojams teisę Valstybinės kalbos inspekcijos vardu rašyti administracinės teisės pažeidimų protokolus. Informantai šią galimybę vertina skeptiškai ir teigia, kad dar nėra tekę surašyti protokolo. Informantai I2 ir I5 teigė: „*Kategoriškai pasisakau prieš baudimą. Aš ir dabar dažnai akcentuoju, kad atvykstu į įstaigą kaip patarėja kalbos klausimais, kurios galima drąsiai klausti ir nesigėdyti, kad ne visada sekasi rašyti*“ (I2), „*bausti nesinori, nesinori verslo žlugdyti. Geriau, kad būtų dirbama prevenciškai, o ne bausti įvykus faktui*“ (I5). Taigi, bausmės kalbos tvarkytojams yra priemonė, kurios būtų imamasi tik kraštutiniu atveju, kai kitaip išspręsti problemos neįmanoma.

Prevenција

Iš pačių kalbos tvarkytojų pateikiamos informacijos apie jų veiklą išryškėjo prevencinės veiklos kategorija: „*visa orientacija turėtų būti į prevenciją, ne į baudimą. Taip turėtų būti*“ (I4). Informantai šiai kategorijai priskiria konsultacinę ir įvairią šviečiamąją veiklą.

Konsultacijos vyksta tiek susitikus akis į akį su interesantais, tiek bendraujant telefonu ar elektroniniu paštu: „*Susitinkame, bendraujame elektroniniu paštu, telefonu*“ (I1), „*Bendrauju ir telefonu, ir elektroniniu paštu, ir pati nuvykstu į vietą arba pas mane į kabinetą ateina su konkrečiu prašymu perskaityti ir ištaisyti tekstus, padėkas ir pan.*“ (I2). Tokį veiklos pobūdį patvirtina ir kiti informantai.

Informantas I5 į konsultacinę veiklą įtraukia ir plakatų, afišų, skelbimų projektų taisymą. Informantas I3 mini atmintinių rengimą. Tokia prevencinė veikla, pastarojo informanto nuomone, priartina kalbos tvarkytoją prie žmogaus: „*Stengiuosi dirbti prevenciškai [...] elgtis draugiškiau. Ne*

bausti, o patarti, pakonsultuoti. Aš manau, kad kalbos tvarkytojas yra arčiau žmogaus, kiek tai įmanoma.“ Kaip opozicija „draugiškam“ kalbos tvarkytojui iškeliami Valstybinės kalbos inspekcijos institucija.

Kalbinė šviečiamoji veikla turi įvairių raiškos būdų: tai kalbos populiarinimui skirti renginiai, seminarai savivaldybės įstaigų darbuotojams, taip pat ir publikacijos regioninėje spaudoje. Šiai veiklai ne visi informantai randa laiko.

Informantai I2 ir I3 teigė prisidedą prie Nacionalinio diktanto organizavimo savo rajone, taip pat paminėtos ir Gimtosios kalbos dienos. Informantas I4 nuo panašaus pobūdžio kalbos populiarinimo veiklos atsiribojo: *„Aš tuo klausimu nieko nedarau, persiunčiu informaciją mokykloms, Švietimo skyriui. [...] visų tų renginukų nenoriu ir nereikia.*“ Ši pozicija buvo grindžiama tuo, kad tai nėra kalbos tvarkytojo darbas ir jis prisiima tik kuruojančio asmens rolę.

Su kalbos vartojimu ir raštvedyba susijusius seminarus yra tekę organizuoti informantams I3 ir I4: *„Viešosios bibliotekos direktorė buvo prašiusi parengti pristatomąją medžiagą, trumpą seminarą jų pasitarimo, kur buvo suvažiavę atstovai iš visų jų padalinių, metu [...] Dabar to paties prašė Kultūros skyriaus vedėjas“* (I3), *„Seminarus, paskaitas mokytojams esu daręs. Bibliotekų darbuotojams seminarus dariau du ar tris kartus [...] Esu kelis kartus seniūnams daręs seminarus, bet daugiau dėl dokumentų rengimo, ne dėl kalbos“* (I4). Šiuo klausimu kalbos tvarkytojai neturėjo vieningos pozicijos: vieni išreiškė intencijas seminarus organizuoti reguliariai, bet abejojo jų teikiama nauda, o kiti, priešingai, teigė to nedarantys dėl laiko stokos. Iš informantų atsakymų taip pat išryškėjo pagrindinės kalbos klausimais suinteresuotų asmenų grupės savivaldybėse: bibliotekų, kultūros namų, seniūnijų darbuotojai.

Žiniasklaidos teikiama prieiga prie savivaldybės gyventojų naudojasi ne visi Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojai. Informantas I4 teigė, kad kalbos klausimais į spaudą rašo: *„Mūsų rajone yra du laikraščiai, tai į vieną ar į kitą parašau. Esame taręsi dėl to“*. Vis dėlto paliudijo, kad dėl kūrybinio darbo pobūdžio reguliariai skelbti publikacijų nepavyksta. Planų bendradarbiauti su žiniasklaida turi ir informantas I3: *„Ateityje planuoju kažkaip bendradarbiauti, bet dar nepasitaikė progos apie ką nors parašyti.“* Tai, kad su laikraščių redakcijomis buvo tartasi dėl publikacijų, rodo žiniasklaidos suinteresuotumą bendradarbiauti įgyvendinant valstybinės kalbos politiką. Tokią informacijos sklaidą skatina ir Valstybinė kalbos inspekcija: *„Inspekcija taip pat prašo, kad rašytume į spaudą“* (I4).

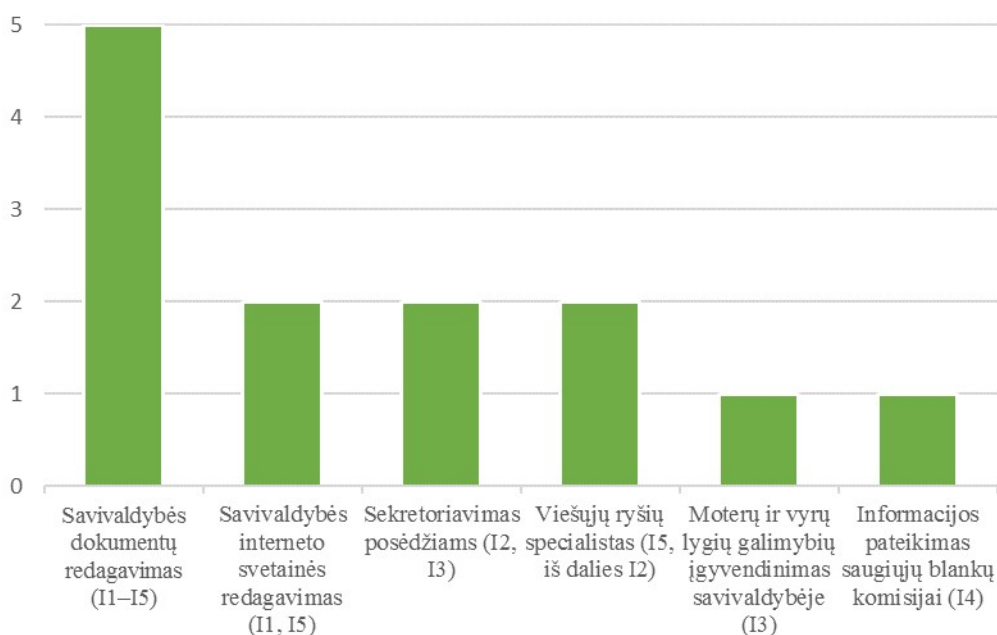
Kalbos tvarkytojų pateiktų duomenų apie jų veiklą analizė leido patikrinti hipotetiniame modelyje numatytas kalbos tvarkytojų vykdomos veiklos sąsajas su viešojo ir privataus sektoriaus įstaigomis ir organizacijomis bei žiniasklaida. Galima teigti, kad daugiausia kontaktų kalbos tvarkytojai palaiko su viešojo sektoriaus įstaigomis, kuriose vykdo planinius patikrinimus. Atskirai minėtinos kultūrinio proceso dalyvės – bibliotekos ir kultūros įstaigos, kurios suinteresuotos kalbos

tvarkytojo teikiama neatlygintina nauda: darbuotojams skirtais seminarais kalbos vartojimo ir raštvedybos klausimais. Dalis kalbos tvarkytojų palaiko ryšius su žiniasklaida, bet ši niša dar nėra visiškai išnaudota.

Papildomos funkcijos

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformos šalininkai savo pozicijas viešajame diskurse grindžia teigdami, kad savivaldybių kalbos tvarkytojai už valstybės jų atlyginimams skiriamas lėšas vykdo ne valstybinės kalbos kontrolę, o savivaldybių administracijų direktorių jiems pavestas visai kito pobūdžio funkcijas. Šio teiginio teisingumas ar neteisingumas magistro darbe nebus kvestionuojamas, bet su Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojais atlikto interviu duomenys patvirtino tai, kad visi informantai be valstybinės kalbos kontrolės darbe turi ir kitokio pobūdžio funkcijų (žr. 19 pav.), kurios magistro darbe apibendrintai įvardijamos kaip papildomos funkcijos.

Skiriasi papildomų funkcijų, priskirtų kalbos tvarkytojams, kiekiai ir apimtys. Remiantis Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų pateiktais interviu duomenimis, 19 pav. parodyta, kokios papildomos funkcijos, keliems informantams yra priskirtos.

19 pav. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų papildomų funkcijų pasiskirstymas ir dažnumas
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis interviu duomenimis

Visi penki informantai teigė esantys atsakingi už savivaldybės dokumentų redagavimą: „Tenka taisyti Tarybos sprendimus, įsakymus“ (I5), „Gaila tik, kad apie didžiausią ir daugiausiai laiko atimantį darbą – savivaldybės dokumentų redagavimą – ataskaitoje nereikia rašyti“ (I2), „Derinu įsakymus, Tarybos sprendimus, dabar dar ir sutartis, siunčiamus raštus. Stengiuosi labai kovoti su tuo, bet nelabai išeina. Į pareigybės aprašymą tai nėra įrašyta, bet yra pažymėti papildomi darbai“ (I3). Reikia pažymėti, kad magistro darbo autorė būdama kalbos tvarkytoja

savivaldybės dokumentų redagavimo funkcijos nevykdo, už tai savivaldybės administracijoje yra atsakingas kitas asmuo.

Informantai I1 ir I5 taip pat prižiūri kalbos taisyklingumą savivaldybės interneto svetainėje, I2 ir I3 sekretoriauja komisijų, tarybos komitetų posėdžiuose. Informantas I5 lygiagrečiai kalbos tvarkytojo pareigoms vykdo ir viešųjų ryšių specialisto funkcijas, palaiko tarptautinius ryšius, I2 taip pat susijęs su viešaisiais ryšiais – pavaduoja viešųjų ryšių specialistą jo atostogų ar ligos metu. Dar dvi sritys, kurias paminėjo informantai I3 ir I4 – moterų ir vyrų lygių galimybių įgyvendinimas savivaldybėje ir informacijos pateikimas saugiųjų blankų komisijai.

Reikia pastebėti, kad nepaisant plataus funkcijų spektro, daugumos jų įgyvendinimui parankus filologinis kalbos tvarkytojų išsilavinimas ir reikalingos geros valstybinės kalbos žinios, todėl galima teigti, kad vykdomos papildomos funkcijos yra suderinamos su kalbos tvarkytojo darbu.

Bendruomenės požiūris į veiklą

Siekiant visapusiškai atskleisti kalbos tvarkytojo darbo specifiką įgyvendinant valstybinės kalbos politiką nagrinėtinas ir iš bendruomenės kylantis atsakas į kalbos tvarkytojo veiklą. Analizuojant kalbos tvarkytojų interviu duomenis atsiskleidė skirtingos jų patirtys, liudijančios heterogenišką savivaldybės bendruomenės narių požiūrį į kalbos tvarkytojo atliekamą darbą (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Bendruomenės požiūris į kalbos tvarkytojo veiklą

Infor- mantai	Bendruomenės požiūris į veiklą		
	Neigiamas	Nekreipia dėmesio	Teigiamas
I1			<i>Kartais stebisi, bet dažniausiai reaguoja pozityviai.</i>
I2	<i>Mano darbo pradžioje iš vienos bendruomenės sulaukiau atsakymo, kad kišuos ne į savo reikalus, o savivaldybė vaidina, kad yra „kalbos lopšys“, ir nedirba rimtų darbų (tikrinau interneto puslapį). Kartais nepatenkinti būna asmenys, atėję suderinti išorinės reklamos teksto: iškaba būna pagaminta, o aš atrandau klaidų ir sakau, kad nederinsiu, tokiu atveju pyksta, kad tiek pinigų sumokėjo, o aš nederinu.</i>		<i>Kol kas priima geranoriškai, nes turi klausimų ir džiaugiasi, kad į juos atsakau.</i>
I3		<i>Nėra žmonių iniciatyvos, gal jie tiesiog nekreipia dėmesio. Čia mes, kurie dirbame šioje srityje, matome, kur kokios klaidos, o žmonės, kurie dirba visai kitoje srityje, nekreipia į tai dėmesio. Nenoriu būti kategoriška, bet, manau, galbūt žmonės ir</i>	<i>Yra žmonių grupė, kurie domisi tuo – mokytojai, kultūros darbuotojai.</i>

		<i>nežiūri į valstybinę kalbą kaip į labai svarbų dalyką.</i>	
I4	<i>Esu tikrines vieną įstaigą dėl reklamos. Man pasakė: „Kai jau 10 metų padirbsi, tada ateik“. Bet mes radome būdų, kaip su juo susitvarkyti, ir su seniūnija ejom, susitvarkėm, susidėliojom. Dabar kai jau 14 metų dirbu, galiu drąsiai pas jį eiti.</i>		<i>Nesulaukiu priešiškos reakcijos. Kartais paabejoja, ar to tikrai reikia.</i>
I5	<i>Kažkada buvau į Lietuvos pašta nuėjusi, tai labai keistai sureagavo, nesuprato, kas aš tokia ir ko noriu.</i>		<i>Vieni labai geranoriškai sureaguoja ir tuoj pat pasitaiso, kiti metų metais nieko nedaro. Nemanau, kad tai yra koks nors nusikaltimas.</i>

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis interviu duomenimis

Iš lentelėje pateiktų informantų atsakymų, matyti, kad ryškesnės, labiau įsiminusios patirtys yra susijusios su neigiama bendruomenės reakcija į kalbos tvarkytojų darbą: atliekamus įstaigų patikrinimus, reklamos derinimą ir pan. Tai tokios reakcijos kaip **pasipiktinimas** („*kišuosi ne į savo reikalus, o savivaldybė vaidina, kad yra „kalbos lopšys“*“ (I2), **skepticizmas** („*Kai jau 10 metų padirbsi, tada ateik*“ (I4), **nesupratimas** („*nesuprato, kas aš tokia ir ko noriu*“ (I5).

Teigiamos bendruomenės narių reakcijos yra sulaukę visi kalbinti Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai, tik jas apibūdina lakoniškiau. Tai tokios reakcijos kaip **geranoriškumas, pozityvi reakcija, susidomėjimas**.

Tik vienas informantas pastebėjo, kad bendruomenė yra abejinga jo veiklai ir valstybinei kalbai apskritai: „*Nenoriu būti kategoriška, bet, manau, galbūt žmonės ir nežiūri į valstybinę kalbą kaip į labai svarbų dalyką*“ (I3).

Administracijos vaidmuo

Hipotetiniame modelyje numatyta savivaldybių kalbos tvarkytojų sąveika su savivaldybių administracijomis iš dalies atskleista per anksčiau atliktą papildomų funkcijų analizę: kalbos tvarkytojo darbdavys yra administracijos direktorius, kuris ir numato, kokias dar papildomas funkcijas vykdys valstybės tarnautojas, atliekantis valstybinės kalbos kontrolės funkciją. Kita šių subjektų sąveikos dalis – tai savivaldybės administracijos nuostatos ir veiksmai darant įtaką valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui savivaldybės teritorijoje ir kalbos tvarkytojo vaidmuo administracijos veikloje.

Iš interviu su Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojais duomenų išryškėjo trys šios sąveikos tipai: **abejingumas vykdomai veiklai, pagalba ir konsultavimas**.

Du informantai išsakė nuomonę, kad savivaldybių administracijų, kuriose jie dirba, vadovai į valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą nežiūri kaip į dėmesio vertą sritį, yra jai abejingi: „*Administracija nesidomi, bet netrukdo*“ (I1), „*Nesikiša ir palieka man pačiai viską organizuoti*“ (I5). Administracijai, kurioje dirba informantas I5 svarbu, kad būtų atlikti formalūs dalykai ir savivaldybė atsiskaitytų už pavestą jai funkciją: „*Džiaugiasi, kad yra užpildomos ataskaitos.*“

Nepaisant abejingumo kalbos kontrolės funkcijai, administracijos linkusios geranoriškai išleisti kalbos tvarkytojus į seminarus ir mokymus kelti kvalifikaciją, suteikia galimybes organizuoti renginius: „sulaukiu pagalbos, jei kreipiuosi dėl renginių organizavimo, patalpų ar kokių priemonių“ (I2), „Institucija leidžia į seminarus, mokymus. Dėl to negaliu skųstis“ (I3), „Jei turiu laiko, tai visiškai geranoriškai išleidžia į seminarus“ (I5).

Sąveikos tipas konsultavimas pasireiškia tuo, kad kalbos tvarkytojai konsultuoja ne tik bendruomenės narius, bet ir savivaldybės administracijos darbuotojus: „Daug bendrauju su administracijos skyrių vedėjais, specialistais, tai sulaukiu tik teigiamų pasisakymų, kad gerai, kad turime į ką kreiptis“ (I2), „Darbuotojai eina pas mane konsultotis“ (I3).

Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų interviu duomenys apie jų veiklą įgyvendinant valstybinės kalbos politiką padėjo konkretizuoti ir išskleisti hipotetiniame modelyje nurodytos valstybinės kalbos kontrolės funkcijos turinį. Išryškėjo du šios funkcijos įgyvendinimo poliai: kontrolė, vykdoma per įstaigų patikrinimus, ir prevencija, pasireiškianti konsultavimu bei šviečiamąja veikla. Prevencija, informantų nuomone, yra labiau priimtina, nes padeda sukurti palankesnius santykius su savivaldybių bendruomene. Nustatytas kalbos tvarkytojų atliekamų funkcijų spektras parodė, kad Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojai iš tiesų atlieka nemažai skirtingų papildomų funkcijų, bet nebuvo sulaukta nė vienos nuomonės, kad jos kliudytų valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui.

3.2.3. Sąveika su valstybinės kalbos politiką vykdančiomis institucijomis

Atlikus Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizę buvo išskirtos trys savivaldybių kalbos tvarkytojų sąveikos kryptys įgyvendinant valstybinės kalbos politiką: Valstybinė kalbos inspekcija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir kitų savivaldybių kalbos tvarkytojai. Kalbos tvarkytojų sąveikos su šiais valstybinės kalbos politikos subjektais schema pavaizduota 20 paveiksle.

20 pav. Savivaldybių kalbos tvarkytojų sąveika su valstybinės kalbos politikos subjektais
Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal interviu duomenis

Sąveika su Valstybine kalbos inspekcija

Kalbos tvarkytojų sąveika su Valstybine kalbos inspekcija interviu metu buvo aptariama išsamiausiai, nes būtent šie ryšiai įgyvendinant valstybinės kalbos politiką yra bene svarbiausi ir kelia daugiausia klausimų.

Interviu metu paprašyti papasakoti, kaip bendradarbiauja su Valstybine kalbos inspekcija, Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojai išskėlė **metodinio vadovavimo** svarbą. Kalbos tvarkytojai pavaldūs administracijos direktoriams, o ne Valstybinei kalbos inspekcijai, tad ši institucija negali jiems tiesiogiai vadovauti. Pasak informanto I4, tokių kalbos tvarkytojų ir Valstybinės kalbos inspekcijos santykių pobūdį kaip metodinis vadovavimas yra įvardiję patys Inspekcijos specialistai: „Mes esame pavaldūs administracijos direktoriui, tai, VKI nuomone, jie negali daryti mums tiesioginės įtakos [...] Jie sako, kad gali mums vadovauti metodiškai. Tarkim, jie parašo direktoriui, kad kalbos tvarkytojas kviečiamas į seminarą, bet direktorius gali ir neišleisti.“

Metodinis vadovavimas turėtų apimti metodų, kuriais kalbos tvarkytojas galėtų vadovautis savo darbe, nurodymą. Toks Valstybinės kalbos inspekcijos ir kalbos tvarkytojų santykis atitiktų numatytą hipotetiniame modelyje. Vis dėlto informantai nebuvo patenkinti metodinio vadovavimo kokybe: „Iš VKI pasigendu metodinio vadovavimo“ (I4), „Jei metodinis vadovavimas būtų toks, koks jis dabar yra, tai ką aš žinau...“ (I5).

Informantai I2 ir I3 paliudijo, kad pradėjus dirbti kalbos tvarkytojais Valstybinė kalbos inspekcija su jais susisiekė, bet tik informantas I2 gavo darbui naudingos metodinės medžiagos. I3 teigė: „aš negavau jokios medžiagos, jokių patarimų. Visko ieškojau pati. Iš kitos savivaldybės kolegė buvo atsiuntusi“.

Informantai, turintys ilgesnę darbo patirtį, gali vertinti metodinio vadovavimo spragas retrospektyviai. Informanto I4 teigimu, pastaraisiais metais metodinio vadovavimo kokybė yra pagerėjusi: „Vienu metu jie buvo labai susizgribę. Nežinau kieno iniciatyva, bet keleri metai yra atsiradęs šio toks vadovavimas: mes sudarome veiklos planus, atskaitas Inspekcijai. Jie yra nurodę planą, ką mes maždaug turime padaryti. [...] Tai yra gerai, man patinka.“ Informantas I5 pasigenda informacijos, susijusios su administracinių teisės pažeidimų protokolų rašymu: „Norėtusi, kad jie aiškiai pasakytų, kada bausti, kaip bausti, kad pamokytų, kaip rašyti. Dabar esame palikti likimo valiai. [...] patirties mums reikia. Prieš rašant reikia, kad kas nors mums papasakotų, kaip reikia tai daryti.“

Iš Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų atsakymų matyti, kad metodinio Valstybinės kalbos inspekcijos vadovavimo pasigendama, jis ne vienodai pasiekia visus kalbos tvarkytojus. Informacijos ir žinių stoka neleidžia užtikrintai vykdyti valstybinės kalbos kontrolės, todėl ieškoma kitų informacijos šaltinių.

Iš interviu duomenų analizės išryškėjo kitas kalbos tvarkytojų ir Valstybinės kalbos inspekcijos santykių pobūdis – **konsultavimas**. Šių subjektų santykius saisto tam tikra struktūra – visi Lietuvos savivaldybių kalbos tvarkytojai yra suskirstyti į keletą grupių, kurių kiekvieną kuruoja atskiras Inspekcijos darbuotojas: „*Jei kyla klausimų ar reikia siųsti informaciją, bendraujame su kuratoriumi*“ (I4), „*I klausimus visada atsako G. Černiauskaitė – su ja dažniausiai ir bendrauju*“ (I2). Informantai, kurie naudojami Valstybinės kalbos inspekcijos konsultacijomis, yra jomis patenkinti: „*VKI vadovai ir darbuotojai visada bendrauja draugiškai, pataria, suteikia reikiamą pagalbą*“ (I1), „*Atsakymai iš VKI patenkina. Su jais pakankamai aišku, suprantu tą santykį tarp mūsų*“ (I4). Informantai pastebėjo, kad konsultuotis tenka nedažnai, o vienintelis informantas I3 iš viso nėra konsultavęsis su Valstybine kalbos inspekcija: „*Nėra tekę kreiptis konsultacijų. Kadangi nėra skundų ar panašių dalykų susitvarkome čia vietoje.*“

Centriniai ir savivaldybių kalbos politikos subjektai bendrauja ne tik nuotoliniu būdu, bet ir susitikdami tiesiogiai. Ši sąveikos rūšis, apimanti Valstybinės kalbos inspekcijos kalbos tvarkytojams organizuojamus seminarus ir kitokio pobūdžio susitikimus, magistro darbe pavadinta **tiesioginiais kontaktais**.

Informantai I1 ir I2 teigė dalyvaujantys seminaruose, į kuriuos juos kviečia Valstybinė kalbos inspekcija: „*Visada dalyvauju VKI seminaruose*“ (I1), „*Man patinka L. Murinienės seminarai (Ateities visuomenės institute), tai stengiuosi juose dalyvauti*“ (I2). Kiti kalbinti kalbos tvarkytojai šiuo klausimu buvo kritiškesni. Jų netenkina susitikimų kokybė ir dažnumas: „*Susitikome, pakalbėjome, nelabai supratau to prasmės. Tiesiog susipažinome, kad jie tokie yra. Daugiau nei susitikimų kažkokių...*“ (I3), „*Seminarai yra, bet nepamenu, kada paskutinį kartą kvietėsi mus. Vieną kartą per metus būdavo susitikimas, bet kalbėjome, kad būtų du kartus [...] To šiek tiek trūksta*“ (I4). Informantas I5 apskritai išreiškė nusivylimą tiesioginiais kontaktais su Valstybine kalbos inspekcija, nes, jo nuomone, jie skirti tik kritikuoti kalbos tvarkytojų darbą, o daugiau naudos neteikia: „*Atvažiuojam kartą per metus, pabūnam, gaunam velnių už tai, kad nieko nedirbam ir kalbos tvarkyba palikta kažkur nuošalyje, nes visi turi daugybę kitų darbų.*“

Atlikta dokumentų analizė parodė, kad kalbos tvarkytojai įpareigoti du kartus per metus Valstybinei kalbos inspekcijai teikti savo veiklos ataskaitas. Tai **atskaitomybė**, kuri atspindi, kaip savivaldybėse įgyvendinama valstybinės kalbos politika ir kur panaudojamos valstybės savivaldybėms skiriamos lėšos šiai funkcijai įgyvendinti. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenys atskleidė formalų šios atskaitomybės pobūdį. Informantai teigė ataskaitų rengimui sugaištantys nedaug laiko: „*Ataskaitai sugaištu 1–2 dienas*“ (I1), „*Kadangi viskas būna padaryta iki to laiko, tai ten tik apibendrinta informacija. Nieko plačiau nerašau*“ (I3), „*Rengdamas ataskaitas užtrunku nedaug*“ (I4).

Informantai paminėjo ir tai, kas, jų nuomone, šiose ataskaitose tobulintina. Informantas I2 išreiškė nepasitenkinimą, kad ataskaitoje kalbos tvarkytojo darbas matuojamas kiekybine išraiška, kas nevisiškai atspindi tikrąjį jo darbą: „*ataskaitoje būtina nurodyti, kiek patikrinta. Įdomu, jei nepatikrinčiau nurodyto konkretaus skaičiaus įstaigų, kas būtų? Nes darbo kaip kalbininkė tikrai turiu daug.*“ Informantas I4 piktinosi, kad reikia pildyti dvi ataskaitas, dėl to sugaištama daugiau laiko: „*Truputį erzina, kad skiriasi ataskaitų formos: vienokia – valstybės tarnautojo, kitokia – VKI. Skirtingi reikalavimai.*“

Paklausti, ar Valstybinė kalbos inspekcija kaip nors reaguoja į jų teikiamas ataskaitas, kalbos tvarkytojai teigė **grįžtamojo ryšio** dažniausiai sulaukiantys. Daugeliu atvejų jis pasireiškia padėka už darbą ir pastabomis, jei yra kur tobulėti: „*VKI visada padėkoja už ataskaitas, pastabų nesulaukiu*“ (I1), „*Jie reaguoja. Likus mėnesiui iki ataskaitos pateikimo termino, prašo išankstinės ataskaitos, tai ją įvertinę prašo dar ką nors padaryti, pavyzdžiui, straipsnį parašyti, ar ką nors patikrinti*“ (I4). Kritiškiau grįžtamąjį ryšį vertina informantas I3, kuris teigia grįžtamojo ryšio sulaukiąs „*tik tuo atveju, jei būna kas nors blogai.*“

Galima daryti prielaidą, kad grįžtamojo ryšio pobūdis ir kokybė priklauso nuo Valstybinės kalbos inspekcijos paskirto kalbos tvarkytoją kuruojančio asmens požiūrio: ar jis linkęs palaikyti kontaktą ir perskaitęs ataskaitą susisiekti su kalbos tvarkytoju, padėkoti už darbą ir taip motyvuoti, ar kontaktą jis užmezga tik tuo atveju, jei turi pastabų dėl netinkamai vykdomo darbo kalbos tvarkytojui. Su grįžtamojo ryšiu susijusios patirtys formuoja atitinkamą kalbos tvarkytojų požiūrį į santykį su Valstybine kalbos inspekcija: pozityvios patirtys santykį stiprina, negatyvios, susijusios su kritika, priešingai – silpnina.

Iš informantų atsakymų išryškėjo **bendradarbiavimo su Valstybine kalbos inspekcija stygius**: „*šiai nebendradarbiaujame. Jie dirba savo darbą, mes savo*“ (I5). Pagrindine to priežastimi būtų galima laikyti aukščiau aptartą silpną metodinį vadovavimą: „*VKI turi savo taisykles, kaip tikrinti, bausti ūkio subjektus, bet neprašo, kad mes tokias taisykles pasitvirtintume. [...] Inspekcija sako, kad lyg ir turėtume gauti direktoriaus pavedimą tikrinti, bet pati ji mums informacijos, kaip reikėtų elgtis, nepateikia. Tad kiekvienas elgiasi, kaip išmano*“ (I4). Informantas I4 labiau gilina į problemų kilmę ir paaiškina, kad kalbos tvarkytojams ir Valstybinei kalbos inspekcijai tinkamai bendradarbiauti kliudo Valstybinės kalbos įstatymo spragos: „*Dabar įstatyme nėra nustatytas santykis tarp Kalbos komisijos, Kalbos inspekcijos ir kalbos tvarkytojų. Tas santykis įrašytas tik ATPK ir tik tarp Kalbos inspekcijos ir kalbos tvarkytojų. Tai keista vieta. Dar tas santykis aprašytas Kalbos komisijos ir Kalbos inspekcijos nuostatuose, kuriuos kalbos tvarkytojas nebūtinai turi žinoti. Kodėl aš turiu juos kapstyti?*“

Akivaizdu, kad stingant teisinio reguliavimo, kuris aiškiai nustatytų santykius tarp Valstybinės kalbos inspekcijos ir savivaldybių kalbos tvarkytojų, sunku tikėtis konstruktyvaus šių

subjektų bendradarbiavimo. Valstybinės kalbos inspekcijos viršininko įsakymu nustatyta kalbos tvarkytojų atsiskaitymo Inspekcijai tvarka, apimanti tik formalių ataskaitų, paremtų kiekybiniais duomenimis, pateikimą. Po ataskaitų pateikimo kalbos tvarkytojų gaunamas grįžtamasis ryšys, taip pat kaip ir visas metodinis vadovavimas, konsultavimas ir tiesioginiai kontaktai su Valstybine kalbos inspekcija Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų vertinami nevienareikšmiškai Inspekcijai skiriant daugiau priekaištų nei pagyrų.

Sąveika su Valstybine lietuvių kalbos komisija

Valstybinės kalbos politiką formuojančios institucijos – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos – ir savivaldybių kalbos tvarkytojų ryšiai teoriniu lygmeniu pasireiškia tuo, kad kalbos tvarkytojai kontroliuoja, kaip vykdomos Kalbos komisijos priimtos kalbos normos. Iš Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų interviu metu gautų duomenų išryškėjo dar viena šių subjektų sąsaja – **konsultavimas**.

Kalbos tvarkytojai naudojami Valstybinės lietuvių kalbos komisijos teikiama *Konsultacijų banko* paslauga, kur rūpimais kalbiniais klausimais virtualiai gali konsultuotis visi suinteresuoti asmenys: „*Jeį kas neaišku, kreipiamės į Konsultacijų banką. Su jais jokių problemų neturėjome*“ (I3), „*Ieškau atsakymų į klausimus ir pati dažnai konsultuojuosi*“ (I2). Informantai ieškodami pagalbos nevengia ir paskambinti Kalbos komisijos specialistams: „*Konsultuotis labiau skambinu Kalbos komisijai. Ten suteikia išsamesnes konsultacijas. Visada galiu paskambinti ir pavaduotojai, ir konsultantėms. Visada viską puikiai išaiškina*“ (I5). Vis dėlto ne vienas informantas išsakė nuomonę, kad Valstybinės lietuvių kalbos komisijos teikiamos konsultacijos ne visada atitinka jų poreikius: „*Kartais iš Konsultacijų banko gauti atsakymai ne visai tinka sprendžiamam klausimui. Gavus atsakymą, dar tenka galvoti, kaip iš tiesų turėtų būti*“ (I3), „*Iš Kalbos komisijos kartais neaiškūs atsakymai būna.[...] vieną dieną gauni vienokią informaciją, kitą dieną – kitokią, ir kuria vadovautis?*“ (I4).

Sąveika su kitais kalbos tvarkytojais

Su Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojais kalbant apie sąveiką su valstybinės kalbos politikos subjektais informantai užsiminė ir apie horizontalius ryšius – **bendradarbiavimą** su kitų savivaldybių kalbos tvarkytojais. Ši sąveika nėra išvystyta, ja naudojasi tik du iš penkių informantų.

Informantai teigė, kad bendravimo su kitais kalbos tvarkytojais poreikis atsiranda tada, kai darbe kyla keblių probleminių situacijų: „*Konsultuojuosi su [...] kolegomis iš Šiaulių, Panevėžio, Joniškio savivaldybių*“ (I2), „*Skambinau į kitą pasienio savivaldybę pasitarti kaip elgtis*“ (I4).

Informantas I4 teigė jaučiantis kalbos tvarkytojų tarpusavio bendravimo stygių, svarstė apie bendradarbiavimo reikalingumą ir išplėtojimo galimybes: „*aš esu kalbėjęs su Šiaulių kalbos tvarkytoja, kad vieną kartą per mėnesį ar per ketvirtį susitiktume visi apskrities kalbos tvarkytojai. Bet paskui pagalvojau: o ką mes veiksime, kokiais klausimais kalbėsime? Gal mums to reikia? Visu*

pirma reikėtų vienas kitą pažinti.“ Informanto pasiūlytas apskričių savivaldybių kalbos tvarkytojų tinklinis bendradarbiavimas suteiktų galimybę mokytis vieniems iš kitų, dalintis gerąja patirtimi ir tikslingiau dirbti įgyvendinant valstybinės kalbos politiką ne tik savivaldybės, bet ir regiono mastu. Toks bendradarbiavimas būtų sveikintina iniciatyva, bet iš Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų interviu duomenų matyti, kad jo poreikis kol kas kyla informantų mažumai.

Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenys apie sąveiką su valstybinę kalbos politiką vykdančiomis institucijomis leido patikrinti ir detalizuoti hipotetinio modelio teminiame-struktūriniame bloke „Bendradarbiavimas ir atskaitomybė“ numatytus savivaldybės kalbos tvarkytojų tiesioginius ryšius su kitais valstybinės kalbos politikos subjektais. Hipotetiniame modelyje užfiksuoti dvipusiai kalbos tvarkytojų ryšiai su Valstybine kalbos inspekcija (*kriterijai, standartai, metodai* – iš vienos pusės ir *atskaitomybė* – iš kitos) interviu metu buvo detalizuoti. Kriterijai, standartai, metodai apibendrintai pavadinti metodiniu vadovavimu, taip pat išskirtas Inspekcijos teikiamas konsultavimas ir tiesioginiai kontaktai, o greta atskaitomybės iškyla ir grįžtamasis ryšys. Informantų pateikti duomenys apie šių ryšių kokybę patvirtina dokumentų analizės metu padarytą išvadą, kad teisinio reglamentavimo stoka trukdo kokybiškam ir pilnaverčiam kalbos tvarkytojų ir Valstybinės kalbos inspekcijos bendradarbiavimui. Interviu duomenys apie kalbos tvarkytojų santykį su Valstybine lietuvių kalbos komisija atskleidė hipotetiniame modelyje nenumatytą Kalbos komisijos teikiamą konsultavimą kalbos tvarkytojams, tačiau neleido patvirtinti grįžtamojo ryšio egzistavimo. Interviu duomenys leido identifikuoti dar vieną santykių su valstybinę kalbos politiką vykdančiomis institucijomis kryptį – bendradarbiavimą su kitais kalbos tvarkytojais. Paaiškėjo, kad šie horizontalūs santykiai egzistuoja, bet jų raiška kol kas silpna.

3.2.4. Nuomonė apie galimą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformą

Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai buvo paprašyti išsakyti savo nuomonę aktuali klausimu: kaip jie vertintų galimą reformą, jei valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas regionuose būtų perduotas Valstybinės kalbos inspekcijos padaliniams. Tokia reforma turėtų tiesioginės įtakos kalbos tvarkytojų darbui, todėl buvo svarbu išsiaiškinti jų požiūrį į galimus pokyčius. Informantų išsakytos nuomonės pateikiamos 10 lentelėje.

10 lentelė

Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų nuomonė apie galimą reformą

Infor- mantai	Nuomonė apie galimą reformą			
	Stinga informacijos	Kelia abejonių	Neigiama	Teigiama
II			<i>Šie pokyčiai nebus naudingi nei ekonomiškai, nei valstybinės kalbos kontrolės efektyvumo prasme. Manau, kad žymiai sumažintas kalbos</i>	

			<i>tvarkytojų skaičius, ribotos kalbos klaidų prevencijos taikymo galimybės ir grįžtamojo ryšio su kalbos vartotojais nebuvimas neduotų laukiamo rezultato valstybinės kalbos kontrolės srityje.</i>	
I2	<i>Šiuo klausimu norėčiau turėti daugiau informacijos, tada galėčiau komentuoti.</i>			
I3		<i>Esu nelabai įsigilinsi, kaip jie veiktų, kiek dirbtų žmonių. Manau, kad sudėtinga būtų kontroliuoti. Jie daugiau drausmintų žmones.</i>		
I4				<i>Aš tam visiškai pritarčiau. Tegul būna tie padaliniai. Tada savivaldybėse atsirastų darbo kalbininkams – redaktoriams.</i>
I5		<i>Abejoju, ar tas vienas tvarkytojas, skirtas keliems rajonams, padarys ką nors daugiau, nei mes padarome.</i>	<i>Iš savo prizmės žiūrint, man būtų blogiau.</i>	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis interviu duomenimis

Iš 10 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojai labai skirtingai vertina valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformos galimybę. Nuo platesnių komentarų šia tema susilaikė tik informantas I2, teigiantis, kad jam stinga išsamesnės informacijos, kad galėtų pateikti savo vertinimą.

Informantai I3 ir I5 abejojo, ar planuojama reforma suteiktų naudos valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui. Abejonių kėlė žmogiškasis faktorius – vienas kalbos tvarkytojas, paskirtas prižiūrėti kelis rajonus, negalės su savivaldybių bendruomene palaikyti tokio santykio, kokį dabar palaiko kalbos tvarkytojai: „Žmonėms paprasčiau paskambinti kalbos tvarkytojui, kuris yra šalia, o ne kažkokiai Inspekcijai. Manau, kad ne kiekvienas drįstų skambinti ir paklausti kokio nors paprasto elementaraus klausimo. Kalbos tvarkytojas stengiasi būti draugas, o Inspekcija – jau įstaiga, vien tas žodis jau skamba kažkaip kitaip“ (I3). Informantai išreiškė nuogąstavimus, kad Valstybinės kalbos inspekcijos inspektorius būtų nepajėgus didelėje teritorijoje vykdyti prevencinę veiklą, o būtų orientuotas į drausminimą ir baudimą: „Jis bus baudėjas, jo funkcija bus bausti ir kalbai prestižo ir papildomos vertės tai tikrai ne pridės“ (I5).

Panašias mintis dėstė ir informantas I1, kuris išreiškė nuomonę vertinąs galimą reformą neigiamai. Daugiausia reformos šalininkų išsakomų argumentų yra susiję su finansiniais ištekliais,

bet, informanto I1 nuomone, reforma finansinės naudos neatneštų: „*Derėtų įvertinti tai, kad tik dalis kalbos tvarkytojų etatų finansuojama iš valstybės biudžeto, o kur dar išlaidos komandiruotėms, kanceliarinėms prekėms, leidiniams, kompiuterių įrangos įsigijimo ir priežiūros, patalpų nuomos, eksploataavimo, automobilių nuomos ar įsigijimo ir naudojimo, pagalbinių personalo apmokėjimo ir kt. išlaidos, kurias dabar apmoka savivaldybės.*“

Tik informantas I5 pasisakė už reformą, nes, jo nuomone, ji kalbos tvarkytojams, veikiantiems Valstybinės kalbos inspekcijos vardu, suteiktų daugiau įgaliojimų, o kalbininkai savivaldybėse neliktų be darbo – juos būtų galima įdarbinti savivaldybės biudžeto lėšomis kaip redaktorius, t. y. atlikti funkcijas, kurias jie ir taip daro.

Apibendrinant pateiktus duomenis, galima teigti, kad didžioji dalis Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų pasisako prieš galimą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformą savo nuomonę grįsdami ne tik argumentais, susijusiais su asmenine gerove (sumažėsiantis atlyginimas arba galimybė netekti darbo), bet ir apeliuojančiais į savivaldybių gyventojų ryšį su kalbos tvarkytoju (prevenciją keis griežta kontrolė ir bausmės). Šią situaciją kitaip mato tik vienas informantas, vertinantis platesnes galimybes kalbos tvarkytojui veikti Valstybinės kalbos inspekcijos vardu.

3.3. Ekspertų interviu duomenų analizė

Siekiant sudaryti objektyvų ir visapusišką valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse vaizdą nuspręsta atlikti ekspertų interviu. Ekspertais pasirinkti trys valstybinių kalbos politikos subjektų, Valstybinės kalbos inspekcijos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, pagal hipotetinį modelį tiesiogiai kontaktuojančių su savivaldybės kalbos tvarkytojais, specialistai, turintys nemenką darbo patirtį valstybinės kalbos politikos srityje.

Atlikus ekspertų interviu duomenų analizę, išskirtos tos pačios 4 temos kaip ir anksčiau aptartame kalbos tvarkytojų interviu, tik ekspertų išsakytas požiūris reprezentuoja valstybinių kalbos politikos subjektų poziciją tiriamoje situacijoje, kuri atsižvelgiant į interesus galima skiriasi nuo savivaldybių subjektų pozicijos.

3.3.1. Valstybinės kalbos būklė savivaldybėje

Esama padėtis

Ekspertai buvo paprašyti išsakyti savo nuomonę apie dabartinę valstybinės kalbos būklę savivaldybėse. Eksperto I6 nuomone, nepaisant specifinių Vilniaus krašto kitakalbystės problemų, visoje Lietuvoje padėtis yra panaši: „*Situacija savivaldybėse nelabai skiriasi nuo Vilniaus situacijos*“. Matomas tik kiekybinis savivaldybių kalbos tvarkytojų darbo skirtumas, kuris atsispindi ataskaitose: vienoje savivaldybėse kalbos tvarkytojai patikrina daugiau subjektų, kitose – mažiau. Anot eksperto, šių skirtumų priežastimi galima laikyti ir savivaldybės dydį ir kalbos tvarkytojo darbštumą.

Ekspertas I8 situaciją savivaldybėse įvardija kaip patenkinamą savo nuomonę motyvuodamas tuo, kad „*kiekviena savivaldybė turi savo žmogų, lituanistą, kuris atlieka tą „šventą misiją“ – padeda įgyvendinti kalbos politiką.*“ Eksperto nuomone, kalbos tvarkytojų lokacija savivaldybėse yra svarbi koordinuojant valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą: „*Kalbos tvarkytojas – tas asmuo, kuris yra tam tikras kalbos politikos esminis atramos taškas, nuo kurio priklauso, kaip kiekvienoje savivaldybėje tai bus daroma.*“

Dabartinės situacijos problematiką pastebi informantas I7, kuris teigia, kad „*šiuo metu ta situacija yra neteisinga pinigų paskirstymo, darbų atlikimo atžvilgiu.*“ Informanto išsakoma pozicija sutampa su valstybinės kalbos politikos reformos šalininkų, teigiančių, kad kalbos tvarkytojai už valstybės skiriamus pinigus atlieka redaktorių pareigas.

Problemos

Valstybinės kalbos inspekcijos darbuotojai iš konsultacijų, suteikiamų savivaldybių kalbos tvarkytojams, gali susidaryti vaizdą apie savivaldybėse dažniausiai kylančias problemas. Viena opiausių problemų, ekspertų nuomone, – viešieji užrašai: „*Kalbos tvarkytojai beveik visada kreipiasi dėl viešųjų užrašų: dėl renginių, reklamuojamų keliomis kalbos, dėl prekių ženklų, dėl iškabų, kuriose yra tik prekės ženklas ir jokios papildomos informacijos, dėl ženklų dydžio, dėl užrašų valstybine ir nevalstybine kalba dydžio*“ (I6). Ši nuomonė patvirtina kalbos tvarkytojų išsakytas mintis apie jiems dažniausiai kylančias problemas įgyvendinant valstybinės kalbos politiką.

Kitos ekspertų pastabos atskleidžia iš jų pozicijos matomas problemas, kurių kalbos tvarkytojai neminėjo kaip kliūčių valstybinės kalbos politikai įgyvendinti. Tai dideli papildomo darbo krūviai, trukdantys tinkamai vykdyti valstybinės kalbos kontrolę („*kalbos tvarkytojai apkrauti tokiu darbu*“ (I7), ir per silpnos kalbos tvarkytojų sąsajos su valstybiniais kalbos politikos subjektais („*kalbos tvarkytojas, dirbantis savivaldybėje, turi per mažai sąsajų tiek su pagrindine valstybinės kalbos priežiūros institucija, Kalbos inspekcija, tiek su kalbos politikos formuotoja, Valstybine lietuvių kalbos komisija. Jei tos sąsajos būtų stipresnės ir aiškesnės, darbas savivaldybėse vyktų kur kas sklandžiau*“ (I8). Verta paminėti, kad informantas I8 pastebėjo, kad kalbos tvarkytojai skundžiasi per silpnomis sąsajomis su Valstybine kalbos inspekcija, Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų interviu taip pat tai patvirtino, bet abu Valstybinės kalbos inspekcijos ekspertai šios problemos neįžvelgė.

3.3.2. Veikla įgyvendinant valstybinės kalbos politiką

Kontrolė ir prevencija

Kalbant apie veiklą, kurią vykdo kalbos tvarkytojai savivaldybėse įgyvendindami valstybinės kalbos politiką, remiantis kalbos tvarkytojų išreikštomis mintimis apie prevencinio darbo pirmenybę prieš griežtą kontrolę, paremtą bausmėmis, buvo teirautasi ir ekspertų nuomonės.

Eksperto I8 nuomone, šiuo metu savivaldybių kalbos tvarkytojai veiklą vykdo gana siaurai ir taip pilnavertiškai neįgyvendina valstybės perduotos funkcijos: „*Kalbos tvarkytojas yra kalbos politikos įgyvendintojas ir tos sistemos prižiūrėtojas. Jis turėtų rūpintis kalbiniu-kultūriniu gyvenimu: pats turėtų rengti seminarus, pats turėtų mokytis. Kitaip tariant jo veikla turėtų būti kur kas platesnė, nei dabar yra kai kuriose savivaldybėse*“. Šis ekspertas pasisakė už kalbos tvarkytojų darbą, grindžiamą lygiagrečiai prevencija ir kontrole: „*Reikėtų eiti abejomis kryptimis: tiek iš viršaus į apačią, tiek iš apačios į viršų. Jei būtų tik kuri nors viena sritis, pavyzdžiui, vien tik tikrinimas, arba vien tik mokymai be tikrinimo – irgi negerai*“.

Ekspertai I6 ir I7 tvirtino, kad bausmės – tai kraštutinė valstybinės kalbos kontrolės priemonė: „*Jeį pažeidimas ištaisomas, ištaisoma klaida iškaboję, nėra tikslo bausti. Bausmę, piniginę baudą yra griežta priemonė ir ją reikia taikyti, kai kitos priemonės neveiksmingos*“ (I6), „*Praėjo tie laikai, kai kalbininko įvaizdis buvo su vėzdu. Tai pasenęs dalykas. Jis turi būti draugas, pagalbininkas, padėti žmonėms. Tik kraštutiniu atveju, kai kitaip susikalbėti neįmanoma, imtis kitų priemonių*“ (I7).

Nors ekspertų nuomonė prevencijos klausimu ir sutapo su Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų, pati prevencijos sąvoka informantų nebuvo traktuojama vienodai. Kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė leido identifikuoti prevenciją kaip veiklą, nesusijusią su įstaigų dokumentų tikrinimu: tai konsultacijos, šviečiamoji ir kita panaši veikla. Ekspertams prevencija – tai ta pati kontrolė ir patikrinimai nesiimant baudžiamojo pobūdžio veiksmų: „*Turėtų būti orientuojamasi į rezultatą, o jį galima pasiekti ir prevencinėmis priemonėmis. Kartais užtenka parašyti raštą arba pasikalbėti su vadinamuoju pažeidėju*“ (I6), „*Pačios Inspekcijos veikla yra orientuota į prevenciją. Jei įmanoma nebausti, sutvarkyti kitomis administracinėmis priemonėmis, taip ir yra elgiamasi*“ (I7).

Šis požiūrių skirtumas atskleidžia, kaip skirtingai į valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą žiūri savivaldybių ir valstybiniai kalbos politikos subjektai. Savivaldybėse esantys kalbos tvarkytojai gali ir siekia savo veiklą grįsti horizontaliais santykiais, o Valstybinė kalbos inspekcija vadovaujasi vertikaliais ryšiais. Tai leidžia daryti prielaidą, kad valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą iš savivaldybių perdavus Inspekcijos padaliniais vertikaliais santykiais grįsta patirtis būtų pritaikyta ir tų padalinių veikloje, o tai, kalbintų Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų nuomone, turėtų neigiamą poveikį kalbiniams savivaldybės bendruomenės poreikiams.

Papildomos funkcijos

Savivaldybių kalbos tvarkytojams priskiriamas su valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrole nesusijusias funkcijas ekspertai vertina neigiamai ir teigia, kad šių funkcijų gausa turi tiesioginės įtakos valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui: „*jei tų darbų yra labai daug, tai turi įtakos. Lieka labai mažai laiko valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo*

kontrolei“ (I6), „Būtų idealu, jei savivaldybių kalbos tvarkytojas ne pats redaguotų raštus. Iš tikrųjų tokiu atveju jis nelabai atlieka savo funkcijas. Jis ten yra ne redaktoriaus pareigoms“ (I8). Vis dėl ekspertai neišsakė griežtos pozicijos, kad kalbos tvarkytojas negali atlikti jokių kitų funkcijų, svarbiausia, kad jų apimtys būtų proporcingos kalbos politikos įgyvendinimo funkcijoms: „Jei to papildomo darbo krūvis nėra didelis, galima suspėti daug padaryti ir valstybinės kalbos kontrolės įgyvendinimui“ (I6).

Ekspertai patvirtina iš Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizės padarytą išvadą, kad kalbos tvarkytojai beveik visada dirba ir savivaldybės dokumentų redaktoriaus darbą: „Kiek žinau iš bendravimo su kalbos tvarkytojais, nemaža jų dalis dirba elementarų redaktorių darbą“ (I8).

Administracijos vaidmuo

Valstybinės kalbos inspekcijos ekspertai teigia, kad svarų vaidmenį savivaldybių kalbos tvarkytojų darbe vaidina savivaldybių administracijų vadovai. Pasak ekspertų I6 ir I7, didelė dalis atsakomybės už valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą savivaldybėse atitenka būtent administracijoms, kurios gali sudaryti arba nesudaryti sąlygas kalbos tvarkytojui efektyviai dirbti.

Ekspertai savivaldybių administracijų vadovų atžvilgiu kritiškesni nei kalbinti Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai ir to priežastys aiškiai suprantamos. Anot eksperto I6, anksčiau iš privačių pokalbių su kalbos tvarkytojais yra tekę girdėti, kad „tos sąlygos nėra labai geros“, bet pastaruoju metu tokių skundų sumažėjo. Ekspertas I7 patvirtina tai, kas paaiškėjo iš kalbos tvarkytojų interviu analizės: „Yra tokių atvejų, kai administracijos vadovas neleidžia tikrinti privačių įmonių, nes nenori pyktis su jų vadovais, ypač mažesnėse savivaldybėse“.

Ekspertų išdėstytos mintys rodo, kad centriniai valstybinės kalbos politikos subjektai šiuo metu pageidautų, kad savivaldybių administracijos prisiimtų daugiau atsakomybės už tai, kaip įgyvendinama kalbos politika.

Tobulinimo galimybės

Ekspertų interviu duomenų analizė parodė dvi galimas valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybėse tobulinimo kryptis.

Pirmoji galimybė – įvykdyti planuotą valstybinės kalbos politikos reformą. Ji leistų „tolygiau paskirstyti pajėgas“ (I6). Ekspertas I6 teigė, kad šiuo metu veikianti sistema neleidžia proporcingai dislokuoti kalbos tvarkytojų etatų, nes kai kuriose savivaldybėse dėl itin mažų darbo apimčių kalbos tvarkytojas nėra reikalingas, o kai kur priešingai – jų trūksta. Ekspertas I7 neneigia, kad siūloma reforma yra tobulintina: „Gal tas siūlomas modelis nėra pats geriausias, gal kažkiek pasenęs, nes jau daug laiko praėjo nuo to, kai buvo pasiūlytas, po to grąžintas tobulinti“, bet, jo teigimu, vis vien geresnė nei esama tvarka.

Antroji ekspertų išdėstyta tobulinimo kryptis ne tokia kardinali – tai reikalavimų kalbos tvarkytojo kvalifikacijai kėlimas: „*Priimant į darbą kalbos tvarkytoją reikėtų kelti aukštesnius reikalavimus: tikrinti ne tik dalyko išmanymą, kiek jis nusimano apie vykstančius kalbos procesus, kiek jis išmano naujus kalbos reiškinius, kaip geba juos vertinti. Tikrinti ir jo organizacines kompetencijas, nes jis jokių būdu negali užsidaryti savo kabinete, turi būti komunikabilus*“ (I8). Dokumentų analizė parodė, kad šiuo metu Valstybinė lietuvių kalbos komisija yra nustačiusi bendrus reikalavimus, kuriuos privalo atitikti asmuo, priimamas eiti kalbos tvarkytojo pareigas. Eksperto I8 nuomone, šie reikalavimai yra pernelyg bendri. Šioje srityje daugiau turėtų padirbėti Valstybinė kalbos inspekcija, jos atstovai galėtų būti komisijų nariai savivaldybių administracijų rengiamuose konkursuose kalbos tvarkytojo pareigoms užimti.

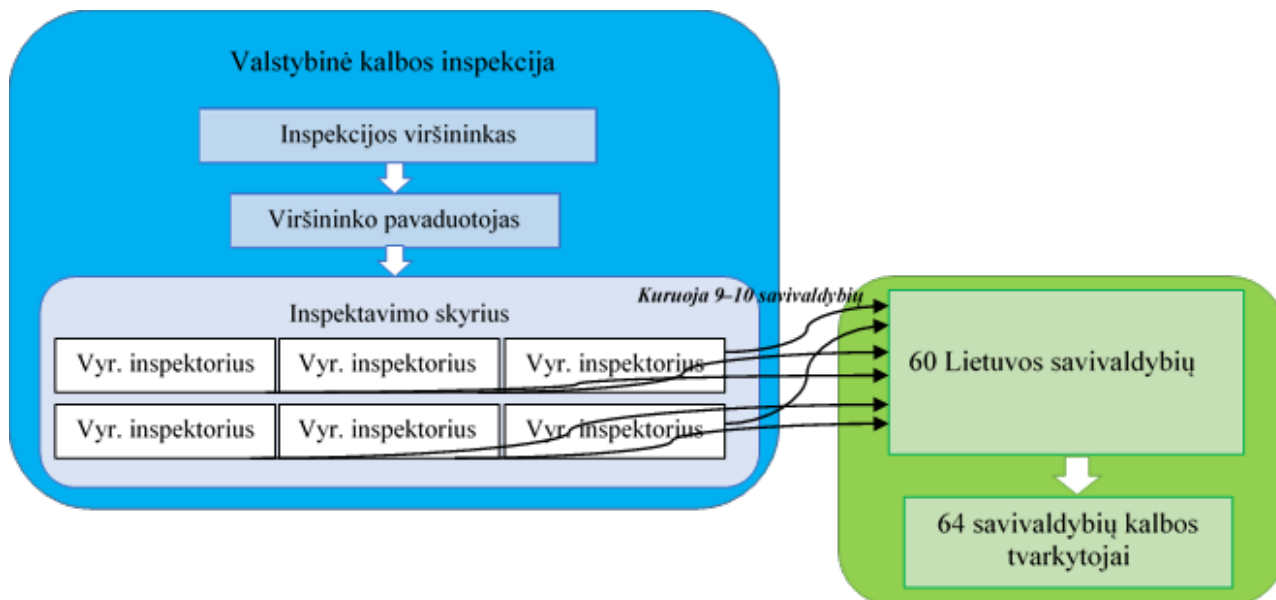
3.3.3. Sąveika su savivaldybių kalbos tvarkytojais

3.3.3.1. Valstybinės kalbos inspekcijos ryšiai su savivaldybių kalbos tvarkytojais

Iš valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybėse tyrimo jau paaiškėjo, kad svarbiausi savivaldybių kalbos tvarkytojų ryšiai siejami su Valstybine kalbos inspekcija. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė parodė, kad šiuo metu sąveika su Valstybine kalbos inspekcija yra tobulintina.

Kaip viena iš pagrindinių problemų buvo įvardytas metodinio vadovavimo iš minėtos institucijos stygius. Ekspertų interviu iš dalies patvirtino tai, kad **metodinio vadovavimo** poreikis iš savivaldybių kalbos tvarkytojų yra jaučiamas. Anksčiau jis buvo intensyvesnis, o pastaruoju metu sumažėjo. Tai sietina su kalbos tvarkytojų įdirbiu savo veiklos srityje: „*Anksčiau jie dažnai norėdavo, gaudavome laišku, išgirdavome prašymų, kad rengtume seminarus. Mūsų seminaruose būdavo daugiau metodinių patarimų, kaip dirbti, kaip pateikti tikrinimo rezultatus. Po truputį kalbos tvarkytojams tie dalykai išaiškėjo ir dabar tas seminarų poreikis sumažėjo*“ (I6). Atsižvelgiant į kalbos tvarkytojų interviu duomenis, galima teigti, kad ši priežastis nėra vienintelė „sumažinusi“ metodinio vadovavimo poreikį. Yra ir daugiau priežasčių, viena iš kurių – nusivylimas santykiais su Inspekcija.

Ekspertų interviu metu surinkti duomenys leido sukonkretinti jau anksčiau nustatytą Valstybinės kalbos inspekcijos ir savivaldybių kalbos tvarkytojų santykių struktūrą: „*Už visą bendradarbiavimą yra atsakingas Inspekcijos viršininko pavaduotojas. Tai viena iš jo funkcijų. Kiekvienas inspektorius yra pasiskirstęs po keletą savivaldybių kalbos tvarkytojų, kuriuos kuruoja ir konsultuoja visais rūpimais klausimais [...] Aš kuruoju 9 savivaldybes*“ (I7). Schematiškai šie santykiai pavaizduoti 21 paveiksle.

21 pav. Valstybinės kalbos inspekcijos ir savivaldybių kalbos tvarkytojų santykių struktūra
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis interviu duomenimis

Ekspertai I6 ir I7 kaip vieną iš svarbiausių savo atsakomybių kuruojant savivaldybių kalbos tvarkytojus mini **konsultavimą**: „Pagal įstatymus mes konsultuojame kalbos tvarkytojus [...] Kiekvienas savivaldybės kalbos tvarkytojas žino, į kurį žmogų Inspekcijoje turėtų kreiptis. Jei kyla kokių nors problemų, mes jas kartu sprendžiame“ (I6), „Mes esame jų konsultantai. Priklauso nuo savivaldybės ir nuo asmenybių [...] klausimų tikrai nebūna daug“ (I7). Informantas I7 pažymi, kad konsultacijų poreikis priklauso nuo savivaldybės kalbos tvarkytojo darbo specifikos: „Jei žmogus iš tiesų atlieka tą funkciją, Valstybinės kalbos įstatymo kontrolę, susiduria su įvairiais kitų kalbų vartojimo, reklamų derinimo, iškabų rašymo atvejais. Iš jų sulaukiame daugiau klausimų, nes problemų visada kyla. Jei žmogus, atlieka tik redaktoriaus funkcijas, jis pasikliauja savo kompetencija ir klausimų jam nekyla.“

Lyginant Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų ir ekspertų interviu duomenis, galima daryti prielaidą, kad konsultavimas – tai ta šių dviejų valstybinės kalbos politikos subjektų tarpusavio santykių sfera, kuri išvystyta geriausiai. Valstybinė kalbos inspekcija yra paskirsčiusi specialistams atsakomybes, todėl kalbos tvarkytojai gali konsultuotis su konkrečią savivaldybę kuruojančiu inspektoriumi. Tai padeda užmegzti geresnį kontaktą, inspektoriumi geriau suvokti prižiūrimų savivaldybių specifiką. Kalbos tvarkytojai išsakė teigiamus atsiliepimus apie Inspekcijos specialistų konsultacijų metu teikiamą pagalbą, o ekspertai patvirtino, kad toks bendravimas vyksta sėkmingai.

Dar vienas konsultavimo būdas – įvairūs seminarai. Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai išreiškė Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rengiamų seminarų trūkumą, o ekspertai šį teiginį tik patvirtino: „juos rengiame gana retai. Sunku suderinti, surasti visoms 60 savivaldybių aktualias temas. Sunku sukviesti ir žmones iš skirtingų regionų, kad galėtų skirti visą dieną tam seminarui“ (I6), „Anksčiau būdavo net du kartus per metus. Paskui vieną kartą“ (I7). Tai rodo, kad

tiesioginiai kontaktai tarp Valstybinės kalbos inspekcijos ir savivaldybių kalbos tvarkytojų nėra tvirti.

Ekspertų buvo teirautasi ir apie savivaldybių kalbos tvarkytojų **atskaitomybę** Valstybinei kalbos inspekcijai – į ką yra kreipiamas dėmesys ataskaitose. Ekspertų interviu duomenų analizė patvirtino Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų nuomonę apie kiekybinį šių ataskaitų vertinimą. Valstybinės kalbos inspekcijos atstovai žiūri į tikrintų subjektų skaičių, o kokybinis vertinimas nėra atliekamas: „*Kreipiame dėmesį pirmiausia į skaičius: kiek yra patikrinta. Tada žiūrime, koks yra tikrinimo rezultatas: parašytas raštas, surengtas susitikimas. Žiūrime, kad tas darbas būtų padarytas iki galo: ne tik patikrino, bet deramai pranešė įstaigai, informavo apie pastebėtus trūkumus. Nesiimame kontrolės, kokia buvo tikrinimo kokybė*“ (I6), „*Numatyti kriterijai, tam tikri skaičiai, reikalavimai ataskaitų pateikimui*“ (I7). Informantas I6 prisimena, kad yra tekę gilintis ir į tai, kaip kalbos tvarkytojai atlieka patikrinimus: „*Kai rengėme seminarą ir reikėjo medžiagos, žiūrėjome, kaip tikrintos interneto svetainės, kokių klaidų pastebėta, žiūrėjome, ar viskas gerai ištaisyta [...] Tad kartais patikriname ir tokiu būdu.*“

Iš ekspertų atsakymų išryškėja tendencija, kad Valstybinės kalbos inspekcijos specialistai linkę kontaktuoti su savivaldybių kalbos tvarkytojais, kai turi jiems kritikos: „*Jei matome, kad žmogus per mažai numatęs darbų ar per mažai padaręs, rekomenduojame kitais metais patikrinti daugiau*“ (I6), „*Po to rengėme seminarą ir kalbėjome apie pačių kalbos tvarkytojų padarytas klaidas*“ (I6). Toks ir grįžtamojo ryšio po ataskaitų pateikimo pobūdis.

Kalbintų ekspertų interviu duomenys leido suprasti, kad Valstybinė kalbos inspekcija savivaldybių kalbos tvarkytojų darbą vertina per finansinę prizmę: „*Per Kalbos inspekciją kalbos tvarkytojams yra skiriamos lėšos*“ (I6), „*Pinigus jie gauna iš valstybės deleguojamus per savivaldybę, jie atsiskaito savo vadovams už savo darbą ir atsiskaito mums už tą darbą ir pinigus, kuriuos gavo*“ (I7). Pinigai gali būti panaudojami ir kaip kontrolės, drausminimo priemonė, skirta darbo efektyvumui reguliuoti: „*Vienai savivaldybei buvo sumažintas finansavimas dėl neatliktų darbų*“ (I7).

Ekspertų interviu duomenų analizė leido išgirsti kitos pusės nuomonę apie Valstybinės kalbos inspekcijos ir savivaldybių kalbos tvarkytojų tarpusavio santykius. Daugeliu klausimų ekspertų nuomonė patvirtino tai, ką sakė Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojai. Paaikškėjo, kad geriausiai šių dviejų subjektų santykiai vystomi telefoninių konsultacijų būdu, silpnesni – metodinis vadovavimas ir tiesioginiai kontaktai. Atskaitomybė, kaip ir buvo teigta anksčiau, formali ir paremta kokybiniais matavimais, o grįžtamasis ryšys grįstas kritika. Netikėta tai, kad Inspekcija kalbos tvarkytojams kontroliuoti naudoja ir finansines priemones – netinkamai atliktas darbas gresia sumažintu finansavimu.

Sugretinus informantų ir ekspertų pateiktus duomenis apie kalbos tvarkytojų veiklą ir centrinių bei savivaldybių kalbos politikos subjektų bendradarbiavimą, patvirtintas pirmas magistro darbo ginamasis teiginys, kad *Valstybinės kalbos inspekcijos teikiamo metodinio vadovavimo savivaldybių kalbos tvarkytojams stygius ir Savivaldybių administracijų kalbos tvarkytojams priskiriamos savivaldybių dokumentų redaktorių funkcijos turi neigiamos įtakos Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų vykdomam valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui.*

3.3.3.2. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ryšiai su savivaldybių kalbos tvarkytojais

Ekspertų interviu duomenų analizė patvirtino, kad savivaldybių kalbos tvarkytojai su Valstybine lietuvių kalbos komisija tiesioginių sąsajų neturi: „*Su kalbos tvarkytojais pati Kalbos komisija tiesiogiai nėra susijusi. Šitas langelis yra tuščias, paliktas Kalbos inspekcijai užpildyti*“ (I8). Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų interviu duomenų analizė atskleidė, kad kalbos tvarkytojai su Kalbos komisija kontaktuoja konsultacijų būdą. Ekspertų interviu parodė, kad konsultavimo negalima laikyti išskirtine šių dviejų valstybinės kalbos politikos subjektų sąsaja, nes Kalbos komisijos konsultacijos yra skirtos visiems Lietuvos gyventojams be išimties: „*Šitos konsultacijos yra teikiamos visai Lietuvai neskiriant pareigų, nes į Kalbos konsultacijų skyrių gali skambinti visi piliečiai [...] Kiek yra skambinama kalbos tvarkytojų, tokia statistika nėra vedama*“ (I8).

Savivaldybių kalbos tvarkytojų santykiai su Kalbos komisija funkcionuoja tik per trečiąją instituciją – Valstybinę kalbos inspekciją: „*Ryšiai yra per Kalbos inspekciją. Kalbos inspekcija yra atskaitinga kalbos komisijai, kiekvienų metų pabaigoje mes išklausome Kalbos inspekcijos ataskaitą, iš kurios labai aiškiai matyti, kaip Kalbos inspekcija bendrauja su savivaldybėse dirbančiais kalbos tvarkytojais*“ (I8). Hipotetiniame modelyje numatoma, kad Kalbos komisija iš savivaldybių kalbos tvarkytojų sulaukia grįžtamojo ryšio ir gauna informaciją apie kalbos normų laikymąsi. Eksperto I8 teigimu, ši informacija gaunama, bet ne tiesiogiai iš kalbos tvarkytojų, o per Kalbos inspekcijos ataskaitą.

Tiesioginių kontaktų, seminarų, skirtų gilinti kalbos tvarkytojų žinias apie kalbos normų priežiūrą, Valstybinė lietuvių kalbos komisija taip pat neorganizuoja: „*Kad Komisija rengtų seminarus dėl kalbos tvarkybos kalbos tvarkytojams man nėra tekę girdėti*“ (I8).

Ekspertų interviu duomenų analizė dar kartą patvirtino išvadą, kad Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir savivaldybių kalbos tvarkytojai tiesioginių kontaktų neturi. Valstybinės kalbos politiką formuojanti institucija ir viena iš valstybinės kalbos politiką įgyvendinančių institucijų tarpusavyje kontaktuoja tik per trečiuosius asmenis – t. y. per Valstybinę kalbos inspekciją. Išryškėja santykių hierarchiškumas – savivaldybių kalbos tvarkytojai valstybinės kalbos politikos hierarchijoje nusileidžia Valstybinei kalbos inspekcijai, kuri atstovauja kalbos tvarkytojams santykiuose su kitais centriniais valstybinės kalbos politikos subjektais.

3.3.3. Nuomonė apie galimą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformą

Ekspertų, kaip ir Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojų, buvo paprašyta įvertinti pastarųjų metų aktualiją – galimą valstybinės kalbos politikos reformą. Visi ekspertai vieningai išreiškė pritarimą šiai reformai: „*Asmeniškai aš manau, kad tokia reforma būtų racionali*“ (I6), „*Tai reformai aš pritarčiau [...] Aš galvoju, kad pertvarka valstybinės kalbos politiką įgyvendinimą savivaldybėse pagerintų*“ (I7), „*Manau, kad būtų labiau į naudą nei dabar*“ (I8).

Vienas iš motyvų tokiai reformai, eksperto I6 teigimu, būtų tolygus valstybinės kalbos kontrolės paskirstymas: „*Kalbos tvarkytojų pajėgos būtų sukoncentruotos ten, kur jų reikia. Yra tokių labai mažų savivaldybių, kur jų nereikia.*“ Kitas motyvas – kalbos tvarkytojui suteikiami didesni įgaliojimai: „*savivaldybės darbuotojas, atsakingas už šią sritį, turėtų visiškai kitokius įgaliojimus, kur kas labiau galėtų prisidėti prie kalbos politikos įgyvendinimo*“ (I8).

Šiaulių apskrities kalbos tvarkytojai nuogąstavo, kad reforma į blogąją pusę pakeistų kalbos tvarkytojo ir bendruomenės santykius. Ekspertai tokią galimybę paneigė: „*Svarbiausia yra žmogaus kompetencija ir nuvykimas, nes jei žmogus sėdi savivaldybėje ir iš to pastato neišeina, jis lygiai taip pat yra nutolęs nuo žmonių kaip ir būdamas kitoje vietoje, kitoje savivaldybėje*“ (I7).

Skirtingas kalbintų kalbos tvarkytojų ir ekspertų požiūris į galimą reformą visiškai suprantamas. Kalbos tvarkytojai jaučia reformos keliamą grėsmę jų darbui vietai, taip pat iš savo patirties geriau numato bendruomenės, kurioje dirba, kalbinius poreikius ir reformai priešinasi. Ekspertų ši reforma tiesiogiai nepalietė, todėl jie vertina ją daug pozityviau.

Apibendrintus tyrimo rezultatus, galima teigti, kad abi pusės – tiek kalbos tvarkytojai, tiek ekspertai – sutinka, kad pokyčiai valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo srityje yra reikalingi, tik nesutariama dėl tų pokyčių apimties. Ir informantai, ir ekspertai patvirtino savivaldybių ir centrinių kalbos politikos subjektų bendradarbiavimo stoką, tad tyrimo duomenys patvirtina magistro darbo antrą ginamąjį teiginį, kad *valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu galėtų būti tobulinamas atskiriant kalbos tvarkytojų ir savivaldybės raštų redaktorių funkcijas, didinant kalbos tvarkytojų tarpusavio bendradarbiavimą ir ryšį su valstybiniais subjektais – Valstybine lietuvių kalbos komisija ir Valstybine kalbos inspekcija*. Tokie valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo pokyčiai savo apimtimi būtų kompromisas tarp savivaldybių ir centrinių valstybinės kalbos politikos subjektų ir neprieštarautų gero valdymo principams – nemažintų decentralizacijos, nedidintų valdžios ir visuomenės santykių vertikalumo, užtikrintų sprendimų priėmimą vietose ir pan.

IŠVADOS

1. Sisteminė konceptų, susijusių su valstybinės kalbos politikos įgyvendinimu, analizė leido suformuoti gero valdymo, viešosios politikos, strateginio valdymo koncepcijų idėjomis grįstą valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldos lygmeniu modelį. Kaip vienas iš daugiausiai reikšmės valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui savivaldybėse turinčių veiksnių identifikuotas decentralizacijos procesas, lemiantis savivaldos galių stiprinimą ir laiduojantis kalbinių visuomenės poreikių tenkinimą vietoje. Remiantis dalyvavimo, atskaitomybės ir efektyvumo principais hipotetiniame modelyje nustatytos sąsajos tarp valstybinės kalbos politikos subjektų, turinčios tiek vertikalumo, tiek horizontalumo požymių. Visus valstybinės kalbos politikos subjektus modelyje jungia strateginio mąstymo atributas – valstybinės kalbos politikos vizija, siejanti subjektus kartu siekti bendro tikslo, skatinanti prisiimti įsipareigojimus ir dalyvauti kryptingose veiklose.

2. Hipotetinis modelis verifikuotas atlikus dokumentų analizę, Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų ir valstybinių kalbos politikos subjektų – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir Valstybinės kalbos inspekcijos – ekspertų interviu analizę.

3. Teisinės bazės analizė leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra suformuoti valstybinės kalbos politikos pagrindai, įgalinantys valstybinės lietuvių kalbos funkcionavimą visose viešojo gyvenimo srityse, o valstybiniuose planavimo dokumentuose nubrėžiamos aiškios valstybinės kalbos politikos vystymosi kryptys. Reglamentavimo spragos jaučiamos kalbant apie savivaldybių kalbos tvarkytojų ir kitų valstybinės kalbos politikos subjektų santykių reglamentavimą – jis nėra išsamus ir nuoseklus, pasižymi fragmentiškumu ir neišbaigtumu.

4. Šiaulių apskrities savivaldybėse valstybinės kalbos būklė apibūdintina kaip reikalaujanti kalbos tvarkytojų priežiūros, nes dalies visuomenės raštingumo lygis dar gana žemas. Kalbos tvarkytojų įdirbis vykdant kontrolę ir prevencinę veiklą lemia teigiamus savivaldybių kalbinės (kultūrinės) aplinkos pokyčius ir patvirtina hipotetinio modelio prielaidą, kad tarp savivaldybių kalbos tvarkytojų ir kalbinės bendruomenės egzistuoja grįžtamasis ryšys.

5. Kalbos tvarkytojų interviu duomenys leido detalizuoti hipotetiniame modelyje užfiksuotus dvipusius kalbos tvarkytojų ryšius su Valstybine kalbos inspekcija ir atskleisti kalbos tvarkytojų vykdomos veiklos ypatybes. Informantų pateiktus duomenis sugretinus su ekspertų duomenimis, patvirtintas magistro darbo ginamasis teiginys, sakantis, kad *Valstybinės kalbos inspekcijos teikiamo metodinio vadovavimo savivaldybių kalbos tvarkytojams stygius ir Savivaldybių administracijų kalbos tvarkytojams priskiriamos savivaldybių dokumentų redaktorių funkcijos turi neigiamos įtakos Šiaulių apskrities savivaldybių kalbos tvarkytojų vykdomam valstybinės kalbos politikos įgyvendinimui.*

6. Ekspertų interviu duomenų analizė atskleidė Valstybinės kalbos inspekcijos ir kalbos tvarkytojų santykių pobūdį – Inspekcija kalbos tvarkytojams kontroliuoti naudoja finansines priemones – netinkamai atliktas darbas gresia sumažintu finansavimu.

7. Valstybinės kalbos politiką formuojanti Valstybinė lietuvių kalbos komisija ir valstybinės kalbos politiką įgyvendinantys savivaldybės kalbos tvarkytojai tarpusavyje kontaktuoja tik per trečiuosius asmenis – t. y. per Valstybinę kalbos inspekciją. Tai atspindi santykių vertikalumą.

8. Vertinant valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo reformos galimybes kalbintų kalbos tvarkytojų ir ekspertų požiūris išsiskyrė. Kalbos tvarkytojai jaučia reformos keliamą grėsmę jų darbo vietai, taip pat iš savo patirties geriau numato bendruomenės, kurioje dirba, kalbinius poreikius, ir reformai priešinasi. Ekspertų ši reforma tiesiogiai nepaliestų, todėl jie vertina ją daug pozityviau. Savivaldybėse esantys kalbos tvarkytojai siekia savo veiklą grįsti horizontaliais santykiais, o Inspekcija vadovaujasi vertikaliais ryšiais. Galima kelti prielaidą, kad valstybinės kalbos politikos įgyvendinimą iš savivaldybių perdavus Inspekcijos padaliniais vertikaliais santykiais grįsta patirtis būtų pritaikyta ir tų padalinių veikloje.

9. Atlikto tyrimo duomenys leido patvirtinti antrą ginamąjį teiginį, kad *valstybinės kalbos politikos įgyvendinimas savivaldos lygmeniu galėtų būti tobulinamas atskiriant kalbos tvarkytojų ir savivaldybės raštų redaktorių funkcijas, didinant kalbos tvarkytojų tarpusavio bendradarbiavimą ir ryšį su valstybiniais subjektais – Valstybine lietuvių kalbos komisija ir Valstybine kalbos inspekcija*. Tai ir savivaldybių, ir centrinių valstybinės kalbos politikos subjektų interesus tenkinantys valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo pokyčiai, kurie, priešingai nei planuota reforma, neprieštarautų gero valdymo principams – nemažintų decentralizacijos, nedidintų valdžios ir visuomenės santykių vertikalumo, užtikrintų sprendimų priėmimą vietose.

REKOMENDACIJOS

Valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo Šiaulių apskrities savivaldybėse tyrimas parodė, kad šiai viešosios politikos sričiai Lietuvoje reikalingi pokyčiai, kurie visų pirma susiję valstybinės kalbos politikos subjektų tarpusavio santykių teisinio reglamentavimo spragų užpildymu.

1. Rekomenduojame Lietuvos Respublikos Seimui priimti 1995 m. sausio 31 d. Valstybinės kalbos įstatymo pataisas, paskirstant valstybinės kalbos politikos subjektų atsakomybes ir įtvirtinant Valstybinės kalbos inspekcijos metodinio vadovavimo savivaldybių kalbos tvarkytojams sampratą. Poįstatyminiai teisės aktai turėtų detalizuoti ją nustatant, kokiais būdais ir priemonėmis Inspekcija turėtų teikti kalbos tvarkytojams metodinę pagalbą, susijusią su valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo savivaldybėse funkcijos vykdymu, ir koreguojant kalbos tvarkytojų atskaitomybės pobūdį iš grynai kiekybinio į labiau kokybinį.

2. Atsižvelgiant į tyrimo duomenis apie kalbos tvarkytojų vykdomas papildomas funkcijas, iš kurių daugiausia laiko kaštų reikalauja savivaldybės dokumentų redagavimas, rekomenduojame savivaldybėms, kuriose kalbos tvarkytojo ir dokumentų redaktoriaus pareigos dubliuojamos, remiantis Akmenės rajono savivaldybės administracijos pavydžiu, šias funkcijas atskirti. Minėta savivaldybė yra vienintelė iš Šiaulių apskrities, kurioje kalbos tvarkytojas, nors ir turintis papildomų funkcijų, neredaguoja savivaldybės dokumentų, todėl gali produktyviau įgyvendinti valstybinės kalbos politiką. Tokie pokyčiai atitiktų ir centrinių valstybinės kalbos politikos subjektų poziciją.

LITERATŪRA

Mokslinės literatūros sąrašas

1. Arimavičiūtė, M. (2004). Savivaldos institucijų strateginių planų rengimo ir jų įgyvendinimo tyrimai. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 8, 25–36.
2. Arimavičiūtė, M. (2012). Lietuvos savivaldybių strateginio planavimo problemos. *Viešoji politika ir administravimas*, 11(2), 272–286
3. Astrauskas (2004). Optimalaus Lietuvos savivaldybių institucinės struktūros modelio paieška. *Viešoji politika ir administravimas*. 2004, Nr. 8.
4. Astrauskas, A. (2007). Decentralizacija vietos savivaldybėje: esmė, turinys ir formos. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 20, p. 9–23.
5. Astrauskas, A. (2015). Lietuvos vietos savivaldos sistemos raida nuo 1990 metų iki šių dienų. *Viešoji politika ir administravimas*, 14(4), 604-616.
6. Bakmand, B. (2000). National language planning, why (not)?. *Intercultural Communication*. Berlin / New-York: Moutonde Gruyter, 404-1.
7. Bamford, C. E., West, P. G. (2010). *Strategy: Sustainable Advantage and Performance*. South Western Cengage Learning.
8. Baum, J. A. C., Lampel, J. (2010). *The Globalization of Strategy Research*. Bingley: Emerald.
9. Bernini, A. (2013). Preserving languages beyond the political dimension: some proposals. *II tarptautinė mokslinė konferencija darnioji daugiakalbystė: tyrimai, studijos, kultūra 2013 m. rugsėjo 27–28 d.*, p. 23–24. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
10. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
11. Bivainis, J., Tunčikienė, Ž. (2009). *Viešojo sektoriaus institucijų strateginis planavimas*. Monografija. Vilnius. Technika.
12. Buivydienė, V. (2014). The Development of the Standard Lithuanian Language: Ecolinguistic Approach. *Santalka: Filologija, Edukologija*, (1), 1-11.
13. Butcher, J., & Gilchrist, D. (Eds.). (2016). *The Three Sector Solution: Delivering public policy in collaboration with not-for-profits and business*. ANU Press.
14. Creswell J. W. (2003). *Research design: Qualitative, Quantitative and Mixed methods approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
15. Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*(4th ed.). Boston, MA: Pearson.
16. Dafflon, B., & Madies, T. (2009). *Decentralization: a few principles from the theory of fiscal federalism*. Agence française de développement.

17. Denscombe, M. (2014). *The good research guide: for small-scale social research projects*. McGraw-Hill Education (UK).
18. Denzin, N. K., Lincoln, Y. (2000). *Qualitative research*. Thousand Oaks ua, p. 413-427.
19. Druvieta, I. (1997). Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*, 127(1), p. 161–185.
20. Druvieta, I. (2002). Language policy and protection of the state language in Latvia. In *World Congresson Language Policy*. Barcelona.
21. Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K., Kyngäs, H. (2014). *Qualitative content analysis*. Sage Open, 4(1).
22. Feizy, T., Moghali, A., Geramipoor, M., & Zare, R. (2015). A Mixed Method Research for Finding a Model of Administrative Decentralization. *International Journal of Asian Social Science*, 5(8), 478-502.
23. Ferguson, G. (2006). *Language planning and education*, Edinburgh University Press Ltd.
24. Gerston, L. N. (2014). *Public policy making: Process and principles*. Routledge.
25. Gisselquist, R. M. (2012). *Good governance as a concept, and why this matters for development policy* (Vol. 30). WIDER.
26. Griffee, D. T. (2005). Researchtips: Interview data collection. *Journal of Developmental Education*, 28(3), 36.
27. Grindle, M. (2012). Good overnance: The inflation of an idea. *Planning ideas that matter*. Massachusetts: The MIT Press, p. 259–283.
28. Grumadienė, L. (2003). Kaip įgyvendinsime kalbos politiką. *Kalbos kultūra*, 76, 7–16.
29. Guogis, A., Šilinskytė, A. (2013). „Naujasis viešasis valdymas“ kaip pilietinė vertybė: Lietuvos bendruomenių aktyvumo atvejis. *Tiltai / Bridges / Brucken*, 1, p. 27–37.
30. Hsieh, H. F., Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
31. Janeliūnas, T., Kasčiūnas, L. (2007). Prognozavimo metodų taikymas politikos moksluose. *Politologija*, 3(47), 14.
32. Johnson, D. C. (2013). What is language policy?. In *Language policy* (pp. 3-25). Palgrave Macmillan UK.
33. Kalėdienė, L. (2009). Viešoji nuomonė ir kalbų politika. *Kalbos kultūra*, 82, p. 287–293.
34. Kaziliūnas, A. (2009). *Strateginis projektų valdymas: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
35. Kėvalienė, D., Raipa, A. (2007). Pagrindiniai valstybinės kalbos politikos bruožai ir tendencijos. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 19, 46–53.

36. Kokybinių duomenų analizės pagrįstumo ir patikimumo kriterijai. Telešienė, A. Prieiga per internetą:
http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/NVivo/nvivo.html&course_file=nvivo_III_10.html. (Žiūrėta 2016-10-20).
37. Korsakienė, R., Grybaitė, V. (2012). *Strateginis organizacijų valdymas*: mokomoji knyga. Vilnius: Ciklonas.
38. Kvašytė, R. (2016). Apie kitų kalbų asmenvardžių rašymą dokumentuose: Latvijos patirtis ir Lietuvos pozicijos formavimas. *Mokslo Lietuva*, Nr. 2(556), p. 6.
39. Labutis, V. (2006). Kaip visuomenę sudominti lietuvių kalba. *Literatūra ir menas*.
40. Lazauskienė, A. (2013). Vietos savivalda. In *Viešasis valdymas: koncepcijos ir dimensijos*. P. 253–269.
41. Luobikienė, I. (2010). *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
42. McCarty, T. L. (Ed.). (2014). *Ethnography and language policy*. Routledge.
43. Miliūnaitė, R. (2010). Kalbos prestižas ir jo planavimas, *Kalbos kultūra*, 83, p. 231–256.
44. Miller, T., Birch, M., Mauthner, M., Jessop, J. (Eds.). (2012). *Ethics in qualitative research*. Sage.
45. Osborne, S. P. (Ed.). (2010). *The new public governance: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. Routledge.
46. Petrauskienė, R. (2015). Lietuvos savivaldybių vidaus administravimo tobulinimas. *Viešoji politika ir administravimas*. Nr. 11, p. 65–73.
47. Pivoras, S., Visockytė, E. (2011). Viešojo valdymo koncepcijos ir jų taikymas tiriant valstybės tarnybos reformas. *Viešoji politika ir administravimas*, 10(1), p. 27–40.
48. Pupkis, A. (2005). *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius.
49. Raipa, A. (2003). Strateginis planavimas viešajame administravime. *Viešasis administravimas*. Monografija. Kaunas: Technologija, p. 274–292.
50. Raipa, A. (2009). Šiuolaikinio viešojo valdymo pokyčių kryptys ir tendencijos. *Viešoji politika ir administravimas*, T. 10, Nr. 30, p. 22–32.
51. Raipa, A. (2010). Metodologiniai viešojo valdymo demokratizavimo aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, T. 10, Nr. 32, p. 7–18.
52. Raipa, A. (2011). Naujojo viešojo valdymo indikatorių diagnozavimo galimybės. *Viešoji politika ir administravimas*, T. 10, Nr. 2, p. 167–182.
53. Raipa, A., Backūnaitė, E. (2004). Decentralizacijos reformų teoriniai ir taikomieji aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 7, p. 23–32.
54. Raipa, A., Pauliukevičiūtė, A. (2009). Kultūros politika: nauji prioritetai. *Viešasis administravimas*. Nr. 3/4 (23/24), p. 100–107.

55. Rannut, M. (2004). Language policy in Estonia. *Noves SL.: Revista de sociolingüística*, (1), 4.
56. Ritchie, J., Spencer, L. (2002). Qualitative data analysis for applied policy research. *The qualitative researcher's companion*, 573, p. 305–329.
57. Rothstein, B., & Teorell, J. (2012). Defining and measuring quality of government. *Good government: The relevance of political science*, p. 6–26.
58. Rovai, A. P., Baker, J. D., Ponton, M. K. (2013). *Social science research design and statistics: A practitioner's guide to research methods and IBM SPSS*. Watertree Press LLC.
59. Schiffman, H. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London and New York: Routledge.
60. Schiffman, H. Language Policy and Linguistic Culture. Prieiga per internetą: <http://www.serwis.wsjo.pl/lektor/1783/R8%20SCHIFFMAN%20Linguistic%20Culture.pdf>. (Žiūrėta 2015-11-13)
61. Schiffman, H. Language Policy: Introductory Remarks. Prieiga per internetą: <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/540/polintro/polintro.html>. (Žiūrėta 2015-12-14)
62. Schmidt, R. (2009). Political Theory and Language Policy. In Ricento, T. (Eds.), *An Introduction to Language Policy: Theory and Method* (95–110). Oxford: Blackwell Publishing.
63. Silverman, D. (Ed.). (2016). *Qualitative research*. Sage.
64. Smalskys, V., Skietrys, E. (2008). Viešojo valdymo modernizavimo aspektai ir įgyvendinimo problemos. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 24, p. 60–66.
65. Smalskys, V., Stankevič, B., Stasiukynas, A. (2015). „Good governance“ (geras valdymas) viešojo administravimo modernizavimo koncepcijų kontekste. *Public Administration* (16484541).
66. Smetonienė, I. (2005). Lietuvių kalbos politika Europos kalbų politikos kontekste. *Kalbos kultūra*, 78, 23–31.
67. Turner III, D. W. (2010). Qualitative interview design: A practical guide for novice investigators. *The qualitative report*, 15(3), 754.
68. Wright, S. (2016). *Language policy and language planning: From nationalism to globalisation*. Springer.
69. Želvys, R. (2003). *Švietimo organizacijų vadyba*. Vilnius: VU leidykla.
70. Žydžiūnaitė, V., Merkys, G., Jonušaitė, S. (2004). Socialinio pedagogo profesinės adaptacijos kokybinė diagnostika. *Pedagogika*, 76, 23–33.
71. Žigienė, G. (2012). Decentralizacijos principų atspindys nustatant vietos savivaldos funkcijas. *VADYBA*, (2), 95–116.
72. Žilinskas, G. (2010). Vietos savivaldos ir vietos valdymo institucijų kompetencijos pokyčiai žemės ūkio srityje. *Vadybos mokslas ir studijos–kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, (23), 4.

Dokumentai ir kiti šaltiniai

1. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. TAR, 2015-07-10, Nr. 11216.
2. Atsiskaitymo už valstybės perduotos savivaldybėms valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo kontrolės funkcijos atlikimą ir gautas lėšas tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybinės kalbos inspekcijos viršininko 2012 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. V-4.
3. Department of Arts and Culture (2003). *National Language Policy Framework*. South Africa.
4. Estonian National Strategy on Sustainable Development „Sustainable Estonia 21“. Prieiga internete: https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/estonia_sds_2005.pdf. (Žiūrėta 2016-04-21)
5. Kalbos sargybiniai nusitakė į merijas. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/kalbos-sargybiniai-nusitake-i-merijas/199753>. (Žiūrėta 2016-08-15).
6. Kalbos tvarkytojų bendrųjų kvalifikacinių reikalavimų aprašas, patvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. N-9(98).
7. Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa
8. Lietuvių kalbos plėtros informacinėse technologijose 2014–2020 m. gairės. Pritarta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2013 m. spalio 24 d. posėdyje, protokolo Nr. P-7. Prieiga per internetą: http://www.vlkk.lt/media/public/file/Nutarimai/Kalbos-technologijose-gaires_VLKK2013.pdf. (Žiūrėta 2016-10-02).
9. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. XI-2015.
10. *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (2015). Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija.
11. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 144-7361.
12. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804.
13. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 17-649.
14. Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 111-4027.
15. Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 15-344.
16. Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 11-265.
17. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1945.
18. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 55-1049.

19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 529, „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-533 7 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 2467 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu pateikimo Lietuvos Respublikos seimui“. TAR, 2015-05-30, Nr. 8500.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. kovo 13 d. nutarimu Nr. 228.
21. 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimu Nr. 1482.
22. Strateginio planavimo metodika. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 6 d. nutarimu Nr. 827 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 7 d. nutarimo Nr. 194 redakcija).
23. Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030 „Latvija 2030“. Prieiga per internetą: http://www.pkc.gov.lv/images/LV2030/LIAS_2030_en.pdf. (Žiūrėta 2016-04-21).
24. Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. XII-51 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. Valstybės žinios, 2012-12-20, Nr. 149-7630.
25. Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa. Patvirtinta Valstybinės kalbos komisijos 2015 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. N-2(157).
26. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m.